

پہلوئی

891.4
1-2
142

پہلوئی

وقت دی کا ہانسیں دا پانی آپٹے چھولیں سمیت وسندا وگدا ویندے۔ کئی شاہ تارے
 لڑھ گھین۔ اتے ول کئی آن تارو سیرھ دے و ہکرے دی رمز سمجھ کے پار و سچ بہتہ تہ۔
 ماضی دا قلعہ ہرنند (قلعہ ڈیر اور، کہنہ قلعہ ملتان وی) آپٹے پورے نوستلیسا نال پشت
 تے موجودے۔ اتے او سامٹھے مستقبل دی سلیمان جبل دی چوٹی۔ پورے اندازِ دلربائی و
 چیلنج سمیت آپ دو آؤٹ دیاں شانداں کھڑی بڈندی اے۔ قلعہ ہرنند وغیرہ۔ کاہانسیں دیاں
 چھولیاں۔ سلیمان جبل دی چوٹی۔ ماضی۔ حال۔ مستقبل (دی علامت)۔ مگر وقت تاں اکائی
 اے۔ ایندی ایہ ونڈ ورجھ انسان آپٹی سہولیت سانگے رکیتی ودے۔ تڈاں آپٹے فکری۔
 ادبی۔ ثقافتی وجود کوں۔ اکائی دی صورت اچ بڈیکھن دے ترے تھیندے رہ ویندن۔
 جیویں تہ ایندا بھر پور PANORAMIC فہم وادراک تھیوے۔ ارتقادے منشور
 PRISM وچوں گزار کے۔ تاریخ دے فوکس FOCUS اچ آن کے۔ فلکشن دے فور۔ ڈی
 DIMENSION / 4 (طول × عرض × عمق × وقت) اسکرین تے پدھرا کیسا ویندے!۔
 اتے ایں حوالے نال ول ایں تھیا کہ بک گبھی رات یادیں دی ”رات دی رانی“ ترڑ پئی اتے
 رگ وید دے اشلوکیں کنوں صنفِ سرائیکوتائیں۔ وادی ہاکڑا کنوں پنجنڈ اتے سنگھڑ و شوری
 تائیں۔ مار دی جھولی والی لولی کنوں۔ ریڈیو و ٹیلی ویژن دے ڈرامے و ثقافتی شوتاہیں۔
 مکتبیں دے خالق باری کنوں یونیورسٹیاں دے نصابیں تائیں۔ مزاریں دے عرسیں
 کنوں ادبی ثقافتی میلایں اتے کانفرنسیں تائیں۔ اتے کلھو کے نفسیاتی بانٹرو ڈیوٹاں والی

پک ساربان (جَت) دانہ سانت سناٹے دی پینگھ تے جھوٹا۔ لُڈا۔ آن محفل وچ
 مَخل تھیا۔ غوث دے پاندھی آپنے تھوڑ ولاسی چھوڑیئے۔!
 تھوڑیں دی اسٹیج تے مُرک دیوی تشار تھی۔ رقصاں تھی۔ اتے اکھیں
 پک پے کون ڈُسیا۔ 'وقت دی کاہانائیں دے کنارے (مَن) سازنگ جَت آپنے اٹھیں
 دی قطار تال۔ موہری اٹھ تے پیٹھا کھاندا ویندے۔'

..... جتیں دی ی ا دکھی ی منزل وے لے لوکو وو

..... وے جتیں دی ا دکھی منزل اے لے لے لے

جَت دے گیت دا دھما دھما سیک چُپ دی برف کون جیویں تہ پگھارن لگا

ہوے۔

"سئیں....." ول اہو ساگی تھوڑ چلیئے۔

مگر ساریں دے یکدم اٹھدیں ہوئیں نظریں کنوں شرما کر اہیں حروف پکھلے پیریں
 پلٹ۔ ڈنڈیں دی درسال ٹپ۔ خیال دی گوڈڑی وچ پیر سنگوڑ سمھ کئیں۔ کجھ دیر لیں!
 بجاہ دے مچ دے چودھاروں۔ اُنھاں دے چہرے تے سو جھلے رقصاں ہن۔ اتے آپ
 سانت سناٹے دے اسیر لگدے ہن۔ مگر تھوڑیں تے مُرک دی دیوی رقصاں۔ کن وچ
 جَت دے گیت دیاں مُرکیاں آویزاں۔ خیالیں وچ یادیں دیاں پینگھاں لُڈیاں اتے اکھیں
 وچ خود شناسی دے سمندر دیاں چھولیاں ہن۔!

او سارے سوالی نظریں تال سئیں کون ڈیکھدین۔ سئیں دے متھے تے

یادیں دی گز تباری دیاں لکیراں۔ تھوڑیں تے مُرک اتے چہرے تے شفقت دی

شفقت نگر دی ہے۔ ول ایں تھیندے کہ

سناٹے دا راج۔ وقت دی رتھ کون جھلن لگدے۔ موہوم ٹاپیں دی

آواز ہولی تھیندی تھیندی رُک ویندی اے۔ جَت دے گیت دی پڑاڈو۔ اتے
 چتر لکیں دی موسیقی تھم ویندی اے۔!

ول وقت دی کاہانائیں دے کنارے (مَن) تے ایں جھوک دی وساخ وچ بجاہ

دے چودھاروں پیٹھے ہوئیں وچوں پک اکھدے،

"سئیں!....."

”سئیں۔! کچھ تاں ڈساؤ۔!!“

او۔ جینکوں غوث دا پانڈھی سڈیندے ہن۔ آپنے من اندر دی طلب۔ اتلا درگی جھجک دے بعد۔ این جملے دی صورت سئیں پوریں تاہیں آخر پچھاری ڈیندے۔ جینکوں سئیں ”آکھدے ہن۔ اوکالے کھل وچ ولھیٹیا۔ ہاروں کانہا (چیلکی) پڑھی اجرک تے بیٹھا۔ تھوڑیں تے دائی مرک۔ اتے اکھیں وچ۔ مشاہدے، تجربے، اتے فرزانگی دی ملی جلی جوت ہس۔ انھاں ساریں دو شفقت دی نظر بھلیندے ول گویا تھیندے۔

”میڈے پیارے سچن!“ اوندی ہر گالھ تھوڑیں دی البیلی مرک آتے لفظ ”سچن“ دے مٹھاس نال شروع تھیندی ہئی۔ ساگی تسلس نال آکھی ویندے،

”جی ائیں کوں!!“

سارے۔ او جتلا وی ہن۔ اکھیں جھکا کے این استقبال کنوں لطف اندوز تھیندن اتے این روایت کوں آپ نہ جھاوٹ تے کچھ کچھ پشیمان لگدن۔

”میڈے پیارے سچن! تاڈے من اندر دی تڑپ کیت سانگے ہے۔ تسان کیت دے کھوجی او۔ سچن۔!“

سارے اکھیں وچ پک ہے دو ڈیکھدن۔ ول انھاں دے من اندر دے

تنور وچوں طلب اتے تڑپ دے سیک تے پکی ہوئی سانجھی خواہش۔ ہم آہنگ آوازیں نال پدھری تھی۔

”سئیں۔! کوئی کہانی۔! کوئی یادیں دی گودڑی وچوں اسان سانگے کہیں سانولی بھجوری۔ پٹھری چارھی کہانی دی سوغات۔!!“

”سوٹھے سچن۔! الف لیلہ۔! داستان امیر حمزہ۔!!؟؟ قعدہ چہار درویش۔! پنج تنتر دیاں کہانیاں۔!؟ گلستاں بوستان دیاں حکایتاں۔!؟ یا ”AESOPS TALES“ درویش دی یاد دی گودڑی وچوں کت دی تانگھ اے۔“

”سوٹھے سئیں۔! انھاں کنوں تا او پرائیٹ (اجنیت) دی باس آندی اے۔ کوئی اپنائیت دی مہک والی کہانی ہووے۔! اسان فریدنگری دے واسی۔ صرف آپنے وسیب دے قعدے کہانی نال دل کوں وندلا سگدوں۔!!“ این آتشکدہ (بجاء دا رنج) محفل یاراں دے اوں آتش پرست تے ایہ گالھ رکیتی۔ جینکوں سارے اتھ غوث دا پانڈھی پے سڈیندے ہن۔

ول او آتش پرست۔ جیندا لباس الفی ہا اتے سازیکتا راہس۔ غوث دے پانڈھی کوں پک پٹھری ادا نال آکھدے،

”رات ساری آپنی اے۔ کہانی وچوں کہانی نکلدی چلسی۔ اسان سارے وارے نال آکھی چلسوں۔ کیوں سچن۔!“

اوسارے جتلا وی ہن۔ سوائے اوندے جیڑھا جو اچاں نہ آیا ہاتے اوندی تانگھ ہئی ہے ناں جوگی ہس۔ سئیں پوریں دو ڈیکھدن۔ سئیں پوریں کچھ سوچ تے مرکدن۔

”پیارے سچن۔ کہانی آپنی ہووے۔ پک دے بعد پی ٹرڈی چلے۔ رات آپنی اے۔ گالھیں دے نال نال بجاء دا رنج چھائی چلو۔ وے غوث؟ پانڈھی! توں کی موہری تھی پو۔“

غوث دا پانڈھی مرکیا۔ ول فنائی کوں مخاطب کر آکھدے۔ ”ککھ واقعہ کراں۔؟“

اوں بے دھیانی نال جواب دتا۔ "ہا پاندھی ول آکھیا۔ ہا نہ دھا۔ ککھ واقفہ کراں!"
 تڈاں ستیں سوہریں مرک کے پاندھی کوں پیا اگلا قفہ سٹاؤن دا آکھیا۔
 غوث دا پاندھی۔ "ستیں سراکھیں تے آکھ کے وگ پیا،
 "قفہ قصولی۔ مر گیا پول۔ پول دی پاٹ۔ چاگیا درکھاٹ۔ درکھاٹ دی ڈوٹی چاڑیا
 چڑھوئی۔ چڑھوئی دا بھت چاگیا جت۔ جت دا۔۔۔"
 "سارنگ جت۔!! قلندری جیڑھا جو ترنگ وچ ہا۔ مچل تھیا
 یک اجتماعی مرک دا وقفہ۔

"دھال نہ کھیڈ۔ قفہ سٹ۔!۔ چڑھوئی دا بھت چاگیا جت۔ جت دا ڈنڈا چاگیا کھنڈا
 منڈے دا بیر چاگیا شیر۔۔۔۔"
 قلندری ول مچل تھیا۔

"ریشہ تان جنگل دا بادشاہ اے۔ کھوں جو او ڈاڈھا اے۔ آتے ڈاڈھا ای بادشاہ
 بڈے۔ توڑیں جنگل، توڑیں آبادی و سٹوں۔ ایندی کوئی شے کوئی نہیں چاگیا۔ تڈاں
 قفہ قصولی اگوں تے ٹرای ستیں سگدا۔ توں پاندھی غوث دا۔ قفہ کوں اتھائیں کھٹا۔
 اتے سندرا ہدھ۔ ڈانگ چا۔ جتی ہتھیں کر۔ اتے پنڈھ کپ۔ پیریں دے شہر ملتان دا۔"
 "وے قلندری۔! میڈا سچن۔ توڑیں جو فظری طور قفہ اتھائیں پیا کھنڈے۔ مگر۔۔۔
 تاریخی طور ستیں۔ "ریشہ دی نکر چاگیا ککر" ایہ کڑی وی درست اے۔ وقت دے تیز رفتار
 رتھ کنوں ریشہ صفت لوک ڈہندے اتے ککر مثل لوک انھاں دی نکر (عمائے اقتدار)
 آپے ہتھ پیندے آساں آپ ڈٹھے۔ تڈاں توں لفظیں دی دھال نہ کھیڈ۔ اپنا نفاہ پے
 ولیمے ول وھاویں۔ ہنڈ پاندھی کو قفہ دا پنڈھ آنت تے پھاؤن ڈے۔

میڈا سچن!۔

"ستیں! میکوں تان ملتان دا اذن ملے۔ میں سندرا ہدھاں۔۔۔۔۔ ویلے قفہ وی
 کھٹ گئے۔ البتہ ککر دی دھت رہ گئی اے، جیڑھی جو قفہ دا آنت کریندی اے۔ مگر۔ ایہ
 کلجگ اے۔ جمہوریت دا زمانہ اے۔ کجھ آکھسوں تہ اگوں دھال لگ ویسی۔ چپ
 بجلی اے۔"

"سچن! غوث دے پاندھی والے قفہ قصولی دی روح کوں گرفت وچ آندے وے۔!؟
 این دھرتی دا قدیم ترین دور۔ جیڑھے جو صرف چھینا چھپی ہی۔ اُونکوں علامتی طور اتھ بیان کیتا
 گئے۔ "پولی" جیڑھا جو اس اڈے لوک ادب وچ حماقت و اسمبل اے، مرویندے۔ ول شعور
 دی اکھ کھلن نال مفاد پرستی دی موج مسلسل معاشرے کوں اپنی گرفت وچ آن گھندی اے۔
 تان جو شیشہ مثل یک فرداں اسٹج تے پدھرا تھیندے، جیندے ہتھ لکر (عمائے اقتدار)
 مگر او وی۔۔۔۔۔"

سارنگ ساربان کاہا نائیں دی مرق (کنارے) کنوں،

"وے جتیں دی آوکھی منزل۔۔۔۔"

"وے سوٹھا۔! اگوں تے کُر۔! فنائی چھٹا کھرا کا ساربان کوں غائبانہ طور آکھیا۔

اتے اوں جیویں ایہ کالھ سٹ گھدی ہووے۔

..... ارننگ پرننگ دیاں واہاں وٹھونے ے ے

ارننگ پرننگ دیاں۔۔۔۔۔

ارننگ پرننگ۔۔۔۔۔

شالا جیویں سوہریں سارنگ ساربان (جت)۔ میڈا سوہنا سچن۔ شالا جگ جگ جیویں۔

تو نہ ہویں۔ تیدا گیت نہ ہووے تہ اس اڈے حروف و الفاظ و جملے بمع گھمبیر سوچ و فکر دے

اساڑے اے اے اے ہتھوڑے دی دھمک وانگر پئے ورتن۔ جتوں صرف تیلے لوک گیت دی
 نہک اتے لہو دی لہک ای ساکوں آجا (آزاد) کروا سگدی اے اتے پنہدا مسلسل حوصلہ
 ڈرنی اے۔! سسین دی مترنم لے وچ ای ٹھڈی رٹھری آواز ہئی۔ جس جیج دے پو پھر
 پیٹھے ہوئیں کون من موہن سکون دا احساس ڈوائے۔

پیریں دے شہرستان دا عاشق پاندھی سندرا پنہدا۔ ڈانگ چا جیتی ہتھیں پاوٹن لہ
 تہ صوفی۔ فنائی دے یکتارے کون ٹر دووں" کہیتے۔ سسین سپوریں دی مرک کون اجازت ندر
 سمجھ صوفی اکھن لگے:

"یک ہئی پٹھری۔ او پھلے بھنائی ویندی ہئی۔ اُونکوں ٹھڈا آیا۔ ڈھسے ہئی۔ پھلے
 ویج پئے۔ نال والے ٹالھی دے وٹن کنوں یک کان لیمہ آیا۔ آپنیاں خدمات پیش کیتونسی
 پٹھری دے لہو دے سرکوں "ہاڈ" دی شانہ سمجھ: پھلے چنوا اوندی جھولی وچ گھتیندا گیا۔
 مگر آنت وچ یک وڈا پھلا۔ جیڑھا جو اُون نے آگے ای پٹھری دی نظر چکا یک پاسے لکا
 رکھا!۔ او وڈا پھلا آپی جیج وچ پا ٹالھی دے اُپے وٹن دی چوٹی تے وُج پینھا۔۔۔"
 "ایہ تاں اساڑے زمانے دی کہانی اے۔ خدمتِ خلق دے اولے عیار کاں۔۔۔"

ایہ مولائی دے تجربے دا دریا دھرتی کون پیا سیراب کریندا ہا!

"پٹھری ٹالھی کون دا نھ ڈتی۔ وُل درکھاں کون۔ وُل وسٹی دے خان۔ وُل خان
 دی خانم کون۔ وُل چوہے کون جیڑھا جو خانم دے زیوریں دا ڈبلا کتیر سگدا ہا۔ اینویں توڑ
 تائیں وُج پٹھری پھلے پیریں پھپھوں تے ولدی اے۔ اساڈی سیکرٹریٹ وچ رُلدی
 بھدی رسل وانگر۔ اتے آخران آپنا پھلا (حق) حاصل کرنیدی اے۔"

تھندی دے اندر دی دھمال یک دھماکے وانگر باہر اُبل ہئی، اتے وچھلن لگا۔ کہ

ڈورک بیج دے انھاں کرب آمیز لمحات وچ جیڑھے جو یک روایتی عرصہ حیات دے برابر لگھن۔
 او پٹھری کیوں نہیں مرنی!۔ او کان کیوں نہیں اُڈر گیا۔! او ٹالھی دا وٹن کیوں نہیں سک تے
 ڈھسے پیا۔ اتے او پھلا۔۔۔۔۔"

"وے گالھا۔! ایہ تاں اگلے وقتیں دی گالھ اے۔ جڈاں ہر عمل ہولے ہولے تھیندا ہا۔
 جڈاں ہر شے دیر نال سکدی۔ تھکدی۔ گھٹدی اتے مردی ہئی۔ جتھے تائیں حق طلبی اتے داد رسی
 دا پراسس PROCESS پورا نہ تھیوے ہا۔ ایہ سارے تانگھی بنیے تنگھیندے رہ گئیں۔
 اِہا ای تاں روحِ عصر ہئی۔ اُون ویلھے۔ جیڑھی جو مٹن کو تینیں۔! پاندھی دی گالھ توڑیں جو
 اوندے مٹان دے پنہدا وانگر درگھی تھی گئی ہئی مگر سہی پُر لطف۔ جڈاں او سندھیا بہ کمر پ
 ڈانگ بدست۔ اتے جیتی بہ کچھ۔ کھڑا اَلیندا رہیا۔ ول سسین دے اشارے تے پھر رہیا۔
 شیت غوث دے عرس تھیوون وچ اہاں کافی وقت پیا ہا۔

"میڈے پیارے سچن! دھرتی واسی کئی ہزار سال اگوں تے سفر کر آئے۔ ایں دور وچ
 چھینا چھپی کا سئی۔ لیکن ساگی مقصد۔ کان داری عیاری نال حاصل کیا ویندے۔ اتے حق طلبی
 سانگے کئی درہن۔ سارے گھلیے پئے ہن۔ اتے ڈاڈھے دے اُون ہیا ڈاڈھا پینھا ہا۔ یک
 تندرہ ہئی۔ جیندے وچ ترتیب ہئی۔ وقت لگدا ہا۔ مگر داد رسی تھیندی ہئی۔ یقینی طور تھیندی
 ہئی اتے حیاتی دے عرصہ اندر تھیندی ہئی۔ لیکن آج پٹھری دا پھلا (گھر دا حق) ٹالھی دے
 وٹن کنوں تصانی دی کاتی تئیں کون ڈوا سگدے۔! ہا جیڑھی اتے سوالیہ دے کیتا نشان
 ہن۔! ہا ہا۔ جیڑھے جو اساڈے چوہا روں لٹھ وانگر ابھریے کھرن۔ اتے کچھے مشل
 وات پٹی وِرن۔!!"

"مگر پٹھری۔ ایہ پھلے کیتھی دانی کون بھنوائے ہن۔ ہا اتے وُل کیتدے ساگے۔!
 نفعہ ایں بارے چُپ اے۔ ہا۔ ہوں ساریں گالھیں کنوں چُپ ای چُپگی۔ ہم ای جی اے۔"

وے فنائی۔! توں وی اُون گاڑی وچ تال ہاویں۔ کالھ اینویں کہتی۔ جیویں

اکھ ڈٹھی ہر دے۔"

مولائی ہا ساکتا مگر فنائی سنجیدی نال جواب ڈیندے کہ:

میڈی اکھ وچ ماضی دا مشاہدہ اے۔ جھاتی پا ڈیکھ۔! تاریخ آپنے سارے تجربے

اتے مشاہدے سمیت اساڈے لوک ادب وچ سہیل اے۔ ایہ ذاتی مشاہدے کمزور زیادہ

کھری اے۔ ایہ ذاتی مشاہدے کمزور زیادہ کھری اے۔ بلینج اے جو ایندے وچ وقت استعارہ

ہن کے پدھرا تھیندے۔!!

میڈے سچن! خان دے جیر نے جام جو نا کون جہنم ڈتے۔ جیندی مدد وچ دھرتی

دا چرند پرند حجر شجر کٹھا تھی گئے۔ کہ ایہ سارے ارتقائی عمل دے ہاتھ بلیلی ان۔ ارتقائی

عمل ایہی تاں عصری سچائی اے۔ بلکہ آفاقی صداقت اے۔ جام جو نا دامقدر جیل ضرور اے

مگر شکست خان دامقدر اے۔ جیر دی ضلی اولاد بغاوت اے۔ مگر اہو سپوت سکندر

آپنے پیو نیلقوس کون قتل کر چھوڑیندے۔"

"وے پاندھی او۔ دھالی او۔ فنائی او۔ اساڈے نساڈے شعور دی بجاہ اتے

آگہی دی آگ وچ لوک ادب دیاں چڑاٹھاں سُریندے چلو۔ جیویں تہ اساڈا ادبی اُفق۔ سوچھے

نال۔ دائمی سچ دے سوچھے نال روشن تر تھیندا دے۔ کالھ کون ٹور وک رات و ہاے۔

میڈے سوچھے سچن۔!!

"سین۔! اجاں تاں ادھرات گذری اے۔ تریا تارے بر دے اُون ہن۔ باہروں

تاں اندھارے دی راجکاری داراج اے۔ جیندے شاہی لباس تے ستارے ٹیکے ہوئے ان۔

اتھو سانج اچ بجاہ دے مچ دے چودھار۔ اسان ڈوچار پتنگے کتے تائیں اندھاری رات

نال پھرتوں۔ او تہ سمجھ پو دوں۔!! مونی کون شہیت بندرتیا یا ہا مگر باقی سارے

ایں جیر دے خلاف جام جو تا بن گئے اتے آکھن بگے:

اچ سمجھن دی رات نہیں۔! اچ رجھکا تھیسے۔ سین ہوریں سدائیں نہیں آندے۔

او۔ کجھ آلا گھنوں۔ کجھ سن گھنوں۔ کجھ یاد کر گھنوں۔ بھلیے سبق دہرا گھنوں۔"

میڈے سچن میڈے چرچہ پیران۔ اچ رات کون سُمھسی۔! کوئی سستی ہوسی

تہ سُمھسی۔ اتھ سارے پُھل ہن۔ جیہاں کو کوئی وی دھوکے یا زور نال کچا وے گھت نہیں

گین وچ سگدا۔ اچ دالمحہ غنیمت اے۔ مباحیں۔ کون جائے۔ کون کون۔ کتھ

کتھ ہوسی۔!! ع۔ نہ چاٹان پیاہار کیس ملندو وکن سان

(لطیف ج)

فردِ دی علیہ رہندی ہے۔۔۔۔۔؟

مگر سیں۔! این محفلِ وِج تاں اساں سارے اوندی موجودگی کوں محسوس کریندے ہوں۔ فرداً فرداً ای اتے اجتماعی طور دی۔! صوفی نے تعریف کیتی۔۔۔۔۔
فنائی کوں این کالہ نال قدرے اختلاف ہے۔ کیوں جو اوندی خیال ایہ ہاکہ ایہ پراسرار ہستی یا وجود یا دیوی صرف اساڈے اندر وِج نہیں بلکہ کہیں ویلے او پراسرار دنیا وِج وی آپنی جھلک دکھلیندی ہے۔ رہنائی کریندی ہے۔ خصوصاً اونکوں (فنائی) گیت، کافی، گاون وقت لے دھن وغیرہ کمپوز کرن وِیلے اوندی پانچہ ایلی تھیندی ہے۔ بنسری، الغزہ، چٹا، یکتارا جیکر سدھے زپے تھیندے ہوں تہ او پراسرار دیوی انھماں ساہیں دی گوشمالی کریندی ہے۔

مولائی کالہ کوں مہاوت دے انداز وِج آکھیا۔ "میکوں قسمے حسین دی تریح دی۔ کہ او مقدس دیوی اِج وی اساڈی محفل وِج موجود ہے۔ آپنے پورے صورت و صورت دے حسین روپ وِج۔ جیکر ڈسدی نہیں تہ کیا تھی پیا۔ محسوس تاں تھیندی اے۔ اساڈے سن وِج اوندی موجودگی دا ایقان ہے۔!

"شیت، اساں تہاں آپنی گنتی پوری نئے پئے کر سگدے۔"

ایہ کالہ آکھی اتے سٹی گئی کہیں دے تھوڑ چلے کہیں نہ ڈٹھے۔

"وے اللہ لوکو۔! جوگی کتھے: اوں کنوں سوا اساں اونویں ای ادھورے

تے اٹ پورے ہوں۔ عزت دا پانچہ پویا۔

فنائی کالہ کالہ کجھ مرسد اگے اونکوں جوگی قلعہ ڈیر اور کتے ملیا تہ آکھدا پیا باجو اداساری وادی باکڑی سیر کر آئے۔ فنائی اونکوں ایں جھوک اِج آون دا ڈیکھ دی ڈسایا با۔ اتے او آونٹ ساکے مانہ با کیوں جو انوں کتے کجھ سوال ہن جنھاں دا جواب صرف سیں سپوریں

کنوں ای مل سگدا ہس۔!

"وے پیارے سچن۔! جوگی رمد بھلا۔ سینوؤ فی الازہ تاں شاہد کمانت وِج مدد ڈیندے۔ انفس و آفاق وِج جھات کرن عبادت ہے۔ او ویسی تہ رل مل اوندے سوالیں دے جواب گولیسوں۔ اساں کنیں وی تاں کجھ سوال ہن۔ جنھاں دا جواب صرف او ڈے سگدے۔!"

سیں سپوریں فنائی دو مرک تے اشارہ کیتا اتے پچھیا،

"مخدوم نوح ہالائی۔ بہا و الحق ذکر یا ملنائی کنوں خواجہ شہاب الدین سپہوردی تائیں دی کالہ۔ اساڈا پیارا پانچہ اعزت دا ڈس سگدے۔ بابا فرید کنوں خواجہ فرید تائیں۔ صوفی سبق سٹوا سگدے۔ شاہ شمس تبریز کنوں کر بلائے معلیٰ تائیں جیڑھا نوح، مرثیہ اتے سوز دا بیان اے او مولائی دا آمختہ ہے۔ قلعہ جات ڈیر اور۔ پین منارا۔ ہرنند اتے ملتان دی تاریخ دا امین جوگی ہوسی۔ اتے حرمین دا مٹھرا مٹھرا ذکر حاجی کنوں سٹن سگدوں۔! مگر فنائی توں کیڑھے میدان دامر داتے فرد ہس۔ سچن۔!!

فنائی آپنے اندر دے گرداب وچوں سرکلہ کے الاتا:

"سوہنا سیں۔! ایہ سارے پنڈھیڑو ان۔ راہی۔ رگیہ۔ ساقراتے ابن السبیل

ان۔ جیڑھے راہیں۔ رستیں اتے واٹ پنڈھیں کنوں اساں ٹپ آن اصلی منزل تے پہنچتوں۔

منزل فنا۔ اول فنا۔ آخر فنا۔ ظاہر فنا۔ باطن۔ فنا فی البقا۔!"

"وے مورکھو۔! تہاں قلندری کوں چھوٹا اسٹیشن سمجھ اگوں تے پیسے گیو۔

ایہ سیوہن ہے۔ عثمان مروندی دا۔ ایہ پانی پت سے بوعلی قلندر دا۔ ایہ تہاڈے سامنے

بسم وجود دے دھال دا۔ تریکھے قلندر دا۔ سہناٹو۔! قلندری د اندروں دا تھ بکھتی۔

مگر صوفی چڑکے ولدی ڈتی۔ "نہ ہر کہ سر بہ تراشد قلندری دانہ"

قلندری ان سُنیا کر کے ہک لہک نال ترنم ریز تھیا اتے نال نال ڈو چار پیر دھمال
دے وی۔ سہ بیا جاناں تماشا کن کہ در انبوہ جاننازاں
بعد سامان رسوائی سیر بازار می رقم

سیر بازار می رقم

----- بر نوکِ خاری رقم

کد پیشِ یاری رقم

----- بر سرِ داری رقم

قلندری دے قص نال قناتی دایکتارہ وی ہم آہنگ ہا۔ اتے نال نال
گھنگھروئیں دے چھٹکن دی پراسرار آواز وی ہئی۔ !!؟؟

بجاہ دا ج عرف کمرے دی تاریکی کون بیا ترور سگدا ہا۔ باہروں تاں کالی رات اتے
چپ وی دیوی داراج ہا۔ اتے اندروں شیت میوز (MUSE) وجہن دی مقدس

دیوی دا۔ !! Acc. No. 128

سارنگ دے اُتھیں دی تظار دے چٹکے اندھارے دے سجاہ کون ترور کے
اندھ آوٹ دی پھیلاڑو پئے کھیڑ دے ہن۔ موثر۔ مترنم۔ معوم اتے کہیں ویلھے معدوم!
اتے خود آپ سارنگ جت دی "اڑنگ پڑنگ" ندر دے ہک لماتی پینگھے دج سٹھ گئی ہئی
اتے صفی دی ایہ پیار بھری لوری اندھارے دا سجاہ چیر چیر کے اُون تائیں پچدی پئی ہئی!
یا خدا چائے نہ! مگر محفل تاں ایندی گرفت دج آچی ہئی۔

صفی دی آواز قناتی دے کتارے دی موسیقی دے بیک گراؤنڈ نال۔

— لولی لال کون ڈیواں

دے لولی لال کون ڈیواں

سرتے ڈیواں ٹوپیاں ہتھ دج ڈیواں کانی

لال تیدا لاڈ لا! کھڈاون والی نانی

دے لولی لال کون ڈیواں

سرتے ڈیواں ٹوپیاں ہتھیں ڈیواں پھلی

پال تیدا لاڈ لا! کھڈاون والی پھلی

دے لولی لال کون ڈیواں

سرتے ڈیواں ٹوپیاں ہتھیں ڈیواں مین

پال تیدا لاڈ لا! کھڈاون والی مین

لولی لال کون ڈیواں

دے لولی لال کون ڈیواں

دے صوفی سچن! تیکوں خبر ہے کہ لولی ہر پولی دا پہلا منگوم ادب ہوندے سائندے
دج مار دے جذبات نشا بر تھیندن جیڑے جو بال سانگے ہوندن۔ تیں لولی سُنوا کے اچ
اساڈی مار پولی دے جنم دی مٹھری مٹھری یاد ڈوا چھوڑی سے۔ قیقتہ تصولی تشر دج
لولی تلم دج۔ بس اینکوں جنم لمحہ چا سمجھو!

دھالی۔ "سیں"۔ میکوں اچ جوگی ڈاڈھا یاد پیا آندے۔ کیوں جو اُون نے
دی مار پولی دیاں لوریاں وغیرہ کھٹیاں کیتیاں ہون۔

مولائی دے تھوڑ پھیلے اتے کالھ ایہ طرحاں تلک پئی:

"جوگی جیکر لوریاں کھٹیاں کیتیں تہ اوسچا اے۔ جوگی ناگ پکڑیندے۔ اتے
ناگ نیکے ہائیں دی رکھوالی کریندن۔ ایہ انسانس دا ذاتی شاہدہ اے۔ ول ناگ خزانے
تے دی پہرہ ڈیندے۔ اتے پال وی تاں انسانیت دے مستقبل دا خزانہ ہوندن۔"

پاندھیٹرا ہیک چڑاٹھ بجاہ وچ سور۔ پاسا ولا الانا:

”جہگی آسی تہ اؤں کنوں سارے حال حوال کر گینوں۔ مگر آیا کیوں نہیں۔“
ساریں کوں جوگی دی سیک لگی ہئی۔

”سئیں۔! بقہ تصولی و بچ تاں چھینا چھپٹی والے معاشرے دی جھلک ہے لیکن لونڈرا
بند۔“ پڈھڑی پھلے“ واقعہ توڑیں جو چام جوٹا“ دی کہانی ہووے۔ عورت حاوی نظری سے
بلکہ مرکزی (MAIN) کردار پڈھڑی یا مار ہے۔ ول منظوم ادب وچ اولیت لولی کوں سے
جیرھی جو مار پڈندی ہے۔ کیا ابتدائی (PRIMITIVE) معاشرہ اتلا زیادہ عورت بصورت مار
دے زیر اثر ہا۔! پڈ پاندھیٹرا ول سماجیات دے اصول سمجھنے لے تر لے پیا کرے۔

سچن! ابتدائی لوک ادب دی گواہی ایں پاسے پڈھری شانڈ کریندی اے جو شروع
شروع وچ جیرھے سماج دی قدرتی طرح جوڑ جک تشکیل تھیون لگی اے تہ شینت مادری
نظام معاشرت وچ آئے جیں کنوں کجھ سیاسیات دے منکر ایہ نتیجہ وی کڈھدن کہ او سارا
نظام معیشت وی مادری ہا۔!

”مار دا اثر جیوں ساری انسانی زندگی تے نشا بر ہوندے۔ جیں تے دڈے انسانیں
ویاں زندگیاں شاہدان۔ اینوں معاشرے تے وی ایندی گہری چھاپ ہوئی چاہیدی ہے!
سونی دی نرم دلی ایں پئی ظاہر تھیندی ہئی۔

دھرتی مار اتے مار پولی۔ دی شانڈ وی ایں پاسے ہے۔“ ایہ ڈو لوک ثبوت فنائی۔
ہک بے خیالی وچ پیش کر چھوڑیے۔

”کیا سماجی فلسفہ دا ایہ اصول سارا سچ اے یا دھا۔ HALF TRUTH اے۔!؟
ایہ گالھ محفل وچوں کہیں آکھی اتے ول بجاہ دیاں چنگاں اتے شلے کجھ ودھیک مستعد تھی گئے
جیں سانگے چڑاٹھاں کوئی نہ کوئی سوری آندا ہا۔!

”سئیں۔! لولی دے نال نال ہیا کٹھرا لوک ادب پروان چڑھدا رہیے۔!؟ رات
وہا بندی ویندی اے۔ کہانی دی وکھ نال وکھ نال لائی کُردی چلے تہ۔۔۔۔۔“
میڈے سوہنے سچن! لوک ورثہ اسانڈے ابتدائی جبلتیں اتے جذبات دے اظہار
دا سن موہن روپ اے۔ ایہ دھنگ رنگی انداز راج ظاہر تھئے۔ جیہو جہیں جذبت و کیفیات
جوئدین۔ اہا جہاں روپ لوک ورثے دا تھیندے۔

نمنا کنوں ————— لولی

ہجر و فراق کنوں ————— ڈوہڑہ۔ وائی۔ کافی

موت دے ڈکھ کنوں ————— نوحہ، مرثیہ

بزمِ طرب کنوں ————— عشقیہ مثنوی یا نظم یا غزل

رزم و جنگ کنوں ————— رزمیہ نظم یا مثنوی

کاوڑیا محبت کنوں ————— وار۔ ہجویہ مدحیہ نظم

اسانڈا سارا لوک ادب ایں خزانے نال بھر پور اے۔ جیندی تاریخ صد میں تے محیط

اے۔ پچھوں تے تروتہ بابا فرید دے دوہے کنوں رگ وید دے اشلوک تائیں۔

”ول سارنگ جت۔ گہنور آجڑی۔ بکھو دھنوال اتے بالاچ اہلی۔ دے

گیت وی گنڈے چلو۔“ ہک پراسرار آواز۔

”گیت۔! گیت تاں اُبا صنفِ ادب اے، چھیندے وچ ہر جذبے دی کیفیت سموتی

وچ سگدی اے۔ وہ وا۔ کوئی تاں آج گیت سٹواوے ہا۔“ فنائی دی تانگھ طلب ایں

پئی ظاہر تھیندی ہئی۔

”ساریں کوں سارنگ دے گیت دی پڑا ڈو پئی سٹیجے۔ اتے اونڈے اٹھیں دے

چٹھیں دی آواز وی۔ مگر آپ! شینت پالان تے سمجھ گیا ہا۔ یا دل صرف اگھنڈا پیٹھا ہا۔!

میڈا میٹر اتنا ہی۔ امار پولی دی بھر پور جھولی وچوں کوئی ڈوڑھے دامائیک موتی چاگن
 اچ لوک ادب دی برکھا اے۔ اسان تانگھی سپیس سائے کوئی سوہی پھینگ — کوئی ساہو
 قطرہ — !! یکتا راوی نال نال جاگ پئے

تئی ۱۔ ہیر دے من وچ رانجن و سہ حال نہ چائے کوئی
 رانجھا رانجھا کیوں آکھاں آپے رانجن ہوئی
 رانجن ہیر تے ہیر رنجھی رتی فرق نہ کوئی
 آکھ دمور بہار عشق دی دوتی جان سکوتی
 (دمور)

ول موتی :-

رت ساون دی۔ آس ملن دی۔ آساں آن پچاویں۔ نہ چر لاویں
 سوہی رت تے سوہیاں تانگھاں سوہی مٹہ ڈکھلاویں۔ نہ چر لاویں
 دتے رنگ تے رنگ نویں چڑھ سچ تے سنگ سہاویں۔ نہ چر لاویں
 دل ریکری نور زتھیوے۔ آ ابر مہر برساویں۔ نہ چر لاویں
 (نوروز)

سین ہوریں کالھ اگوں تے ٹھی۔ رات دی دیوی دی رتھ۔ سارنگ دے اٹھیں
 دی قطار۔ اتے کچا رھی دے شکر دے خیالیں دی موج۔ وی ٹر دے دیندے ہن۔ اتے
 شیت جہگ دی کھانوں گردا آتلا ہوسی۔

ڈوہڑا (سرتیکی) ڈوہڑا (سندھی) دوہا (ہندی) انسان دے دلی کیفیات شائیت
 پہلا متھم اخبار اے۔ دمور کنوں خواجہ فرید تائیں۔ فرید کنوں نوروز تائیں۔ اتے
 نوروز کنوں سوہو کر لائی تائیں ڈوڑھے دا دگ تشار اے لے ایہ مقدس ہستیاں این دگ دے

سنگ میل ہن۔ اتے شیت سرائیکو کون ایندی ماڈرن اتے موجودہ شکل آکھ سگدوں —
 شیت — !!

فریدن دا ڈوڑھا ہند، سندھ، پچادھ اتے پورب تائیں جان محفل ہوندے، توڑیں جو
 مٹھے خواجہ فرید مرشد سئیں کوئی وی ڈوڑھا نہیں لکھیا — !!؟؟ اتھوں کالھ دل دوہے دو
 ٹر پئی۔
 اہا ساگی صنف ہندی وچ دوہا سڈی دیندی اے۔ اتے ہر ہندی کوی (شاعر) دی
 کویتا (شاعری) وچ ایہ موجود اے۔ بابا فرید دے اصل سرائیکی ڈوڑھے ہن جنھاں کون ہندی
 روپ ڈے کے دوہے دے انداز وچ پیش کیا گئے۔

کاگا چونڈ نہ پنچرا۔ وسدے توں ڈر جا

جس تن میرا سئیں وسے ماس نہ اوندا کھا

بابا فرید (سخ فرید؟)

رحیم دھاگا پریم کامت توڑو چٹکائے

ٹوٹے سے پھر نہ ملے۔ ملے گانٹھ پڑ جائے

(عبدالرحیم خان خاناں)

چلتی چاکی دیکھ کے دیا کبیرا رو

دو پائوں کے بیچ میں سالم رہا نہ کو

(بھگت کبیر)

جیوں بالیے دے زلمے زیاں کالھیں نہیں وسردیاں اینویں ڈوڑھا (دوہا وغیرہ)

وی انسان ذات دے ابتدائی دور دا ادبی بیان ہووٹ دے کرے اینکوں وی انسان سینے
 نال لائی آندے آتے چتساں گھن گھن پڑھدے۔ سٹویندے۔

اردو، فارسی ادب وچ ساہگی صنف۔ رباعی اتے قطعہ دی صورت ظاہر تھی۔

پانڈھیڑ اغوت دا۔ جنٹ نہیں سگیا اتے بجاہ سوریندی میں ہونیں پول پئے۔

سئیں۔! اردو اساطیری دھرتی (بھارت، پاکستان) وچ جنم گھدے۔ ودھی پھل

اے۔ دل ایں اٹھوں دیاں اصناف کیوں نہیں اپنایاں۔ ڈورھے۔ دوہے۔ کافی دی

بجائے اس زبان وچ رباعی قطععات غزل دی صنف کیوں اختیار کیتی گئی اے۔

صوفی کالہ اہاں اگوں تے ودھائی۔ ”سئیں۔! نہ صرف اتلا بلکہ مضمون اتے انداز

بیان دی اتھوں نہیں گھرا گیا۔ ساوٹا مُد دی برسات اتے کوئل دی کوک دی جاہ تے ایران

دے موسم بہار و خزاں اتے نغمہ بلبل ہزار داستان آندے گئیں۔!؟“

سئیں ہوریں جویں اگے ای ایں خیال کوں پالی پیٹھے تن۔ ”سچن۔! تہاں

ایہ زبان شہریں دی۔ اشرافیہ دی۔ نصا میں دی اتے کناسیں دی تھی تے رہ گئی اے

یڈی میڈی کالہ کالھوڑی۔ دل دلڑی اتے چند چندڑی دے راز نیاز دی کالھ اوں زبان

اچ نیس تھی سگی۔ توڑیں جو تھی سگدی ہئی۔ ایہ صرف اساطیری مار پولی دے فیضان

دی برکھا اے کہ اسان سچ دے چو پھیر ساریاں راتیں قصہ کہانی۔ داستان دیوان کوں

دورق ورق پڑھدیں گدار ڈیندوں آتے دھمی (صبح) داؤرہ پچھیں (شام) کنوں جاگدی

اکھ تال ڈیکھدوں۔!

قلندری۔۔ سرائیکی وسیب وچ ہرات کھائیں نہ کھائیں رجبکا تھیندے۔ اتے

ڈوڑھے بیت، کافی تے مشوری سیف الملوک پڑھی دیندی اے۔ اتھ تاں ہرات توں

اَلْفُ لَيْلَةٌ وَكَلَيْلَةٌ تَحْلِيْقُ تَحِيْنِي اے۔“

میڈے پیارے سچن۔! ایں تخلیق کوں سانبھن اتے سنبھالٹ سانگے تاں اجا

سرائیکی انسان جاہلی اکھ تے سجاگ ذہن نال پڑ وچ آگئے۔!۔

فتائی۔۔ ”وے پانڈھیڑا۔! صوفیڑا۔ دھالیڑا۔! تاں کالھ پول دی

تندیر کوں سازنگ دے اٹھیں دی قطار سمجھی مہاروں پکڑی جلدی جلدی دُر کائی ویندو۔

میں آخر کیوں۔!؟ کیا تاں کوں ڈر اے کہ رات دا اندھارا سحر دے سو جھیلے نال بھائل وچ

پا پئی اتے قصہ کہانی آپنے آنت کوں نہ آسگی۔۔۔۔۔“

صوفی۔۔ ”وے فتائیڑا۔! جے قصہ کہانی نہ ویسین بھرتہ اسان کیوں دلوں گھر۔

کیوں اتلا رنگی جہیں کالھ دی سمجھ نہیں پئی آندی۔

فتائی۔۔ ”وے میڈی صوفیڑی۔! میں تاں صرف ایہ اکھن چاہنداں کہ جوگی

میڈے تہڈے من دا بھیدی۔ جوگی کڈیاں آسی۔۔۔۔۔ اسان اوندے بناں اداس ہوؤں۔!؟

”خدا جاتے کڈیاں آسی۔! آسی کہ نہ آسی۔! مخفل وچوں ہک پولیا۔ مگر کوں۔!؟

”میڈا سئیں۔! اساطیری لوک ادب دا بالک جیرھلے بانڈیڑو ڈے۔ پیرتے پیر

تھرہا ٹرن لگ پیاہوسی تہ قدوی ضرور کڈھ آیاہوسی۔ اوندے بلوغت اتے شباب دا

رُوپ کینجھا۔!“ صوفی دی نظر شیئت ادب دے ارتقا تے ہئی۔

”سچن۔! کافی۔ صنف کافی اساطیری ڈوڑھے دا ارتقائی رُوپ اے۔ او

بالپن اتے ایہ شباب۔ ہک عشر۔ بیاقیامت۔!! جیں شاعر ڈوڑھا کافی نہیں

رکھئے۔ او متشاعر اے یا دل اُوں ایں دھرتی مار دی تھنج نہیں پیتی۔ او پرانی

مائی یا دل بھیدی پکری دے کھرتے پلئے۔! کافی دا ہیولائی رُوپ پرائی والی اے۔

صوفی۔۔ ”سوہنا سئیں۔! کیا قصے دے بعد نثر موکلا گئی ہئی اتے صرف نظم

ای پڑ وچ رہ گئی ہئی۔“

”نہ میڈا سوہنا۔ نثر تاں اساطیری اوچھن اے۔ اکھاٹ۔ ضرب المثل۔ بھارت۔

لطیفہ ٹونگا۔ داستان اساطیری ادبی وجود وچ ساہ مشل موجود رہئے۔ جتھ نظم رت

سین ہو رہی اپنا کا تبھا (چھکی) چھوڑ بک دفعہ ولا ٹھیک ٹھاک۔ گھٹ وٹ کر توں
پدھئے۔ کبیل کوں سنبھال ستوار ول دھٹیئے اتے سرک تے بھاہ دے کچھ کولھوں تھی
بیٹھیں۔ پھماں وی غیر ارادی طور اہو کچھ ای کہتے۔ بھاہ سور۔ ہتھ سیک۔ جیوں کہیں
پندہ دے پندھیر تو تھی پئے ہوں۔

جالے وچ بیٹھے چڑی چڑے دی چوں چوں۔ کاہادی من ویندے سارنگ ساریاں
دانفر۔ کچے گھر وچ کھارے ڈھکیئے کہیں گکڑدی بانگ اتے محفل موجود آن ڈٹھے وجود
پراسرار دیوی دی من موبن سرسراہٹ ایں محفل دا آن ٹرٹ بھانگیاں پئے لگدے ہن۔
"سین! کالھ دے دھاگے داسرا گولوں اتے کہانی دا مسٹر اٹیروں۔ رات گزردی
ویندی اے۔ اتے دھی تائیں ایہ ٹکی تانی۔ وُن پوری کرنی اے۔"

جی پیارا سچن! یادیں دا شہسوار۔ خیالیں دے گمیت تے سوار تھی مُلک یونان وُن
پہنتے۔ سقراط۔ اخلاطون۔ ارسطو تے سکندراعظم دا یونان۔ ایہ شہر ایٹھنڑاے۔ سیانے
لوکس دا شہر۔ جتھ بک سیانے چٹے ڈٹتھ کوں ڈیوا جاتی کچھ گولیندا وداہا۔ پچھن تے
ڈسائیں کہ: ازدام و دد ملولم و انسائتم آرزوست

(انسائیں دی ایں دتی وچ ایہ سارے جانور ڈیکھ ڈیکھ کے ماندہ تھی پیاں۔ تہیاں کہیں

اصلی انسان کوں ڈیکھن دی آرزو دل وچ پالی۔ ڈیوا چا۔ گولیندا وداں)

ایں نیانے انسان دے شہر ایٹھنڑو وچ بک ڈالنی مند رہا جیندے ہال وچ ڈرامے
ایٹج کہتے ویندے ہن۔ کہ ڈراما اٹھاں دی ادبی ثقافتی زندگی دا بھانگیاں ہا۔ اہا روایت
اطالوی زبان ویلے۔ فرانسیسی۔ ہسپانوی اتے انگریزی زبانوں وچ آئی۔ جتھوں شیکسپیر۔
گری بالڈی۔ برنارڈشا۔ سارتر تائیں پہنتی۔ ایٹھنڑوے سیاٹھیں دیاں سبھ سیاٹھیاں کالھیں
عربی ادب وچ منتقل تھی آیاں۔ مگر روایت ڈرامہ نہ آئی۔ شیت ایہ سیاٹھی کالھ نہ ہوسی۔
لیکن کوہ سلیمان۔ کیرتھر جیل کنوں راس کاری تے خلیج بنگال تائیں نانگ لکھیندا پیاہا۔
کالی داس دے نانگ شکنتلا کنوں امانت دی اندر سبھا، گورو دیو راجندر ناتھ ٹگور (نوبل انعام یافتہ)
دے بنگالی نانگس اتے آفا حشر کاشمیری دے اردو نانگ تائیں۔ توہین جو اٹھاں دے اکوں
پچھوں۔ ایں نانگ ڈرامہ دی بک طویل روایت رہی اے۔ جیندے وچ سرانگی نانگ دا
بھر پور حصہ اتے اچھا مقام اے۔۔۔۔۔

"جاگدے پیٹھو۔ اے شب بیدارو! آتش پرستو!"

"ہائیں۔ ہائیں۔ سرانگی نانگ۔۔۔۔۔؟"

سرانگی نانگ وچ روایتی رومانی داستاں کوں۔ بادشاہیں دے قصص کوں اتے وچ
عوامی کہانیاں کوں پیش کیتا وینداہا۔ میٹے ملاکھڑیں۔ عرس۔ شادی بیاہیں تے گشتی نانگ
منڈایاں ایہ کھیل پیش کریندیاں ہن۔ داد و تحمین وی اتے روکڑے دی پھوار و سدی ہئی۔
"سین۔! ایں دگ دے کوئی ڈوچار سنگ میل۔!"

"سچن۔! غلام سکندر خان غلام۔ مولوی پیر بخش پیرن۔ گانن۔ مولوی
کریم بخش واصل۔ منشی غلام رسول حسرت ملتان۔ اتے غلام حسن حیدر راٹی۔"

۔ ول نانگ پردہ نشین تھی گئی اتے چلمن دے پردوں صرف آواز بصورت ریڈیائی

ڈرامہ۔ دی ستانی پئی ڈیندی اے۔ ول کڈا ہوں ٹیلی ویژن تے پتلی گھر مک اُبھرا سی۔

مگر تیزامیڈالوک نالگ۔ لوک ورثہ دا بھانگیاں تھی آثارِ قدیمہ دا حصہ تھی گئے۔ صرف یادیں وچ
صرف کتابیں وچ۔!۔

یونانی۔ انگریزی۔ ہندی توڑیں سرائیکی نائلیں وچ زبان۔ مرصع، مقفی، مسجع،
بلکہ منظوم کم آندی ویندی ہئی۔ کیونکہ نالگ ڈرامہ حقیقت دا بچھانواں اتنے پڑاڈو ہوندا
جیندے سانگے آواز اتے ایکشن کون بھر پور بناؤن سانگے حُسن ترتیل و ترتیب بنیادی شرط اے
البتہ موجودہ ویڈیائی اتے ٹی وی ڈرامہ دی تکنیک وی پی ہے۔ اتے موجودہ اسٹیج ڈرامہ
جیہ جہاں وی ہے۔ اس فن کون ولا جکا بکدے۔ جیکر لکھاری اتے فنکار خونِ جگر نال
اینڈی آبیاری کرن تاں۔!

بچندریل دی دھک۔۔۔۔۔ دھک اتے کوکڑی دی پڑاڈو۔ سازنگ دے گیت دی گونج
اتے بجاہ دے شلیں دی لپک شپک دی ہولی ہولی کو بفلگیر تھیاں لگدیاں ہن۔ جتھوں سٹلے
دی سائیں سائیں پئی آندی ہئی۔!

غوث دے پاندھی دیاں یاداں جیویں چلتن سوار ہن اتے اُوندا ذہن پڑاڈو دی دھک
نال بھر پور اُتھل پوٹن تے ہاتہ کالیں جہیں ہک کالھڑی چھڑائیں:

میڈا سٹیں۔! سرائیکی وسیب والیں جنوبی ایشیا دا بھانگیاں ہوندیں صنفِ نالگ
اپنائی اے اتے عرب و عجم دے علمی و ادبی ورثہ دے وارث ہونڈ دے سببوں اِتھوں ی ہوں
کجھ جُھس۔ ایندیاں تان ڈوہائی مٹھیں بھر پور اِن۔ پوادھوں نالگ اتے پچا دھوں مرثیہ۔
نوحہ (ELEGY) توڑیں جو یونان کنوں انگلستان تائیں ادب دی ہک روایتی صنف
ہئی۔ لیکن عرب دا قصیدہ گو شاعر جیرھلے زندگی دی صفت کر کر تھکدا ہاتہ موت کون موضوع
سخن بنا گھندا ہا۔ حضرت عثمان غنی دی شہادت دا مرثیہ دمشق دی جامع مسجد دے منبر تے
زیرِ نگرانی امیر معاویہ۔ پڑھیا گیا۔ دل کرب و بلا دی دھرتی کنوں جیڑھی کربل کھتا جنم گھدے

ادب کون سن سن جتلا بچھوں اتے نیر و ہائے جہنم اوندھے وکھے اتے وسعت کون کئی کئی
ذاتِ غرقاب تھی پئے سگدے ہن۔ طوافِ کعبہ دورانِ فرزدوق دی منقبت اہل بیت۔
تاریخ ادیب عربی دا بیش بہا خزانہ اے۔ دل عربی شرا ابوالاسود دوسیلی۔ کیمت۔ ابودبل دے
مرثیے کنوں بعد ایرانی شعراء محشم کلکی وغیرہ دی مرثیہ نگاری۔ اُہا روایت قائم کیتی۔ جیڑھی اس
بچ مثل ہئی۔ جیندیاں چٹنگاں ہر علاقہ۔ ہر قوم اتے ہر ادبی ورثہ کون روشن روشن کیتے۔
بحالی، حقوق اہلبیت دی ظاہری اتے باطنی تحریکیں دے داعی اتے مبلغین۔ ملتان۔ اُچ۔
پھک اتے منصورہ پہنتے تہ نظم و نشر وچ قصیدہ و منقبت دے نال نال۔ نوحہ۔ مرثیہ اتے سوزوی
چلو وچ ہن۔ انھن داعییں دی دعوتی پالیسی دا۔ مقامی زبان اپناؤن اتے اوندے وچ دعوت
ڈیونٹ۔ بنیادی اصول ہوندا ہا۔ تہاں پہلا حُب دار اہل بیت۔ جیڑھا جو سرائیکی دیس وچ وارد
تھیا ہوسی او سرائیکی زبان دا پہلا مرثیہ نگار۔ نوحہ گر اتے سوز خوان اہل بیت ہوسی۔ اُموی
جرتیلیں دے لشکرین اتے عباسی گورنریں دے عاملین وچ وی اہو جہاں ہتیاں موجود ہن۔
فاطمی داعییں دا تاں مقصد ای اہو ہا۔

مرثیہ۔ سرائیکی زبان دا لباس پاکے آپئے جو بن تے آگیا۔ ایندی نمائندی۔ لوچ۔
سوز۔ گداز۔ مٹھاس۔ روانی۔ دکرا۔ دل گیری اتے غمناکی نال آپئے پورے فنی تے لسانی
عروج تے تہج گیا۔

پندھیڑو جیویں تھک تے نسل تھی ساہی کدھن سانگے ذرا دیر لیوں چپ تھیا کدھنری پول پیا!
سوٹھے او۔ ایہ غنوت دا پاندھی پیا آ لیندا ہا یا کوئی ٹیپ ریکارڈر دا کیسٹ لائی
بیٹھا ہا۔!

فنائی۔! " ایندی اسپید تان کیسٹ والی ہئی مگر ایندی محویت کتوں اندازہ تھیندے
کہ کوئی من اندر دا کیسٹ پیا و جدا ہا۔"

قلندری: "میڈا خیال اسے کہ پانڈھی اچ اُستاد ہوں کون آموختہ پیاسا سٹوٹو
شیت رٹا لائی پیٹھا ہا۔ پنچندی اسپینال اُبار دھگک دھگک کیتی اس کہ پنچندی سٹوٹو
تو اس اسٹیشن تے کھڑی تھی دُٹھے ہا۔"

فنائی: "ول اُتھا ہوں میڈا سنگتی جوگی، بیلرگی کیمہ آوے ہا اتے مرثیہ نوحہ
داچ آن پجاوے ہا۔"

"میڈے سٹوٹے سچن! سرائیکی مرثیہ تے نوحہ اہو جہیں مغلپیں دی تاں چند جان رہیں۔
جوگی اہاں نہیں آیا تے آویسی۔ جھکے تائیں او آوے اسان مولائی کنوں مرثیہ سٹوٹوں۔"

مولائی: "سرائیکی دے قدیم ترین مرثیہ گو سکندرخاں آکھئے

او خاصا ہا

پہوں پیاسا ہا

توڑیں پیاسا ہا

— دریا دا

مرثیہ دا بک پُر در در ڈوڑھا سٹوٹو۔ نعمتی دا:

جاں سکے ہا۔ شب کسے ہا۔ مٹوٹھ پچھے ہا زہرا ہائے

ستاں روپو دے ڈکھ ہو پو دے شالا سو پو دے واہ وائے

ایہ جانی ہے تے تانی ہے تے نمائی ہے ایہ بتول جائے

شالا ناں رہیں تے نشان رہیں فیض عالم رہیں جس جاہ جائے

شالا تے اکوں حسین دے دامن دی پناہ اتے عباس علمدار دے علم دی چھانٹھ نصیب ہوئے۔

مرثیہ دے ڈکھو ڈکھ دے رکھئے گئیں۔ مکالماتی۔ منظر نگاری۔ شجاعت بیانی وغیرہ۔ اتے

ایتویں مرثیہ دامن اہوں تے ودھدا گئے۔

مومنو! تیغ علی دا بیان سٹوٹو

(۱) تیغ علی دی بھڑک میانوں کھا بھڑکار نکیتی

کرکائی وانگے بجلی دے اتے کر کرکائی نکیتی

(۲) فرق نہ ہا جو برق مثل ہر فرق توں پار نکیتی

ستر گز تئیں مار مرثیہ دی پھر چو دھار نکیتی

(۳) چتھہ مٹکے کیسا لککے بجلی کھس کے دھار نکیتی

بک دے کپ کے ڈو کیتے کر ڈو دے چار نکیتی

"بیکر حُب داران سین دی اہاں وی بک نہ لیتی ہووے تہ اچو کے دور دے جوان فکر

مرثیہ نگاریں۔ سرور کر بلائی اتے مٹن نقوی دے مرثیہ سٹوٹواں! "

پانڈھی: "اچو کی تخلیق کوں زمانہ صبا میں پسند کریں دے۔"

"میڈا مولائی سچن! سرائیکی زبان دی خصوصی تخلیق نثری مرثیہ نوحہ سوز وچوں کچھ چا پڑھو۔"

فیروز بھکری دے سفینہ غم وچوں بک بے مثل ٹکڑا پیش اے:

او شمع ہے میں پروانہ ہاں۔ میں ہنتر ہاں او فخر ہے

میں ملال ہاں او خضم ہے۔ میں گدا ہاں او شاہ ہے

میں فقیر ہاں او امیر ہے۔ میں طالب ہاں او پیر ہے

میں قالب ہاں او روح ہے۔ میں اقامت ہاں او کوکب ہے

میں قنبر ہاں او حمید ہے۔ میں گداگر ہاں او سکندر ہے

"سچ پھوٹاں میڈی ایہ عاشقی تاں ماشکی ہے سے سے سے! "

بہار ملانی دی تنویر لا ابصار وچوں۔

"کوئی ہل سانگ دے زخم کنوں گلگوں ہوسی۔ کہیں گلبدن دا بدن خوں ہوسی۔"

کوئی ہولی پھلکی پلاویں کہانی قصہ تان سٹوا۔! پاندھی فنائی کون آکھیا۔

سن۔! فنائی آپ جیویں ایس پوجھل اتے گمجیر فضا دے ہالے کون ترورٹن چاہندا

”ہک — ہئی چیرٹی“

”پیا — ہا چیرا“

” — ڈوہاں دارومانس چلدا ہا“

• سارے ڈیتھ خدا دے خدا دے رسول دے۔! ہک ایہو جہیں ڈیتھ دی کالھ

کہ چیرے آکھیا چیرٹی کون : ”ساجن۔! چوری تان کھوا۔!“

چیرٹی توت ولدی۔ ”چپ! ایجھی کالھ واتوں نہ کڈھ۔ یاد نوہی۔ پر سال۔“

پر دے سال سوہٹی تا مہینتوال کون چوری کھوائی ہئی۔!؟ ول انت کیا تھیا ہا۔!

یاد رہی۔!

”ڈوہا میں چٹانخہ دریا وچ پڑ موئے ہن۔“ چیرے جیویں آکھیں ڈیتھی کالھ کیتی ہووے

بھیر وچ ایہو جیہاں تھیں ہن۔

”دل تیلڑی ڈیلڑی پڈ مرٹن منگدی اے۔“

”جیکر ساجن۔!! بھاگ وچ تیلڑا بھاگل ہووے تان شیت۔!؟“

”متوچ بھاگل دے نئے دچوں ہک اکھ پٹ ول آکھن لگا۔“

”اساڈے وچوں حسد دا چٹانخہ دریا کوئی پیا ڈگدا۔ کئے گھرے جہیں بے وفا ساتھی دا

بھروسہ اساکوں کوئی۔ سنڑول نیناٹ جیہاں کوئی سکآ اسان نہیں پالیا۔ ول پڈسوں تہ کیوں۔؟“

چیرٹی : ”توں جیکر ایہو جیہاں کالھیں کرسیں تہ میں رُس دیاں۔“

چیرا : ”بھلے رُس وچ“

چیرٹی : ”ول وی نہ نینساں“

چیرا : ”جیکر چوری کھواواں چاتاں۔!؟“

چیرٹی : ”رک تے) ہووں۔!“

چیرا آن کول آیاتہ آکھس۔ ”ساجن۔! ایہ پیٹھ تان ڈے۔!“

چیرٹی ولدی ڈتی۔ ”میں رُسی بیٹھی آں۔ توں فلور مل کنوں پیٹھوا آ۔“

چیرا آن پیٹھوا آیاتہ آکھس۔ ”ساجن۔! ہن اٹھی۔! اٹا گوہ۔ بجاہ پال۔“

روٹی پکا۔ چیرٹی دی ہکا ولدی ہئی کہ میں رُسی بیٹھی آں۔ ایہ سچھ کجھ آپ چاکر۔!“

چیرے چوری کٹ رکھی آتے سبائیں :

چیرا : ”آمیڈی ساجن۔! چوری تان کھاچا“

چیرٹی : ”اُسوں گسوں“ ساجن کنوں کیوں رُسوں“

دل ڈوہا میں چوری کھاوٹن لگ پئے

آتش پرستیں چھرکی بھری آتے

فنائی یکتارے نال رنڑا کیا

----- کھولیا مرد مجردی دا مضبوط مضمم چوتہ

----- ہک ہیرے دی نوک سیستی شہ آن پوتہ ڈر پوتہ

----- پیک صبا دا عنچہ توں پس مار کھتا غوطہ

طالب کوں مطلوب ملیا کر قہقہہ عنہم دا کوتہ

لطف علی آب سیتی شہ حرف ہجر دا دھوتہ

”میڈے پیارے سچن! لطف علی دی مثنوی سیف الملوک کل مثنویاں دی ملکہ سڈیندی
ایکوں خواجہ فرید آزر لکیتا ہا۔ ایکوں ادب دے عشاق آزر کر مجلس محفل۔ وارفتہ تھی مثنوی سڈیندی
رہیے۔ ایہ مثنوی ہک صدی تائیں ایں وسیب کوں آپنی گرفت وچ قابو کیتی رہی۔ ایندی بحر
اتے لے وچ عجیب آہنگ (RHYTHM) اے۔ جیکوں ہک مخصوص انداز وچ پڑھیا
وچے تے۔“

”اہل ذوق وچ وجدانی کیفیت پیدا کر ڈیندی اے“

— کیا ایہ تشریح وجدان دیوی دی سہی —!؟

پاندھی ہر رومانی جوڑے تے کئی کئی مثنویاں جوڑیاں گئیں۔ سستی پنھوں پیرا لکھا
لیلیٰ مجنوں۔ مومل راتو۔ شاہ سہیل بدیع الجہال۔۔۔۔۔“
”میڈے سچن۔! فارسی وچ نظامی گنجوی نے پنج مثنویاں لکھیاں جنھاں کوں ”پنج گنج“
آکھیا ویندے۔ امیر خسرو نے اوندے مقابلے وچ ست مثنویاں لکھ کے اوندا ریکارڈ ٹر ٹریٹریس
ہوئیں اعلان کیتس۔ زلزلہ درگور نظامی افگند

لیکن ایہ پنج توڑیں ست۔ جتلاوی ہودن لطف علی دی سیف الملوک بدیع الجہال

دی کالج ای پی ہے۔ البتہ ہک ادب دی جاہ وی ہے۔

مثنویٰ معنویٰ مولوی

ہست قرآن در زبان پہلوی

جیندا پہلا بیت ای ہاں ڈال اے:

ہ بشتو از نے چون حکایت می کند

وز جدائی ہا شکایت می کند

پاندھی اعزث دا؛ مثنوی سیف الملوک نے اسلم رسولپوری ڈاکٹریٹ سانگے
پیس پیا لکھا ہا اتے ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب اوندے نگران استاد مقرر تھین۔ ایہ وی
رائی سچا کی دا ہک سوہنا روپ انوب اے۔

”سچن۔! ایں مثنوی دا اساطیر ادب اتے معاشرت تے اتے اجتماعی نفسیات تے

اڈھا گہرا اثر ہے۔ اتے سیائیں دا خیال اے کہ

”اجیائے سرائیکی دے جذبہ پیدا تھیون اتے دل تحریک ہن دا

ریج یا نقطہ آغاز ایہو اے۔“

فتائی: — بے شک سئیں بے شک!

صوفی: — کیا بے شک —!؟

فتائی: — جو کجھ سئیں فرمائے۔ او بے شک اے۔ اولاریب اے۔

صوفی: — ہر سجدہ رنگیں گن گرت پیر مغاں گوید

کہ سالک بے خبر نہ بود ز راہ و رسم منزلہا

(خواجہ حافظ)

چھتری چھڑے دی چوں چوں ہولی تے دھبی تھی چلی؛ آتے کاہا تائیں دی من کون

سارنگ دانغم ابر چلیا،

----- اڑنگ پڑنگ دیاں واگاں دٹیونے

----- آتے نال رلیونے پوڈے

----- دے لوکو — نال رلیونے پوڈھے

----- دے لوکو۔۔۔۔۔ و۔۔۔۔۔ و۔۔۔۔۔

----- ڈاچی شودی وچھڑی ویندی

----- دے لوکو۔۔۔۔۔ و۔۔۔۔۔ و۔۔۔۔۔

جیتیں دی آدھی منزل اسے سے سے سے

بجاء دے چو پھر روشن روشن ادوں۔ چہرے تے وجدانی سچا کی دائرہ سجائی
کہانی دے اگن تے ٹرن دے تا نگھی ہن۔

جوگی بیراگی نہ ہنستا ہاتہ کیا تھیا

اتھ کے چٹری چٹرا جو شریک مغل ہن۔

سارنگ جت جو ہم ساز وہم نوا ہا

اتے پٹھانے خان و عطاء اللہ نیازی دی ہا

مہدی حسن۔ اتے مائیکل جیکسن دی

کیٹیں دے روپ بہ روپ وچ۔

کہا تائیں دی من دے بحر پاسے نال ایس انوکھڑی جھوک وچ ستیں ہوریں
وساخ دے ڈرانگ روم دے صوفے دیواریں نال ورتج لگے ہن۔ آدھ وچ بجاء دا
چو پیر دریں فراسیسیں تے ایہ پانڈھیڑے۔ دھالیڑے۔ صوفیڑے۔ وغیرہ وغیرہ
واہ جو میل ہا۔ !!

اتوں وجدان دی دیوی اوٹوں گھوٹوں

رات اندھاری۔ ویندی سیرکدی ہئی۔ ویندی کھسکدی۔ اتے وقت
تیکٹی تے تیکدی ہئی۔ کالے ویں تے چتے سلے ستارے!

ای لمحہ آتر لگدا ہا

ستیں ہوریں دے ہتھ مہار ہئی۔ پچھوں اٹھیں دی قطار۔ کالھ نال

چکھ سٹھاری ہوتی۔ جیوں کوئی انوکھی کہانی جنم گھندی ہوتی۔

کہانی

اُبھری۔ اُسردی۔ بکھری ہوتی

ستیں ہوریں دل مہار پکڑی۔

سچن۔! اساڈی مار پولی صدیں کنوں موجود ہئی۔ ایندا کلاسیک۔ مثنوی
سیف الملک وغیرہ۔ توڑیں لوک ادب تحریری صورت اتے سینہ وچ موجود ہا لیکن ایندے
پولن ولے۔ اُون دقت دے اسان تاساں۔ ایندی اہمیت۔ افادیت۔ تحفظ اتے ودھارے دا
شہرہ رکھدے ہاسے۔ سنسکرت، فارسی، انگریزی آپو آپے دور وچ مقتدر ہالا دستی نال
یکوں نہتی اتے نپوڑی رہ گئیں۔ اسان وی انھان وقتیں ضرور ولسٹی کیتی ہوسی۔ اُون وقت
دے اسان۔ دھرتی دے سپوت۔ مار دے محافظ۔ جواہر مٹھرا من بھاؤنا پونا صدیں
ہا میں چھتاریں دی گھاٹی چھانھ ہیٹھ نازک نفیس تے کوئل رہیے۔ اُسرا راپ شجر سایہ دار
ہیں بن گیا۔ توڑیں جواہر بیج وچ اکلانات دیاں کائنا تیں آباد ہن۔۔۔۔

سچن۔! دنیا تاں سچٹاں نال بھری پئی اے۔ ایس مٹھری مار پولی دے سچن اُون
وقت وی موجود ہن۔ جیڑھے جو علم و ادب دے شائق ہوسن۔ باذوق ہوسن۔ او ایندے
زلفیں دے گرفتار۔ شباب دی بجاء دے پرستار ہوسن۔ تاساں وانگرچ دے طوفانی
آتش پرست کہیں جاہ دے۔ اُسے اینکوں سینے وچ لکائی۔ غاریں کھوہیں وچ چھپائی
آئین تے اسان تائیں آن پچائے۔ اِسے لوک گننا دھیا سڈھین۔

ننائی تاں گننا دھیا داناں سُن کے مچل گئے کہ گننا دھیا اتے اوندی برہمت کتھا
دی کہانی ہک دفعہ ولاسنوں۔ ستیں ہوریں دے واٹوں۔ کہ ایندی پس ای پی اے۔
ننائی آپے آپ کون گننا دھیا داناں جنم سمجھا ہا تے اوندے نال ہک وجدانی ربط محسوس کریندا
ہا۔ دل سارے آتش پرستیں دی وی انا مرضی تھی پئی۔

ستیں ہوریں گننا دھیا دی کہانی سُنوائی۔!

مولائی۔! صوفی۔!!۔ قلندری۔!!! تاساں سارے چُپ او۔

کیرھے کھوہ دے تے وچ پڈ گیو۔ نہوں۔ نہاں۔ ایہ چککار تھکا اے۔ پانڈھی
 لہجے اتے لفظیں دی مار ڈتی۔

فنائی:- "ایہ تاں سڑیاں ہیریاں چھی پستکاں دی کیرھی ودے پھولیندین۔ تمناں کمر
 ہتھ آونجے۔ حالانکہ اساڈی کہانی مشنوی سیف الملوک تائیں آن پہنتی ہئی۔

اتے حقیقت وی اہا ہئی کہ ایہ خیال پرست لوک "یک موجود" کنوں پرے "چھی ناموجود
 دے عشق دے ساگر وچ پئے گڑا کیاں کھاندے ہن۔ اتے تصور دی اڈوں جنت دیاں پینگول
 ودے جھوٹدے ہن جنیدے وچ سٹے ای پستکاں۔ ودیا ساگر وانگر۔ موج در موج۔ ورت
 در ورق دھرتی دے تر تے روحیں کوں سیراب پیاں کریندیاں ہن۔

۔ اگنی اتے ودیا۔ بھاہ اتے علم دا کینجھانہک پے واسا تھ اے جیکر انھاں دا
 ملاپ اے تہ علم۔ سو جھلا سڈیندے۔ روشنی اکھیا ویندے۔ آپ بھاہ دا ہک سوٹھا روپ اے
 اتے جیکر اگنی دیوی کاوڑ کرودھ وچ آوے تاں نیرو کنوں میکار تھی تائیں اتلا کتاباں لکھیال
 نہیں گیاں جتلا ساڑیاں گہنیں۔ مگر علم دی سخت جانی بلکہ آمرین تاں ڈیکھو کہ ہر بھاہ کنوں
 یک نہ یک پستک۔ پوتھی ضرور بچ ویندی اے۔

"ارتقا تقانائے فطرت اے اتے انسان دی فکری ارتقا علم دے سو جھلے بنان نامک
 اے۔ تہاں آخری پستک کوں کوئی وی گنا دھیا آپ۔ توڑیں جو دیری نیرو تے میکار تھی نہیں
 ساڑ سگدے۔" اوں اُن ڈٹھے وجود دی ایہ سوٹھی سُر ملی آواز ہئی۔ وجدان دی مقدس
 دیوی دی جینکوں سبھ کہیں وجدانی جس نال سُٹیا۔ دُور پرے کہیں دستی دے کچے گھر وچ
 ٹوکرے بیٹھ دکھائے ہوئے کُکڑ کوں اوں ساگی دیوی وقت دی سُدھ ڈتی جیں ادھر رات دی
 بانگ ڈے کراہیں ایں محفل کوں وقت آشنا کیتا۔!

پانڈھی کوں کہانی دا ٹیمپو (TEMPO) کجھ تھکا محسوس تھیا اتے سلسلے دی کوئی کڑی

چھٹی ہوئی نظری -

’میدائیس - ادبی سرمائے دے نال نال سرائیکیت دا شعور وی اساکوں ماضی کنوں ملیے۔!!؟‘
 ”سوہنا سچن -! کوئی وی شے عدم کنوں وجود اِج نہیں آندی۔ صدیوں کنوں ہویا موجود ہا
 جیڑھا جو عصرِ فرید وِج تشار وجود بن پدھرا تھیون لکے۔ اہو احساس اگے نیم شعوری دُھند لکے
 دی کھیڑ وِج ولھیٹیا ہویا ہا۔ اتے ایس لمحہ۔ دُھند چھٹی گئی۔ پر کھرا تھیندا آیا۔ دل آپنے
 نو پیکے علاقائی ثقافتی شعور دی پرہ باکھ پئی۔“

”کالھ ایہ سے کہ انسان دی سوچ اتے جذبے تے ماہ پولی دا وڈا گہرا اثر ہوندے۔ اہو
 ای تاں واحد وسیلہ حوالہ اتے رابطہ اے جیڑھا انسانیں کوں بک پے دے اتلا کولھوں اُتھندے کہ
 او ”دل دھر کن سانجھی“ تھی پونڈن۔ ایس وسیب وِج وی اہو احساس ہر زمانے موجود ہا جیں
 تے تاریخ دا ورق وِج شاہد اے۔ کیا اساں پر ہلا د بھگت دے نئے رل میل نہ کاندے ہا سے۔
 سکندر اعظم دے خلاف کٹھے لڑیو سے۔ اتے ہر نویں سوئھی روشن فکر کوں رل کے۔ جی آئیں کوں
 آکھیا ہا سے۔ ہر مار دی لولی پکڑا رہی۔ ہر محفل دی آکھاٹ۔ بھجارت اتے داستان ساگی سہی۔۔۔۔۔“
 فنائی :- ”ساری وادی سندھ دامرکز۔ غوث دے پاندھی دا قبلہ۔ شہر ملتان ہا۔

جھیل سیف الملوک سوات کنوں مزار سیف الملوک بدیع الجمال (رتوکوٹ ضلع ساگھر) تائیں اہا ای
 ماہ پولی۔ حرفیں دے گھٹ گھٹ کر لفظیں جملیں اتے سوہنے سوچیں دی تھنج پلیندی رہی۔“

قلندری دھمالی ول لفظیں دی دھمال کھیڈن لگ پیا اتے جھیل سیف الملوک اتے مزار

بدیع الجمال دی تاریخی حیثیت کوں چھٹ پھلور کرن لگا۔

۔ مگر مغل داموڈ کہانی کوں فل اسپید تے ٹورن تے ہا۔ تڈاں ایہ بریگاں اتے دھچکے کجھ

ڈکھینے پئے محسوس تھیون۔ ”جی سنیں۔ اول اگوش تے۔؟“ ساریں رل تے آکھیا۔

’ول نابذہ عصرِ خواجہ فرید دا ظہور تھیا۔ مقدس دیوی پولی۔ جیندے وجود دی من موہن

مزرابٹ ساریں کوں محسوس تھیندی ای تھیندی آندی سہی۔“

⑥

داس کیپٹال — کارل مارکس کچھ چکا ہا

اصل انواع — ڈارون مکمل کر گھدی ہی

والتر ریسوریاں انقلاب انگیز تحریروں کوں اتے محمد بن عبدالوہاب دی نجد وچوں

محمد بن علی السنوسی دی لیبیا وچوں — اتے شاہ ولی اللہ دی ہند وچوں — اچھے اسلام دین تحریکیں

کوں — (اتے امریکہ کوں انگریزیوں کوں آزاد تھئے) — سو سال تھی چکے ہن — کہ ہندوستان انگریز

قوم دا عظیم بن گیا ہا —

سئیں کیڈاں — ؟

سچن —! جیڈاں مسیحا نے مصر خواجہ فرید دا ظہور تھیا — چھی دریاویں دے سنگم تے

مکانی طور — اتے بیج تہذیبیں دے مقام ملاپ تے — زمانی طور — ول زمان و مکان دے

ایں انوکھے بریل تے کہیں آکھئے.....

صوفی — چاچر ڈانگ مدینہ جاٹم، کوٹ مٹھن بیت اللہ

رنگ بنا بے رنگی آیا کیتس روپ تہلی

فادر دے وچ مُرشد بادی باطن دے وچ اللہ

نازک سپر فید دانکھٹا اڈس ہا بہم وجہ اللہ

محمد اوستی مسلک دی پونقلونی واپاک ویدانتی روپ — جینکوں شکر اچارج اتے کمال بچٹ

دی بھارتی پاٹ لگ چکی ہی —!

آڈتار —!؟

بے شک ہم استاد دلیں دے

ابن العربی تے منصور

لیکن ابن العربی دا ہمہ اوستی مسلک موحد ہا — شکر اچارج دا آڈتاری — اتے کاتھ

برکلے دا ملچد — مگر گیکارڈ (کرکے گور) اتے سارتردی وجودیت دا رنگ ای نرالا —

ن توحیدی — الحادی — نہ آڈتاری — کالھ ای اصلوں پی — وجود محض بغیر جوہر — امکانات

دی وسیع دنیا — جیروج اختیار لچورت چناؤ — وغیرہ وغیرہ

بن موہن فریدن سئیں تشریف گھن آئے ہن —

جی آئیں کوں آکھیا — چستی نظامی سلسلے — سرائیکی اردو فارسی ادبی دنیا — مُریدیں تے

مقتدیں دی درگھی قطاریں —

میڈے مٹھے سچن —! شعور فرید اکھ کھولی — باہروں جہالت — بدعات — پستی افکار —

دگر گوئی سماج — زبوں حالی ادب — اتے تیرگی غلامی — دی اندھاری رات ہی — وقت دی رتھ

تے ستاٹے دارا جہ سوار ہا — چو پھیر — چودھار — از افق تا افق — از ارض تا سما — صرف اندھارا —

صرف ستاٹا —! —!! ول اندروں جھاتی پائس توجیدان دی دیوی اکھوائیں —

دے سو جھلا فکر و عمل دا — عقیدہ و عرفان دا — آزادی دا — ہوش و آگہی دا

فنائی یکتارے —

یاری لایو لائن چاتو

----- محض نہ آہو ڈا

سوسٹیاں نال نبھادے سچھ کو

----- کو جھی نال نبھا

اردو ادب دے فہم فرمے دیاں نگارشات علم دا احیاء — مسلم یونیورسٹی علی گڑھ — اے دارالعلوم دیوبند — اقیام — سائنس سوسائٹی۔

سیاست — امیاء — انڈین نیشنل کانگریس نے مڈلن ایجوکیشن سوسائٹی — دی بیار۔
عالمی افق تے جمال الدین افغانی دی پان اسلامزم اے کمیونسٹ (سائنٹیفک سوشلزم) دے
مبتنی والے) دانشویں اے سیاسیں دی فکری اے عملی جدوجہد — ایں اسیاتی سوچ دا بین الاقوامی
روپ ہا۔

۔۔۔ ایہ تاریخی حقیقت اے کہ خواجہ فرید نے خود و سچ کے دلی اے اے علی گڑھ دے امیاتی
تحریکاں دا مطالعہ کیا ہا۔ اے آپنے مرید نواب صادق خان رابع کون آکھ کے بہاولپور وچ ۱۸۶۶ء
۱۷ مارچ صادق الانوار چھاپہ خانہ (پریس) لگوایا اے ہیک اخبار صادق الاخبار جاری کرایا۔ جیڑھا اٹھان دی
میاتی تائیں جاری رہیا۔ ملتان وچ ۱۸۵۷ء دے قریب قریب چھاپہ خانہ (پریس) لگا۔ اے
اخبارات و رسائل چشمہ فیض۔ ریاض الانوار وغیرہ جاری تھئے۔۔۔

”جی سئیں — !!!“

”سوٹھا سچن۔! وسائل رزق تے چند ناگیں واقفہ۔ دیرو حرم تے پنڈت ملان دی
جاگیرداری۔ خانقاہ و تکیہ وچ دلق سالوس پوش پیر نما فقیر محض دی مست نشینی۔ ادب وچ گل و
بیل۔ خزاں بہار دے قصہ خواں تشاعر دی اجارہ داری۔ معاشرے تے پوہڑ دے وٹن دی زہریلی
چھتری۔ میڈی مٹھری سوہنی دھرتی دامن مہن مٹھرا اٹھان دانان نال دانگ وٹانگ ہا۔
— بہرتن داغ داغ شد پنہہ مجھ کجج نہم۔

ایں انفرادی تے اجتماعی صورت حال وچ خواجہ فرید کون وعبان دے سچوں بابا (شیخ) فرید دا اذن
ملیا کہ
گوک فریدا گوک جیویں راکھا جوار
جب لگ ٹانڈا نہ گے تب لگ گوک پکار

ول فرید دی گوک۔ کاتھ اے سڈ پکار فراقیہ کافی دے روپ وچ وسیب دی بد حال
تے زبوں حالی دا نوحہ بین گئی۔ اے اساتذے ساڈے علمی ادبی۔ سماجی مذہبی ورثے دے قتل
دا مرثیہ تھی گئی سہی۔ ناماں سئیں۔! چاچراں دے گدی نشیں کون کیڑھی نعمت متیر نہ سہی۔
ایں درویش خداست دی گودڑی وچ علم۔ ادب۔ معرفت۔ طریقت۔ سیاست اے شہرت
دے سارے عمل موجود ہن۔ جیڑھے اوں ساری زندگی مٹھیں بھر بھر وٹن اے لوک جھولیاں
بھر بھر آ پو آپنے پنہہ دے پاندھی تھیں۔

سونی۔ ”سئیں! ایں اساتذے عورت دے پاندھی دی جھولی تاں خالی خالی نظر دی
اے۔ ہتھیں ڈانگ۔ چلیں سندرا۔ اے سندرے وچ جتی۔ باقی سچ سلکھنڑ۔!

پاندھی۔! خاکساران جہاں راہ حقارت منگر

کوچہ دانی دریں گرد سوارے باشند

میڈے پیارے سچن۔! فرید سئیں ہجر و فراق دے بیان والے آسمان دا خدا ہا۔
لیکن قنولی ہرگز نہ ہا۔ نہ فلسفی شوپن ہا اور وانگ۔ اے نہ اردو شاعر فانی بدایونی جیہاں۔
اونکوں آپنی گوک دی ولدی ملن دا یقین ہا۔ اونکوں شاہ لطیف دے ایں بیت تے
پورا پورا ویساہ (اعتبار) ہا کہ

سڈ کرٹن کم سستی پدھن کم ہوج جو

اور جاتی انسان ہا اوندی دیوان رجائی فلسفے نال بھریا پئے۔ تہاں تہاں نے ول ول

ایہ وداھیاں ڈتیں، جھوکاں تھیں آباد ول

زل مل تھیں ہن شاہ ول

سوٹھا سچن۔ ول ایں تھیا کہ۔

— فرید دیاں گوکاں سچھل تھیاں۔

اس وسیب وچ علمی ادبی معاشرتی جاگرتی دی لہر اٹھی جیڑھی جو موج در موج ساحل سماکی
نال آن لگی۔ انھاں ویراں اتے چھوٹیاں تے لڈدی ملدی پٹری داملح آپ فرید ہا اتے جیڑھا
پورا ساحل تے کھسو جھلے دی شمل چاڈیوے نال ڈیواہلیندا اگوں تے ودھدا گیا او پدھرا اتے نثار ہا
جیں ادھ صدی کنوں تھولے عرصے دے اندر ای تیادی کھیون ہاری سنبھال گھدی۔

اس وسیب وچوں کتابیں رسالیں دا اجزاء تھیا۔ مجلساں تنظیمیاں قائم تھیاں۔ عربی فارسی
انگریزی اُردو دے نال نال مارہولی سرائیکی وچ تحریر کوں پذیرائی ملی۔ خواجہ فرید دے وصال کنوں
ست سال اگے ۱۸۹۳ء وچ قاضی راضی سرائیکی دے مخصوص حروف متعین کر گھدے ہن۔
اس پولی دی کتاب نو لکھنؤ دا چھاپہ خانہ اُردو وانگ اتے لاہور دے چھاپے خانے
پنجاب حروف وچ چھپندے ہن۔ ہن ملتان اتے بہاول پور۔ آپنے حروف اتے آپنے لہجہ وچ
شائع کرٹ لکے۔ "میڈے مہوں" میڈے "لکھیا ویندا ہا اتے تعصب دی قربان گاہ تے" "میڈھے"
وانگر ذبح نہ کیستا ویندا ہا۔ فریدی کوک دے اولے ادبی جوار داملع آجوں آجیوں تھی آیا ہا۔
جینکیوں یکاوت ساکے ادبی مجلسیں دے سج کافی ہن۔ بیڑھے وستی وستی کڈھ کڈھ وجود پذیر
تھیندے آئے۔ جیویں منٹھ دیاں کھنیاں!۔

اتے اس اداوی مقل دا سج وی پیدا آیا

سازنگ دی ہین منظر موسیقی نال

فتاویٰ دے یخارے گیت سمیت

دیوی دی سن موہی سرسراہٹ دی چھانڈ ہیٹھ۔

چیزیں چڑھے دی کہانی اُدھوری رہ گئی۔ اجاں۔

جوگی بیڑگی دی تانگہ۔ روح دا گھاؤ ویندی بندری ہئی۔

آتش پرستیں دی منڈلی یادیں دی رتھ تے رواں دواں ہئی۔ موہری دی مہار ساگی طرحاں

ستیں ہویں دے ہتھیں رہی۔!
"میڈے سچن! فریدی شخصیت پہلو دار اتے کلام بہہ جہتی اے۔ ادولی کامل۔ شاعر۔
ادیب۔ فلسفی۔ عالم۔ تاں ہے مگر اوندے نال نال بہک مجلسی انسان دی ہے۔ رومانوی حسن وی
رکھدے۔ تہاں روہی دے پٹے۔ ٹوبھے۔ ہرن چکارے دے نال نال۔ روہی دیاں نازک
پنیاں جیڑھیاں صبح مٹیاں ولوٹن اتے راتیں کوں دلیں گلن اوندنا مومنوع سخن ہن۔۔۔۔۔
پاندھی۔" "سئیں۔ فرید اساکوں دھرتی پیار دا سبق وی ڈتے۔ ہیٹھ۔ سنبھاء۔
پنیں۔ کاتھ۔ کئی اتے چولستان دی ریت دا ذرہ ذرہ اتے ٹوچھا ٹوچھا اوندے کلام راج آکے
مدس تھی ویندے اتے پیار محبت دی تقاضا کریندے۔ فرید اساکوں آسمان کنوں دھرتی
تے لہا آندے۔ ماورایت دے نال نال موجودیت اتے موضوعیت دے نال نال معروفیت دو
زور کرن سکھائی اس۔

صوفی۔ وے پاندھیڑ اعزوت دا۔ توں ایہ کھلے لفظ کھتوں گول آئیں۔
جیڑھے جو سنگھ راج ای انک پوون۔ توں آپ وی تاں مُرشد سئیں فریدن دا اکھیا کر۔ اتے
دھرتی تے کھیا آ۔ اسان دھرتی واسیں نال اسان دھرتی دی روزمرہ دی زبان راج گلہ کر۔!!

مولائی شیت اگھلا وچ ہا۔ ادرک جو بھرئوس تے سارین کوں کھل آگئی۔ مگر جلدی آپنے

حواس سنبھال گدھونیس اتے آلا تا:

مولائی۔ "دھرتی۔ جینکوں دھرتی مار دی آکھیا ویندے اوندکوں اسان پیریں نال
کتریندوں۔ ہل وپیندوں مگر اُف نہیں کریندی۔ انسان کوں نمائنی اتے جھک نوائی واسبق ڈیندی آ۔"
صوفی۔ "تیڈا درس پورا تھیوے تے عطا اللہ نیازی کنوں فریدن سئیں دی روہی

والی کافی سٹوں"۔ "میڈا مٹھرا پاندھی ٹیپ ریکارڈ کوں چول۔ وہ وا۔"

عطا اللہ نیازی: پُر وحشت سنجری روہی

اِدا ول دیوانی موہی

پنجندریل دی دھگ۔۔۔ دھگ حد سماعت دے افق کوں پار ویندی کریندی ہئی۔ اتے
شیت جہگی بیراگی ایں ریل کنوں وی نہیں لٹھا۔ لیکن ادتاں شہ سوار اے ذاتی سواری دا۔ شاہ
سواری جیندیاں واچاں پر اے ہتھ ہوں۔ ادندے مزاج نال میل نہیں کھاندیاں۔ تیمور گورگاز
کہیں جاہ دا۔ چنگھیں سوار۔ جُتی ترڈ۔ دھرتی دا کچھو کرماں۔ جوگی۔ لہمیں ویلے
وی آگدے۔

بجاء بھڑکی پئی ہئی۔ اگنی دیوتا موج وچ ہا۔ فیوئل (FUEL) جو ملدا پیاہس۔
چڑھاٹھاں۔ دیوتوں دیوتا۔ فیوئل دے زور اُتے قائم ان۔ سیاست۔ معیشت۔ معاشرت دے
دیو۔ دیوتا دی۔ انھاں چڑھاٹھاں کنوں انرجی گھندن۔ دل بھڑکین۔ بھڑکدے وہ ویندن۔
بڑکدن۔ چنگھیاں چھوڑیندن۔ نام و نمود۔ کاوڑ کرودھ دیاں چنگھاں۔ اتے اینوں ہتھ سیکن
والیں کوں۔ انکھارہ پھاوٹن والیں کوں اتے چاہ رکھن بناوٹن والیں دے وجود کوں ساڑی اتے
پتھی رستہ۔

مولائی۔ چنگھیں نال بھڑکڑ آخر چاہ بنا گھدی۔ پیالی بھراؤل سئیں ہوریں کوں دل
ولری لاری پنھاں کوں وی پیش کش۔ اتے آپ بک پیالی حصر رسدی۔ بک پیالی مڑوکار دی پی۔
آن تلچٹ کوں لگا۔ اتے اکھلاؤنچے۔ درد تہ جام بہت ہے۔ مکتے دی پوچھڑی آتے
پندے دی پوچھڑی۔ لیکن سئیں ہوریں پیالی دے تے وچ پئی ہوئی تلچٹ کوں زمین تے ویٹیا

وَلِلَّذَرِبِ مِنْ كَأَسِ الْكِرَامِ نَصِيبًا
پانڈھی آکھیا۔

(کریم لوکیں دے پیلے کنوں دھرتی (جائے؟) کوں وی حصہ ضرور ملدے)
بجھارے دی آس کوں چاہ دی پیالی دی جیویں تانگھ ہئی۔ بس ویندی واٹ تھی۔ پچھوں تے
دی نہ کھڑا نہارئیں۔ سارے بھڑکدے تھی بھڑکین کر۔ اجرک۔ ریلی۔ گودڑی۔ نکار۔ کھل جییں
کنیں چڑھا کچھ ہا۔ نویں سیر ولھیٹ۔ کچھ سٹن۔ کچھ سٹاون ساگے تیار تھی پیٹھا۔
سئیں ہوریں کھل دے ہارہوں چلیھ اتے چنگھیں دے گرد کا نہجا (چیکلی) دی ہڈھی پیٹھے
ہن۔ سبھ کوئی حد سیک دے اندر بقدر ضرورت فاصلے تے ہا۔ چنگھیں کنوں ہوشیار۔
پانڈھی غوث دے۔ ٹیپ ریکارڈ ریڈیو دی ٹیونگ کرکر ولا آپتے پاسے کنوں رکھ چھوڑئیں۔
اے بی سی۔ بی بی سی۔ ماسکو جاگدے پتے ہن۔ کھتوں خبر جا۔ حال احوال دی پڑاؤ ہئی اتے
کھتوں موسیقار عمر مائیکل جیکسن دانفم۔ دھڑک۔ دھڑک دے فیمل چال میوزک نال
DANCE WITH THE MUSIC پیا سٹوندا ہا۔

پنجندریل سماعی افق پار کر گئی ہئی۔ ادرک بھر اٹھئے ہوئے چیرٹی چیراؤل کھنچ پھنڈک
پھوک۔ سولے تھی بک پنے نال سٹنگو سٹنگو سمھن دیاں تیاریاں پتے کریندے ہن۔ ک
یادیں دی ریل ول کوکوڑی ماری
جی سئیں۔؟ ایں دفعہ فنائی واگ چولی۔
سئیں کوں ساہی کڈھن ڈے۔ اہن فنائی؛ توں کہانی قطار کوں چھک۔! وارا ڈے
وارا۔؟ سوئی سوٹھی صلاح ڈتی۔

فنائی سئیں ہوریں دوڑ پٹھا۔ انھاں مرک تے سبز ہاتھ وچ لوڈیا تے فنائی ایں گویا تھیا۔
سرا لکی دھرتی دے بک سوٹھے بھانگے وادی ہا کرادی کہانی سٹو۔!
بک بادشاہ۔ ایں دھرتی دا بادشاہ۔ بادشاہ آپ خدا اے اتے خدا دار رسول اے۔ آتے

سدائیں انہیں ہمیں آئے۔ کہ تلے آتے ٹھکر بارٹر سسٹم وچ بنیا پن ڈکھلاؤن لگے۔ اُنھاں کد
 پے تال ریٹی راند شروع کر ڈتی۔ اتے یک پے دی محافظت کنوں لاپرواہ تھیون لگے۔ گڑھیان۔ ٹھکر
 کوٹ سٹوڈے محمدے ٹھیرہ تھی گئے۔ مگر اُنھاں وارا جہ۔ تلے ڈیرا در سنگھ سجاک رہیا۔ لکھی
 آل ڈیرا در سٹوڈے گئے۔ جینکوں سسٹم کی پولن والے داؤد پوترے سجاک سپوت آن ٹھیرہ کر چھوڑیا۔
 آل ڈیرا در سنگھ ٹھیرہ تھی گئی۔ جیندے اتے داؤد پوترے آپنی ماڑی اساری۔ جیڑھی اسردی
 اُجھری ساری وادی ہاکڑہ کوں ولھیت گئی۔ راجہ ڈیرا در سنگھ دے تلے۔ صرف تلے۔
 تو اب بہاول خان تال باہمی محافظت واپیکٹ کر گیدا جینکوں مہاہر وادی ہاکڑہ دی اکھ سنگھوں
 مگر کہانی دے ایس لمحہ موجودہ ویلے دریائے ہاکڑا تال وچ پیا ویندا ہا۔ چھویر چھوہار چولستان
 واخس بے پروا۔ غزال وچکور و تلور۔ جمال سحرانی بھٹ۔ ڈہر۔ ٹوجھا۔ چھوگ۔ لانا۔
 کترق۔ کئی دی سنگت اچ مجبورم ہا۔ ست زم ورتس ہاک
 — ز دلد سنگتائے شہرتاب حسن سحرانی
 آؤتے ایس روہی دے ہنرے دی یک انوکھی پیکر تراشی ڈیکھدے چلوں۔

”روہی دارا کھا“ (غنائیہ)

منظر: جتہ سرتوئی، گھاگھا، گھارا تے باکڑا دا زندگی بخش پانی سدیں تائیں دھرق دی تریخہ کہیندا
 اتے تہذیبیں دے ست ماڑا سریندراہ گئے۔ آج اتھ صرف ٹھیرہ ان اتے باکڑہ دے ڈوٹھائیں
 تھوڈ (کنارے) تاس کنوں ماندے تے بے مال ان۔ اُون ساگی ہاکڑے دی کندھی چولستان
 دے سینے تے ریت دے بے انت سمندر ہیولائی اُجھار بصورت یک ڈاڈھی وڈی اُچی بھٹ
 اُبر اتے اُجھرائے۔

نماش دلیما اے۔ پوادھوں چوڈی دا چندر پیا اُجھر دے۔ ریت دے بیکراں سمندر اچ راجہ
 چُپ بہادر دارا اچ اے۔ کتھوں پیکور پولیندی اے۔ ول بھٹ چُپ دی چادر ولھیت کے سٹھ
 ویندی اے۔ رات دی مہارانی دی پون پالکی۔ اُتھیں دی قطار دُور پرے کنوں آندی ہوتی
 چٹکیں دی مدھم۔ بے حد ہولی ہولی مترنم آواز دے پس منظر اچ۔ بناں کھسار گڈردی
 ویندی اے۔ ویندی لنگھدی اے۔

وڈی اُچی درگھری ہوتی بھٹ دے اتوں اتے چندر دے سامٹھر یک اولوں (سیوٹی) اُجھر دے۔
 چندر کٹھیا اے۔ تڈاں اولوں سہ پوش لگدے۔ مگر انسان دی جمانی جیومیٹری دا بھر پور نقش۔
 اتے آکر یاہویا۔ بھٹ کنوں آکاش تائیں۔ یک سہتہ یکتارا، پے وچ بانسری، جیندا جاگدا۔

”روی دارالکھا۔ وادی ہاکڑا۔!! — وغیرہ وغیرہ —!!!

”سئیں! ایہ تلے۔ ایہ دریا۔ ایہ تھل۔ صحرا۔ ول ول کیوں اساڈی محفل ارج
آن محفل تھینن۔؟“ مولائی کون شیت محسوس تھے کہ او اچوکی رات دے ہشن کنوں بھرے ہوس
پرے ویندے تھینن۔

”سئیں ہویں نہایت دھیرج نال اکھن لنگے۔“ میڈے سوہنے سچھن۔! کوئی ذات۔
بغیر صفات دے اتے کوئی نظرت بغیر مظاہر دے جاتی شجاتی نہیں ورنج سگدی۔ سمجھن دی
گوشش کر۔ مولائی۔ اگھلا کر۔ سچاک تھی بیہ۔ ایہ قلعہ ڈیراؤر۔ ایہ ہاکڑا دریا۔ ایہ دینو لاڑدی
بھٹ۔ ایہ ٹوبھے۔ ڈیراں۔ ایہ سارا جغرافیہ اوہے۔ جتھ تاریخ نے جنم گھدے۔ سرانیکلی تہذیب
و ثقافت دی تنظیم تاریخ۔“

”سئیں! ول اتھوں دے رہا کو انسان۔؟! لوک۔؟“ مولائی تاں گالھ کون اگوں
تے ودھاوٹ چاہندا ہا۔

”میڈے پیارے سچھن! اس کائنات۔ اس کرۂ ارض۔ اس دھرتی دا ایہ پک عجیب مگر
دلآویز تے انوکھا PHENOMENA ہے کہ انسان۔ تاریخ دی پیداوار اے۔ تاریخ ساز اے
اتے خود ای تاریخ اے۔ اس کنوں بغیر تاریخ تاں معدوم اے۔ مگر جغرافیہ وی شیت
..... سمجھیا نہیے۔“

”شب آفریدی۔ چراغ آفریدم

سفال آفریدی۔ ایارغ آفریدم

بیاباں و کہسار و زاغ آفریدی

خیاباں و گلزار و بارغ آفریدم

ہاکڑا تہذیب کت نال عبارت ہئی۔؟“ صونی آلا تا

سرانیکلی ثقافت اڈندا ہک اہم عنصر ہا۔“ مولائی دی ولدی

”سرانیکلی پورٹ والے داؤد پوترے۔ وادی ہاکڑا دے حکمران آن تھے۔ سئیں

ہالہ کون اگوں تے اوردوں۔!“

”یکن اساڈی اچوکی محفل ارج حکمرانیں دا کیا دخل۔؟“ پانڈھی کچھ چڑکراہیں آکھیا۔

مگر سئیں ڈاڈھے اقلاس نال سمجھایا۔

”میڈے سچھن! حکمران جیکر دھرتی دی اتے لوکیں دی غمخواری کیتی اے۔ آپنے

مفادات کون دھرتی اتے دھرتی زادیں دے مفادات نال متصادم نہی کیتا۔ تو او تاریخ دا

پک بھانچاں تھی پوندے۔ خواہ او وادی ہاکڑا دے داؤد پوترے ہویں۔ یا شہرازی ملتان

دے درانی خان ہویں۔ اسان تاں اتھ انھاں دا صرف حوالہ پئے ڈیندوں۔ او وی

مرانیکیت دے حوالے نال۔ ورنہ انھاں دا مقام و مرتبہ تاں آپے وقت۔ وقت دی کاہانئیں۔

جتیں دی اوکھی مندرل۔ وے لوکو

جتیں دی اوکھی مندرل۔.....

سارنگ ساربان جیویں اوکھے وقت تے اس محفل دا پانٹھ پیلی آن تھیا ہوے۔!

”اتھ جیسے شاہ دگدا ہک ان۔ ایہ تہ کہیں فرد آ پنا تارح شہی لہا کے فریدن سئیں دی گاڈی

آن گریڈی ہویں (خواجه حسن نظامی دا بیان کردہ واقعہ) نواب صادق رابع وانگر۔ تو ول

اساں اونکوں

قلندری دے ایں قلندرانہ قول کوں سیں ہووین آدھ وچوں کپ کے گالھ کوں اگڑن تے
ٹوریا

میڈے سچن! — کافی دے خداوند — فرید — دی چھاپ لوکس کنوں علاوہ داؤد
پوترے حکمرانیں دی ساری نسل تے لگی ہوئی اے — اج دے قلعہ ڈیراؤر دے مجاور —
کلھ دے وادی ہاکڑا دے بادشاہ — سرانگی زبان اتے اوندے ادب دے مداح رہیں کہ
ایہ انھاں دے مرشدی زبان ہے — ماہ بولی ہے — ماہ دی جھولی وچ سُٹی ہوئی لولی دی
زبان ہے — انھاں کوں ایندے نال پیار ہا —

لطف علی مشنوی سیف الملوک وچ اتے خواجہ فرید آجی ہک کافی وچ انھاں سانگے
کہتی اے — آکھیا ویندے کہ تواب محمد صادق عباسی پنجم دے خلاف بک اوپرے وزیر اعظم
سازش کہتی ہے۔ جینکوں چوویچ گھنٹیں اندر ریاست چھرواڈنی گئی — کیا ایں گالھ دا تعلق —
توڑیں جو ایہ سچی وی ہووے — انھاں دی سرانگی نوازی نال جوڑیا توڑیج سگدے —
شیت — !!!

لیکن اصل گالھ ایہ ہے کہ وادی ہاکڑا — ستلج وغیرہ دے لوکس دی ماہ بولی سرانگی ہے۔
لوک ورثہ ہے — حاکم ورثہ — ن — !!!

فتانی کون ول ول حُسنِ سحرانی — روہی رنگ رنگی پی یاد آوے — عظیم سرانگی شاعر
سیر لشاری دی جگ مشہور تلم — روہی — دی تجسیم — پھٹاں — ڈہراں تے منگھ ملہار دی
چٹا تھ — ول برسات دی چچور وچ ایلے حُسن دیاں درو کڑیاں — گھڑا ڈھاک تے —
پانچ چوڑلی اوندے گرد و لھٹی ہوئی — یا دل انھاں پاتھاں نال صبح سحر و یلھے نمی دے
گھپکار — خنائی وادل ماندا ہا کہ شیت ادنا سنگتی انھاں تھلوچڑاں وچ پیاؤندا ہوسی۔

انے ایہ اتھ مہجور — مگر قصہ کہانی دی مت کُن مدھ وچ غمور —! — الفی کوں چھنڈک —
پتارے کوں چول — ماہ بولی دا ہک گیت کھاؤن لگ پیا —
میڈا ڈھول جوانیاں ماٹے بھانویں جہانے یا نہ جہانے
میں تاں پائی بھرسندیاں جھک دا میڈا یار مسافریت دا — میڈا ڈھول
میں تاں پائی بھرسندیاں پتوں سچیں نین نہ رہندے تکتوں — " " "
میں تاں پائی بھرسندیاں ڈولی میکوں یار مرشدی بولی — " " "
سیں ہووین دل کہانی دی مہار تھہ کہتی:

میڈے مٹھے سچن! انھاں مٹھے گیتیں دی سرزمین اوساری دی ساری
وادی سندھ اے۔ جیندا ہک سوٹھا علاقہ وادی ہاکڑا دی ہے — ایہ گیت — کافی — ڈوڑھے —
لوک ورثہ ان — شاہ ورثہ تیں — ایں سرانگی دھرتی تے مشنوی سیف الملوک اتے دیوان
فرید ریچ کہتے — دانتوریں اہل پاہ گھتتے — ادیبیں شاعرین وچ چھٹے — آتے ساریں لوکس
دل کے واہی کہتی اے — تراہی رہائی اے — تہاں سرانگی دا اجیاء تھے —

لے کتاب "سرانگی لوک گیت" — مرتبہ: ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب

دیواریں تے جھومری ادوں۔ ویدی دگدی بنجندریل۔ اگھلندا گاندا۔ ساہادی من تے سارنڈا۔
 ساریاں۔ کھارے دھکیا پڈھڑی دا ککرٹ۔ ہالے بیٹھے ہوئے چڑی چڑیے وارو مانی ہڑا۔
 اتے تن ڈٹھی سُردی بُردی دجیان دیوی۔ سارے دے سارے ایں یادیں دی بازیابی دی مغل پڈھڑی
 دے شریک مغل ہن۔ ایں کنوں علاوہ کتھوں ٹردا آندا مگر تا نگیں خیالیں وچ موجود جوگی سیراگی وی۔
 ول کون ڈساوے کہ ایہ کتلاہن۔ چار بیخ چھی۔ یا جتلاوی ہن۔ انھاں ساریں دی دلری دے
 سوم مندردی دیوی اسیاے سرائیکی دی دھن سی۔ اہو صنم ہا۔ اہو جنون ہا۔ کیوں جو مار دی جہول
 وچ مٹی ہوتی لولی دے کرے اہو AEDEPS COMPLEX تھی پیا ہا۔!

”میڈے سوہنے بھون۔! شہرازی ملتان دے پو پھیر چودھار سرائیکی دھرتی دی دکھ دکھ تے
 ہے“ ملتانڑے وی موجود ان۔ ملتان دے پچھو نکراے۔ ایندی اولاد مکانی و معانی۔ چھوٹے
 چھوٹے شہر۔ بیکے بیکے قصبے۔ اتے سمولیاں سمولیاں و ستیاں۔ جتھ ایں شہرازی والی زبان
 آلائی وندی تھی۔ اتے ہے۔ ابا ساگی لولی سُتانی ویدی تھی۔ اتے ہے۔ جتھ پرو میتھوس دی
 آندی ہوتی بجاہ دے ڈیوے بکدے ہن اتے سرائیکی سو جھلے دیاں لاناں نکلدیاں ہن۔ اتے ہن۔
 ادوی تاں ایں کہانی دے جاگدے۔ سیانٹے سچاک کردارن۔!

فتاتی۔۔ ”سئیں ایں کہانی دا جیکر ملتان مرکزی (MAIN) کردار اے تہ ہاول بھومی
 وی تاں اہم کردار ہے۔ اتے اتویں ہے۔ پھوں سارے پے وی۔! اتے ساری ساڈی
 دھرتی مار دا سرائیکی وسیب۔! سوٹھا۔ من بجاوٹا۔!!

”میڈے سوہنے بھون۔! کوئی وی سچی تے کھری کہانی۔ کرداریں دی اُسا نال اُسر سگدی
 اے۔ ناماں تھلاپ تھی وٹھے۔

جیہں تعلق ڈیرا اور اتے ملتان دے نال نال اُج شریف۔ بہاول پور۔ خان پور۔ اللہ آباد۔
 احمد پور۔ محراب والا۔ مجتہ واپن۔ مٹو مبارک۔ چاچراں۔ دھنٹن کوٹ۔ مہرے والا۔ راہن پور۔

ہند۔ رسول پور۔ مام پور۔ دیرہ غازیخان۔ تونسہ۔ لیٹہ۔ کوٹ ادو۔ علی پور۔ میانوالی۔ بھکر۔ درازا
 شریف ویزہ دی کالھ دی ایں کہانی دے پلاٹ وچ رنگ بھریسی۔ مکان دے نال مکین آسن
 د مکان کوں شرف ملی۔ مکین پرو میتھوس والی بجاہ دے امین ہوسن۔ شہرازی دی ازلی
 لولی والی پولی دے ہلیار۔ ایں دھرتی لال کُنوار دے گھوٹ۔ کوئی آتھ اتے کوئی باراتی
 جہن۔ مگر سارے دے سارے ایندی جھردے جھومری۔ دھال دے دھالی۔
 اتے پنڈھ دے پاندھی ان۔

سازنگ ساریان دی مُدی خوانی (جنگکاراگ) دی دلا بک کوک — اندھارے اندھارے
کوں تر زیندی ہوئی یادیں دی محفل وچ دل دوز ڈانھ وانگ بچھ آئی۔

”وے لوکو — — — — —“

ڈاچی — ی — شوری — ی — وچھڑی — ی — ویندی — ی —

وے ڈاچی شوری — ی — وچھڑی — ویندی — — — — —

صوفی — ”وچارا ولھر وچھڑی کونج وانگر بیا کر لاندے“

فتائی — ”ڈاچی وچاری دے وچھوڑے (بوجھ وخت یا موت) دی سانگ جو سینے اچ بچھ

اس — ایہ رشتے ترمین تریل وچ گھاؤ تھی پتین — ناسورین ویندن —

ساگی تسل تال — ”وے لوکو — وے لوکو — — — — —“

ڈاچی شوری وچھڑی ویندی

کون بھلیسی — — توڈے — — — — —

کون پھلیسی — — — — — توڈے

قلندری — (کچھ شوخی نال) ”سیں اتھوی روزی دامئلہ اے — ڈاچی دے وچھوڑے والا

درد دے نال نال توڈے چراون دامئلہ دی گھبیر تھی پئے — شوردے سانگے —

میڈے سوہنے سچن! انسان دے جذبات اتے احساسات دی اہمیت تسلیم — مگر پینا

دے سنے کنوں وی تاں نوٹن اتائی کوئینی — ایہ ڈوہائی بھر پورا تے جابر حقیقتاں ان — جھٹاں
اساڈے لوک ادب توڑیں سارے لوک ورثہ وچ آپو آپنا وجود ہون — پشاور اتے پدھر کیتے —
جی تاں میں خیال دا ہاں کہ اساڈی شناخت دے جذبہ دے کچھوں وی جذباتی دے نال نال مالی اتے
معاشرتی عوامل دی کارفرما ہن — اساڈا ادبی معاشرتی اتے مالی استحصال نہ تھیا ہورے ہاتہ اساں سرانگی

لوک آہاں تے پئے ہوووں ہا —!

پانڈھی — ”معاف کرا ہے — قطع کلامی معاف —! رات گذردی ویندی اے — اساڈا
یادیں دی بازاریاں دا پندھ آہاں کافی درگھا پئے — جیکر کہانی دے مارھی دی ٹور کون کچھ ودھیک
بکھا چاکرون تیرہ پھٹی تائیں آپٹے ”مقصد دے ملتان“ تائیں بچھ ویسوں —!

فتائی یاد ڈوائے کہ قلعہ ڈیرا ور دے دھاسیں داؤد پوتریں اتے وادی ہاکرا دے لوکیں

دھاسیں دی سرانگی نوازی دے جذبے دی کالھ پئی بھیندی ہی اتے صوفی دے خیال موجب —

پیریں دے شہر — شہرازی ملتان اتے اوندے ”ملتانڑے“ قیسے — وستیں دی سرانگی پروری

دا بیان پیا بھیندا ہا —!

قلندری اتے مولائی بھاء وچ چڑھاٹھاں سوری آندے ہن — اتے کیشلی چاہ دانئی اتے

پرچ پالیاں وی سنبھلیتدے پئے ہن — شینت اُنھاں کون ول چاہ دی پاڑ لگی ہی اتے گھل

دی تنگ کرن لگ پئی ہی — لیکن ایتھی مٹھڑی محفل کون زندر سوٹے نہ وچھاؤن چاہندے ہن —!

غوث دے پانڈھی کہانی دے مورھی مارھی دی مہارول سیں ہوریں دے سچھ ڈتی —

قلید ایہ ملتان اتے ایہ بہاول بھومی جیویں نہ ڈوہائی سرانگی و سنیب دا حصہ ان — کیا دھرتی مار

دے اُنھاں ڈوہاں علاقیاں وچ سرانگی شعور اتے مارپولی دی نشوونما اتے پرورش کچھ جیہیں تھی اے —!؟

سیں ہوریں دا خیال تاں ایہو ہا مگر پانڈھی ملتان دا پاسا گھدی پینھا ہا اتے فتائی بہاول بھومی دا —

اتے ایندی دلیل ہی کہ خواجہ فرید اتے لطف علی دی جنم بھومی دا شرف دی ایس علاقے کون حاصل اے —

مگر پاندھی بجا بکشی دج ستیں جمال اللہ۔ عبدالعزیز پرہاروی اتے بابا فرید کنوں پرہلا دج بکشت تائیں
 دج پچھاپیا ہا۔ مگر ستیں ہوریں ہک شوخ اتے دلچسپ کالھ ڈسانی:

”میڈے مٹھڑے سچن! بہاول بھومی (پڑانی ریاست بہاولپور) اتے ملتان (پڑانا ملتان) اتے
 دج قدیم ویلھے کنوں ہک معاشرانہ چٹک چلی آندی اے۔ جیں تے ملتان دے دُرانی حکمرانیں اتے
 قلعہ ڈیر اور دے دھٹی داؤد پوترے نو ایس دیاں لڑائیاں شاہدین۔ اتے ڈوہاں علاقیاں دی بکھیں
 اتے انگریزیاں نال خارجہ پالیسی وکھری وکھری ہئی۔ ایس کنوں علاوہ تازہ کالھ۔ سرائیکی دے انسانی
 حروف دے تعین والا جھیرا ہے۔ انسانی حروف دی علامت طور بہاول پور دے کجھ ادیبیں اول
 گول دائرہ مقرر کیا ہا اتے ملتان والیں نقطے کوں اپنایا۔ مگر بعد اچ ملتان دے کجھ ادیبیں دائرہ
 داتان اپنا گھدا۔ بہاول پور والیں نقطے کوں قبول چا کیتا۔ کیتھیاں تے مٹھڑیاں اتے دلبر
 ادیبیں ہن سرائیکی دے شعور دی مسابقت اتے مار پولی کوں سینگارن سٹوارن دیاں۔“

ہک ادیب ظریف ایس کالھ کوں استعاراتی زبان اچ کجھ ایس طرحاں بیان کیتے کہ —
 ملتان والے آکھدین کہ بہاول پور والے اسا کوں ”عجمی“ سمجھدین۔ اتے بہاول پوریں دا آکھن اے
 کہ۔ ”ملتان اسا کوں ”عربی (دبّو)“ سمجھدین۔!! حتیٰ کہ ایس مٹھڑی مار پولی دے ناں وی وکھرے
 وکھرے وکھرے ہن۔ ”ملتان“ اتے ریاستی یا بہاولپوری“ ایہ تاں کالھو کی کالھ اے کہ اسان ناں
 ”سرائیکی“ تے متفق تھیوں۔“

فنائی تاں بہاول بھومی کوں مسلم نیم خود مختیار ریاست ہون دے حوالے نال مقامی زبان
 نال پیار دا ہک سبب سمجھا ہا اتے علاقہ ملتان تے سکھیں دی حکمرانی رہن دے کرے ایندے اتے
 پنجاچی دے آسیب دا اثر بیان کریندا ہا مگر پاندھی ملتان کوں پیریں دی نگری ہون دے نال
 مار پولی نال محبت۔ معرفت دی نئے دا ہک پیالہ سمجھا ہا۔ کجھ وقف بعد ستیں ہوریں آلائے:

”میڈا پیارا مولائی۔ سچن! — کہانی دی مہارت جھل۔ ذرا ڈوچار وکھوں توں تاں گڑ کھا۔!!
 ستیں دے تھوڈیں دی مُرک مغل دی مُرک دا حسین روپ تھی پئی۔“

”یہ ساگی دورِ ارج سرائیکیت والے سرچشمے کنوں اُوں میاں ملی حیدر دی نشرونیما تھی جیہ
سرائیکی گلستانِ ادب کون ایاتِ ملی حیدر ” جہیں سدا بہار پوٹے دا تحفظ ڈتے — !
سئیں پوریں تاریخ دے ورق جلد جلد اُٹھائے —

”سچوں! وادی بندھ ورج اُنک کنوں بھنچھو تائیں سرائیکی شعر و ادب دے گلستانِ بوستان
موجودان۔ نشر توہیں نظم۔ ہر موزوں طبع حساس انسان دے اندرونِ وجدانی طور اُبھردی اے۔ اے
اِس علاقہ اِچ وسیلہ اظہار سرائیکی زبان تھے۔ ہندکو۔ بلوچی اے سندھی شہزادے دیوان ایندی
نشاہت شہادت بُنیدن۔ اِس دورِ ارج پیر محمد راشد اے پیر علی گوہر امغر (پیر یگارا — گوٹھ گنگری)
سپل سہشت (دہلاز شریف) فقیر قادر بخش بیدل (دوہڑی) دے عارفانہ سرائیکی کلام کون علاوہ۔ شتوی
سیف الملک (مولوی لطف علی) شتوی یوسف زلیخا (عبدالمکیم بہاولپور) شتوی سیرا انجھا۔ شتوی سہی پھول
لکھیاں گیان۔ اے اِس دور دے ہر اصنافِ سخن (قدیم) دے اُن کھٹ تھیمے اسادا قومی در شان۔
مغل دامو شریع سخن سئیں جمال اللہ اے میاں ملی حیدر ہا۔ اے انھاں دا شعری ورثہ۔
چتھوں کالہ وکھ وکھ ٹردی خواجہ فرید تئیں اُن بہنتی۔ (جیندی تفصیلی کالہ آگے کرایوں) انھاں دے
آخری زمانے قاضی راضی سرائیکی دے اضافی حروف متعین کر کے اے پہلا سرائیکی قاعدہ لکھ کے اسابڑی
وکھری شناخت کون پدھرا کرن دے ترے کہتے ہن۔ مغربی محققین برٹن۔ جیکس۔ اورلین سرائیکی
زبان لُغت۔ گراہر بارے کتاباں لکھیاں — ! — !

الترض فرید دی کافی کنوں دھرق مار دی سرائیکی خوشبو نال اسابڑی شناخت پدھری تھیون
والاکم۔ ۱۹۴۰ء لگ سئیں دبیر الملک اُن اگہوں تے ٹوریا۔ مگر ۱۹۴۰ء کنوں ۱۹۳۹ء
تائیں رسالے ”فکر فرید“ ہیراٹ اے ”العزیز“ سرائیکی ارج شائع تھی ہک وگ نشاہر
کر چکے ہن۔“

سرائیکی وسیب دے فکر و ادب دے احیاء و بازیابی دے داستان گو عنوت داپانندھی۔ مولائی۔
تندری۔ فنائی۔۔۔۔۔ اے سئیں پوریں۔ ریالے دی گھور بندھاری رات۔ وساخ دے وچلے
کرے وچ۔ بجاہ دے ج دے چوچھیر سیٹے۔ دیمے دیمے لہجے کالہ ٹوری آندے ہن۔
دبیر الملک سئیں عزیز الرحمان کون۔ پنجویں صادق داؤد پوترے۔ وادی ہاکرا اے قلعہ ڈیرادر
دے وارث حکم ڈنا کر آچی مار ہولی دے احیاء اے ودھارے سانگے کجھ نہ کجھ ضرور کیا ونے۔ قرآن حکیم دا
سرائیکی ترجمہ۔ دیوان فرید دا اردو ترجمہ اے شرح۔ سرائیکی زبان دی تحریر سانگے واڈھو حروف لاتین۔! —
۔۔۔۔۔ کیا اِس سرائیکی سپوت کون آچی مار ہولی نال محبت اِس سانگے پیدا تھی گئی تھی۔ کہ ہک
اندے ”ادپرے“ وزیر اعظم اوندے خلاف سازش کیتی ہائی۔ جینیکوں اُوں ریاست بدر کر چھوڑیا ہا۔!
۔۔۔۔۔ اِس ساگی نواب صادق دا پوپ بہاول خان حج کنوں واپسی دے وقت پائی والے
جہاز عدن ورج فوت تھی گیا ہا۔۔۔۔۔ سبب؟ مُستَبِت۔؟؟؟

۔۔۔۔۔؟؟؟۔۔۔۔۔!!!۔۔۔۔۔!؟!؟۔۔۔۔۔
۔۔۔۔۔ اے اینڈا پوناب صادق رابع۔ خواجہ فرید کون تھہ گاڈی ارج ہلھا عقیدتاً گاڈی
گراہنڈا ہا۔۔۔۔۔! اے انھاں دے ایماہ تے ہک پریس لگی اے ہک اخبار صادق الاخبار جاری کرایوں۔!
۔۔۔۔۔ خواجہ فرید اِس نواب جمع صادق کون ریاست دی تدوین انگریزی تھانے پین دی مصلح
ڈتی تھی۔ اے ہک دعائیہ قصیدہ کافی لکھی اِس۔۔۔۔۔“

مگر آج۔ بہاول پور۔ مبارک پور۔۔۔۔۔ قلعہ ڈیرا اور۔۔۔۔۔ کوٹ بھنزل۔۔۔۔۔
 شہر پور (واڈو پور میں) اصل مکن (جسے کتھہ سرانگی، لائی ویندی کہتے ہیں)۔ یہ زبان او صد میں کنول انیسویں
 ہیں۔ ایدے نال پیار اوں لولی اتے تھنج ویلے انھاں کوں ملیا با۔ جیندا پیرا۔۔۔۔۔ ازل تاں
 عِلَّةَ الْأَسْمَاءِ تائیں وُج سگدے۔۔۔۔۔ "مختران توڈیں لوک ابا ای پیکتا ہولی الیندے ہیں۔
 حقیقتاً ایہ لوک ورتہ سہی۔"
 دھرتی مادی خوشبوئے سرانگی ت نال مست لوکس دی آپنی شناخت والی کہانی۔۔۔۔۔ اُنر کہانی۔
 آجیاں جاری سہی۔

"پوادھی علاقیاں کنول مہم جو افراد اتے مفاد پرست افسران داسرائیکی وسیب دو مسلسل
 بہاؤ اتے استحصال جہیں مضبوط سماجی نفسیاتی عنصر کوں وی سنیں دساریا وُج سگدا۔ جہیں شعور
 سرانگی دی انگیتھت INITIATE کیتی۔ ستلج اتے اباسین سندھ دریاویں دے ڈو ہاں
 پائے۔ میانوالی کنول کوٹ بھنزل اتے قلعہ ڈیرا وُج کونول ہرند تائیں۔"

سین ہوریں کالہ کوں اگوں تے ٹوریا۔ "سین عزیز الرحمان پاک کمیٹی بنائی جیندے
 وچ پروفیسر دلتا دلا کلاچوی۔ پنڈت واحد بخش وغیرہ شامل ہیں۔ کمیٹی اتے کمیشن جتلا
 گھن اتلا انھاں دی کیا۔ باقی کم کوں انھاں دے تعاون نال فرد واحد سنیں عزیز الرحمان توڑ بھایا۔
 قرآن حکیم داسرائیکی ترجمہ (مترجم: حفیظ الرحمان فرزند عزیز الرحمان) اتے دیوان فرید دا اُردو ترجمہ تے شرح
 شائع تھئے۔ اتے سارے سرانگی وسیب اراج مقبولیت حاصل کیتونے۔ مگر حاصل عمل ایہ ہاں
 سرانگی لوکس دی اکھ کھل گئی۔ شعور و آگہی دی۔ اپنی ہستی دی کتھہ جھیونٹ لگ پئی۔ کچھ رسالے اتے
 پیاں کتاباں چھپن لگ پیاں۔ آچے وکھرے وجود دا احساس جھیونٹ پئے گیا۔ !! ایں دور اراج سین نامی
 بہاول پوری سرانگی زبان دے تحقیقی کم اراج جیسا ہویا ہا۔ اتے نصیر الدین خرم دی شاعری دا اراج ہا۔
 سنیں! دریائے ستلج دے پرلے پاسے دی کالہ وی کریندے چلو۔! ایہ غوث دا پاندھی ہا۔

سچن۔! ہن مہارٹیڈے تہہ اے۔!
 سوہنا سنیں! مظفر خان درانی شہید دی نگری وچ وی ساگی داساگی عمل جاری ہا۔ سنیں علی حیدر
 میں جمال اللہ اتے علامہ عبدالعزیز پرہاروی دے پالیے ہوئے سوچھے دی لائٹ۔ نسل در نسل ٹردی۔
 علاقہ بریلو و دھدی۔ فردتا فرد۔ وکھ و دھیندی آن علامہ عبدالرشید طاہر تائیں پہنچی سہی۔ جہیں
 دیوان فرید (ترجمہ و شرح۔ عزیز الرحمان) دا مالانہ پیش لفظ لکھیا۔ علامہ طاہر داسرائیکی شعور دی
 شہاک ہا۔ اوں نے کھوجنا سن کیتیاں۔ بحث مباحثہ کیتے اتے مارہولی اراج تحریر و تقریر دی ضرورت
 اتے افادیت کوں جاہ جاہ تے نشا بڑ کیتس۔ مگر کوئی وڈا تصنیفی کم نہ کر گھیا۔!
 سنیں۔! ذل اصل کم کتھوں شروع تھیا۔؟ یا ندھی کالہ اگوں تے ٹوری۔

سوہنا سچن۔! سنیں مہر عبدالحق (ڈاکٹر) اتے سنیں کیفی چامپوری۔ علاقہ
 ملتان (برائنا ڈویژن) دے سرانگی لسانیات و ثقافت و فکر و آگہی دے وارث ثابت تھئے۔ جہاں
 نے سرانگی وسیب دی علمی ادبی۔ ثقافتی اتے سماجی ورثے کوں ہتھیکے کون دے پورے پورے
 ترلے کیتے۔ سرانگی دے حوالے نال کتاباں۔ رسائل۔ توڈیں جو افراد اتے سوچاں انھاں دی
 دھرس کونول ہا ہرند رہے۔ ول ایہ خام مواد انھاں دی تخلیقات سانگے بنیاد بنیا۔!

سوہنے سچن۔! انھاں ڈیچھاں مولانا عبید اللہ سندھی دی طویل جلا وطنی دے بعد
 دیں پور شریف (نزد خان پور کٹورہ) واپس آئے اتے مارہولی سرانگی اراج تعلیم ڈیونٹ دانفسہ پیش
 کیتونے، اتے علاؤ وی ہنوں کچھ کیتونے۔ مولانا سندھی دی ابتدائی تعلیم اتے پرورش کوٹلا
 منلاں۔ جام پور دے علاقے اراج تھی سہی جتھا انھاں احمدانی احباب (مولوی عبدالرشید۔ مولانا محمد حسا)
 کونول ہنوں کچھ فکری انداز اراج حاصل کیتا ہا۔

ایں مغل بازیابی یاداں دے پے سنگتی۔ سارنگ ساربان دانغم۔ پیچھے ریل دی پڑاؤ۔
 رمانی چڑی چڑی چڑی چوں چوں۔ وی وقفے وقفے بعد اپنی موجودگی اتے شرکت اثبوت ڈیندے رہے۔!

۱۹۴۴ء کنوں ۱۹۶۰ء دا دور اے۔ جینکوں احیائے سرانکی دی تحریک واپسلا دور آکھتے
 سے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب دی کتاب "لمتانی زبان اور اُس کا اُردو سے تعلق" ایں دور اراج لکھی گئی
 مگر چچی بعدراج۔ ایدے دوران آزادی اتے حصول پاکستان دی تحریک جلی۔ کامیاب تھی۔
 بڑو جی جنگِ عظیم لگی۔ ول مکی۔ برمنیر داؤنڈارا تھیا۔ لڈ پلان تھی۔ متروکہ ملکیتیں دی چھینا تھی
 ٹری۔ بہاول پور ریاست و پاکستان نال الحاق سرخوشی دا باعث تھیا۔ ول ون یونٹ اراج انضمام
 دا المیہ پیش آیا۔ جیس سارے سرانکی و سبب کون جیر و استبداد دا احساس بڑوایا۔ جیر صاحبو شعری و
 نثری ادب اراج ظاہر تھیا سے
 مجبوری و دعویٰ گرفتاری اُلفت
 دستِ تَر سنگ آمدہ بیان وفا ہست

ایہ دور مکد میں مکد میں سرانکی نکر و شعور کون عظیم ادبی تخلیقات سانگے پوری طرح

تیار کر گئے۔

اعلیٰ علمی ادبی تخلیقات سانگے۔ عظیم زبان اتے باصلاحیت لکھاریں دی لوڑ ہندی اے۔
 جہاں دی وجدانی حس سجاک ہووے۔ آتے اے بڑو ہائی کشیں۔ دھرتی مار دے سرانکی و سبب اراج
 قدرت نے پوری قیامت نال عطا کیتیاں ہن۔ یک مکمل تہذیب و ثقافت دا عیدیں والے ماضی کنوں
 تسلسل ایندا مضبوط آیرا ہا۔!

ایں کنوں علاوہ اساڈے من اندر داساربان و تیر سالیں (۱۹۴۰۔ ۱۹۶۰ء) تائیں مڈی خوانی کریندا
 رہے۔ تہاں ایں الوہی نغے اساڈے اجتماعی وجدان کون سجاک کیتے۔ دھرتی مار دے سرانکی و سبب دے
 دھرتی واسی (سرانکی لوک) اول جاگین۔ ول سجاگین۔ توڑیں جو اہو نغے ساربان صدیں کنوں تحت
 شعوری دھیمی لے ورج۔ اساڈی روح دے کنیں۔ اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ۔ قَالُوْا بَلٰی۔ وانگ
 پنڈا رہے۔ اتے اندر دی دکھدی باہ کون پھوکیندا رہے۔ لیکن ہن ایہ چٹنگ۔ شعلہ و شرر
 بنن دی کیفیت اراج ہی۔ اچھو بھڑکی۔ اچھو جھڑگی۔ !!!

سیمان جبل کنوں روہی تائیں سرانکیت دے شعور دی پک زیریں بہر جاری و ساری ہئی۔ کہ
 وحدت مغربی پاکستان (ڈن یونٹ) دی "وحدت"۔ "ہر ثقافتی اکائی دا وجود صرف مشکوک کر گھتیا ہالکے
 اوندی نفی داسامان دی کیتا ورنج رہیا ہا۔ وادی ہاکڑا دے سرانکی لوک تاں ٹھا کر اچھوتیں رکھیں اتے
 انگریز کنوں وی آپنے وجود دے اثبات دی پالہ کہیں نہ کہیں عدتائیں منوائی آندے ہن۔ مگر علاقہ
 لمٹان دے رہواسی مظفر خان شہید دی آخری قربانی دے بعد جو کجھ INTROVERT (دروں بین) تھی

گئے ہیں۔ مگر روٹی دی باہ وانگر دکھ سے اتے دکھ سے اودی پئے ہیں۔ امیر خسرو دے مرقی سلطان
مہر شہید و انیم آزاد۔ خود مختیار ملتان۔ ہن اپنا انفرادی سیاسی انتظامی وجود کھو چکا ہا۔

— دست تیر سنگ آمدہ پیمان ونا ہے

ایں مرقی حالات کنوں متاثر تھی اساڈے اجتماعی فکر و جذبہ راج طلب و تڑپ دی کیفیت
پیرو لائی کیفیت۔ جنم گھن چکی ہئی۔ این صورت حال راج مطالعہ۔ مشاہدہ اتے تجربہ کون کہیں اخراج
(OUTLET) دی ضرورت ہئی۔ سرائیکی لوکس دا ٹھہراؤ وگ تہذیب راج آون اتے عشق مہار و نیکی پاروں
سانگے ماندہ ہا۔ صرف مدعی خوانی دی تانگھ ہئی۔ کہ دیوانہ راہوئے بس است۔!
فکر و شعور۔ جذبہ۔ اتے مواد موجود ہا۔

ڈاکٹریٹ دے تھیسس (THE SIS) طور سیں بہر عبدالحق صاحب نے مقالہ۔ "ملتان زبان اور
اس کا اردو سے تعلق" لکھیا (۱۹۵۷ء) جیڑھا منظور تھیا۔ انھاں کوں پی ایچ ڈی (ڈاکٹریٹ) دی ڈگری
ملی۔ بعد راج ول ایہیں تان نال کتابی صورت راج شائع تھیا۔ بعض اوقات بر عمل کتاب دا لکھیا و پڑھن۔
تحرک دا باعث تھیندے۔ فکر و عمل کون متاثر کریندے۔ اتے متعلقہ معاشرہ راج چل پل دا باعث
بندے۔ (سیں اختر وحید انصاری اتے سید علی ملتان دیان کتاباں این موضوع دا اصولاً جیہاں تعارف
کرا چکیاں ہن۔

ACKNOWLEDGEMENT

ایہ کتاب لایب بک ورڈے ماسی دی پیداوار سہی۔ جس حال تے اثر انداز تھی مستقبل دا ڈرگ
ڈکھائیے۔ ایہ کتاب تہ چھپے ہا۔ تہ کوئی بی چھپے ہا۔ کوئی ادارہ بیٹے ہا۔ موجودہ احوالی دور راج بہر حال
سرائیکی دے شعور کنوں پہلی اہم علمی ادبی تخلیق این تھی۔!

"میڈے سوہنے سچن۔! کتاب ملتان زبان اور اس کا اردو سے تعلق" کوں اردو اکیڈمی بہاولپور
والیں شائع کر کے دھرتی دے کوئے کوئے تائیں پھلے۔ کتاباں اتے افزاد۔ دھرتی دا تہذیب
و ثقافت دا۔ سانجھا ورثہ بہن ہن۔!

بہاولپور راج سرائیکی ادبی مجلس قائم تھی۔ جینکوں سیں دبیر الملک دین تمنائیں اتے
پولیس ڈا سپل منطقی انہار دی آکھ سگدوں۔ جسیں سانگے طاہری ابتدائی وسیلہ جھوک سرائیکی والا مرد درویش
سیں نذیر ملی شاہ تھیا۔ جیندے ماسی راج برابر دے بھانگیں بھائیوال پرونیسر دلشاد کلا پنجوی۔ لیر احمد ظامی۔
مدین طاہر اتے سردار نجم الدین خان دی ہن۔

قلندری آپنے اندر دے دھالی دھت کنوں وانداتھی۔ دھرتی ماردی این مٹھری سرائیکی
بھنی دے کن رس دا سونھان تھیا۔ تہ پول پیا۔

سیں۔! گھا گھرا۔ ہاکرا۔ ستلج۔ چنبد۔ چناب۔ سندھ اباسین۔ چتھہ کتھ۔ پکو ای
نارا وچن شروع تھی گیا ہا۔ ایہ سارے پکے ای مچ دے چو پھیر جھومری تھی کھڑے ہن۔!
جی سچن۔! سرائیکی شعور و آگہی دے مچ دے چو پھیر۔ احوالی فنارے تے سارے دھرتی واس
۔! ہا جھم آندے کر سیندے ہن۔!

پاندھی کالھ کون این طرحاں اپوں تے ودھایا۔ "ول بزم ثقافت ملتان اتے سرائیکی ادبی مجلس
بہاولپور کتاباں شائع کیتیاں۔ مجلساں تے جشن منعقد کیتے۔ مقصد ہکوا ای ہا۔ شعور سرائیکی
ٹور کوں نکھا کرٹن۔ سیں! سیں۔! ہن واک تسان جھلو۔!"

ول سیں بہر س کہانی دے واقعات والے وگ کوں ڈرکا چاتا۔ "سوہنے سچن۔! ایہ تری بجا
دور۔ ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰۔ کھول آنکھ زمیں دیکھ فلک دیکھ۔ دی کیفیت دا زمانہ ہا۔ جیندے وچ
سرائیکی شعور دی اکھ۔ پاک دھرتی دے افق تے آپنے آپ کوں ہک علیحدہ ثقافتی اکائی دے سمجھ
دے طور و لا اُبھرا ہوا دیکھ رہی سہی۔ تھیر اتے مسرت دی جوت اکھیں راج۔ خوف دانقیاتی بچاک
COMPLEX تحت شعور راج۔ اتے اپنا آپ سچاٹن اتے سچٹاؤن دا ولولہ دل وچ۔ قومی وجود
دے انگ انگ اتے ٹور دی وکھ وکھ کنوں پدھرے ہن۔!

سرائیکی وسیب دی این اجتماعی نفسیاتی فضا راج ملتان کنوں ماہنامہ اختر نمودار تھیا۔

چونکہ یہ اس نفسیاتی کیفیت کو اخراج دارا کچھ بہا ہوا ہے۔ آ (اسان پنجابی نے) اتے الّا (اسان سرانگی ہوں) دے نفی اثبات دے عمل دیاں نمائندہ تحریروں شائع تھیاں۔ بلکہ کچھ تحریروں ایچ عرف اہر ساں ہا۔ ایس رسالے دی سمولی پنج سالہ عمر (۱۹۶۳-۱۹۶۹) دے حاصل دا کچھ بھانگن۔ ایہ چھک تان دا حاصل ہا۔ ادبی شعور دی یک کھپ نشا بر تھی آئی۔ جیڑی ایڈیٹر اختر علی خان دے صحافتی ادبی نمبر آنا الحق دے نال ہو حق دا تائیدی نعرہ مریدے۔ کوہ یلا دو روانہ ہن۔ مخالف صف کنوں شہت تیز مرزا اتے داہر سالو ویزہ جواہی کارروائی کا مقدس فریضہ ادا کرندے آندے ہن۔ ایس پاسے کنوں غلام حسن حیدر لائی۔ ارشد ملتان۔ غلام حسین زائر۔ صدیق طاہر۔ مرید حسین جتوئی۔ تحسین ہاشمی لالوی اتے اسماعیل احمد لائی وغیرہ آپنے وس مطابق ایس ادبی محاذ تے سرگرم قلم ہن۔

سئیں۔! ایں دور دے تحریروں دا معیار اتے ادبی مقام دی تاں مستحق تھیو تاں پامید اے۔
مولائی پچھا۔

سئیں ہوں دے نتھے تے سوچ دیاں یکراں ظاہر تھیاں۔ ول مدغم تھی ساف تھی گیاں۔ تفرمایا نے۔
پیارے بچن۔! ایں دور دیاں کچھ تحریروں۔ ادمائی اتے خود ستائی دی قبیل ایچ آسکین۔ مگر اود وقت دی تقاضا دی پیداوار ہن۔ اتے اؤں وقت دی نگری اتے ادبی ارتقا دی نشاندہی کریندے ہن۔
تھاں انھاں کوں اصولوں نظر انداز نئے کر گدے۔ لیکن بیشتر تخلیقات۔ خاصاں ادبی تحریروں ہن۔
جھاں کو کیفیت اتے کمیت دے لحاظ تال مناسب مقام ڈتا ورنج ملگدے۔! قصہ کہانی۔ جینکوں انسا۔ اکیھے۔ تاک۔ کرس جیڑا ڈرامہ سٹیجیے۔ تحریر دی پریٹ پلور۔ چھڈک چھاں۔ جینکوں تنقید داتاں ڈویکے۔ شعری تخلیق۔ جینکوں توں (جدید) نظم آکھ سکھیے۔ اتے آبروئے سخن۔ منہ نزل ایس عہد دی پیداوار ہن۔ جیڑا رسالے اختر۔ یکھاریں کنوں گھن۔ قاری تائیں پچھان۔ ایس قبیل دا بیشتر ادبی سرمایہ۔ سرانگی کنوں علاوہ اردو اتے انگریزی ادب دے مطالعہ دا وی ثمر ہا۔ کہ سرانگی۔ بلکہ اسڈی ہر ملائی زبان دا۔ یکھاری۔ اصل ایچ اردو انگریزی ادب دا قاری وی رہیے۔ جتوں او

فون جینک اتے اسلوب گھن آئے۔ ڈکشن اتے ہیئت کنوں علاوہ کہیں حد تائیں فہم و فکر دی
TRANS PLANTATION دی آن لائی ہس۔!

ایں دور ایچ انھاں ای ڈیٹھاں بہاول پور کنوں سماہی رسالہ سرانگی۔ جاری تھیا۔
سرانگی ادبی مجلس دی سرپرستی دی چھا تھ بیٹھ۔ اہو جھوک سرانگی والا مرد درویش ایندا دیر۔ مرتب۔
پران سچ کچھ ہا۔ بشیر احمد ظاہی۔ دانشا کلاچوی۔ صدیق طاہر۔ ارشد ملتان۔ اسماعیل احمد لالوی کنوں علاوہ
بڑے سرانگی وسیب دے ادیبوں دیاں تحریروں شائع تھیں کھیاں رہیاں۔ ایندے وچ قدامت اتے
روایت پسندی قدرے زیادہ ہئی۔ اتے رسالہ اختر ایچ۔ نوں انداز کافی زیادہ نشا بر ہا۔ ایں کالھ کوں
شیت ایس طرحاں دی آکھیا ورنج ملگدے کہ۔ رسالہ سماہی سرانگی۔ اردو دے ادیب ڈپٹی نذیر احمد۔
راشد الخیری اتے عبدالحمید شرر دا مقلد لگدا ہا۔ اتے انگریزی زبان دے الزبتھیں عہد دا ادب پیش کریندا ہا۔
اتے رسالہ اختر ملتان۔ سجاد حیدر بلدرم۔ شاہد احمد دہلوی۔ میرزا ادیب (ادب لطیف)
صلاح الدین احمد (ادبی دنیا) کنوں علاوہ انگریزی وکٹورین عہد دی کئی معلوم تھیندا ہا۔ ایہ کالھ
صرف عمومی تاثر بارے ہے۔ نہ تاں اختر وچ جدید ترین سوچ اتے نویں اسلوب اتے ہیئت دیاں
حاصل تحریروں ہوں زیادہ موجود ان۔!

ایں عہد دا پسندیدہ موضوع۔ سرانگی زبان دی قدامت کوں نشا بر لے ثابت کرن ہا۔
سماہی سرانگی دے نتھے دا ایگا (جھومر) ای نعرہ ہا۔ "ہند سندھ دے زبان دے ون ڈی پاڑ"
سرانگی زبان دی فضاحت۔ بلاغت۔ بھاس۔ بہر گیری وغیرہ کوں مدلل انداز ایچ بیان کرن اتے
ثابت کرن تے وڈا زور لگایا ورنج رہیا ہا۔ ایں کنوں علاوہ خواجہ فرید دی شخصیت اتے شاعری دا دنیا دے
عظیم انساں تے عالمی ادب عالیہ نال بر پمایا ویندا ہا۔ تہاں اؤں عظیم ہستی دی شہت تان۔ پریٹ پلور اتے
چھڈ چھاں تھیوٹ لگی کہ کتھاں کتھاں آوندے اتے ترس آوندیا ہا۔! اہو کچھ ای تاں ٹیک پیر لطیف
اتے اقبال نال تھیوٹا رہیے۔ ایہ شہت عظمت دیاں سوغات ان۔!

• اس دورِ اِج جیڑھا انسانہ نوں ٹیکنیک نال معاشرتی مسائل بارے لکھیا گئے۔ اوندنا موہسری غلام حسین حیدرانی اے۔ جدید نظم نعرالذخاں نامراتے حسن رضا گدیتری لکھی اتے غزل دی سُپان اقبال سوکڑی۔ نقوی احمد پوری۔ عثمانی۔ رحمانی وغیرو۔ پرائی نظم۔ کافی۔ ڈوڑے دے نمائندے شاعر تھیندے جانا بجا جتوں۔ سفیر لشاری اتے سرور کربلائی وغیرہ جن۔ مگر سرور دی اگلی وکھ جدید دور وچ دی سہی ہئی۔ ڈرامے۔ ناٹک نما۔ لکھینے گئے۔ ون ایکٹ پلے دے انداز دے۔ اتے ناول "گلگو" از حیدرانی دی مکھ نمائی بصورت چند قسطاں دے تھی سہی۔

اس دور وچ "ڈب ڈب" دی کیفیت، بک پی پدھری خصوصیت سہی۔ آزاد نظم اتے غزل کرن سرائیکی مزاج دے خلاق سمجھیا وُج رہیا ہا۔ اتے اوندی آمد تے کجھ سمجھتے تے تریڈ میاں پوندیاں پیاں جن جھان دا عکس رسالیں وچ ظاہر تھیندہ رہ ویندا ہا۔؟

پانڈھی اس کالھ کوں وسیع منظر (PANORAMIC VIEW) دے انداز اِج لکھن لگا ہئیں اس دور اِج سرائیکی لوکس دے علیحدہ ثقافتی وجود دے احساس بارے ڈوچار مسلسل سوال پُچھ گچھ وئیں۔ جھان داسیں ہوریں دھیرج نال اس جواب ڈتا ہا۔

"میڈے سیانے سہین۔! سرائیکی لوکس کوں اپنے علیحدہ ثقافتی وجودا تحت شعوری احساس صدیں کتوں موجود ہا۔ جیڑھا جو سکتیں دی لاہور کتوں پنجابکی حکمرانی اتے انگریزوں دے دورِ جبردی ویر کتوں رد عمل (جدلیات) دے قدرتی قانون دے تحت۔ یہ احساس شدت نال اُبھر کے اُکلی سلا تے آوٹ لگا ہا۔ البتہ آرکوی دے بعد خودی تے خود شناسی دی جیڑھی موج اُبھری سہی اوندے وچ سرائیکی لوکس دا احساس محرومی دا گرفت وی ساگی انداز اِج اتوں تے چڑھیا ہا۔ پنجابی ادبی بھر ڈ اتے پے ادارہ جی اتے انزو دے طرفوں "پنجابکی زبان دا بک لبر سرائیکی" دی گردان بک چر تھیندا تھیندا وُج وُجی کاپلکس بنیا۔ مگر وڈے پھرتوں کوں اس کالھ دا شعور ای نہ رہیا کہ اساکوں مخالف سمت اِج دھکیلی ویندے ہن۔ آپ سٹواں سمجھتے تال نہ لہجھاوٹ دی بجائے اپنے آگے ای وڈے وجود کوں دھیک وڈا دگھا کرن دے شوق اِج آیتا جھانکھاں بناوٹ دی مہم اِج ردھیے رہیے۔ دیو اپنے وجود اِج وسعت پذیری دارحماں

دکھتے اتے دوزخ دی تکوینی طلب کھل من مَزید ہوندی اے۔ انھاں عوامل اساکوں اُون ڈوراہے تے آن کھرایا جتوں اسابڈی شاہراہ جدا تھیوٹ لگی۔ اصل وچ اس تھیا کہ کتابیں اساکوں رسانی اہولیں تے منطقی سائنسی بنیاد مہیا کیتی اتے مجلسیں۔ سنگتیں اساکوں طریق کار گھر ڈتا۔ پہلا جرس اتے سمل ہا۔ ڈوجا کاروان۔!

جوگی دی تاگھ ہن تاہیں فنائی دا ذہنی کرب تھی پئی سہی کہ سٹیشن چھوڑ کے ویندی پنہند دی آمد دا ثبوت صرف اوندی پڑا ڈوکتوں پیا ملدا ہا جیندے نال محفل دے رُج دی بجاہ دے شعلیں دے زبانی دی بک شپک دی لہریا آواز ہم آہنگ لگدی سہی۔

کالھ دارُخ ادب اتے نفسیاتی اثرات کتوں سیاست ڈو ویندا تھیندا ہا۔

• میڈے پیارے سچن۔! واحد سرائیکی ریاست کوں دن یونٹ دے ریسار والے پیٹ وچ غُرُپ تھے ڈا کاسالیں دا تھی آیا ہا مگر اس جبریہ انضمام کوں ریاستی نوٹ اتے نیاز کیش ذہن دی قبول نہ کر سکھیا ہا۔ اس پھٹ دی داغھ والا دھوں روڑی دی بجاہ وانگر دکھدا ای دکھدا پیا ہا۔ وساوٹ دی اتے وسارٹ دی کالھ ای کوئینا سہی۔ مُلک وچ انتظامی تبدیلیاں آوٹ لگیان تے ایہ پھٹ ولا ساوا تھی گیا اتے بحالی ریاست دی پُرجوش تحریک نمودار تھی آئی۔ جیندی مثال اس علاقے وچ آٹ لہے سہی سوائے بک پرائی حزب اللہ تحریک دے اس حوالے نال پیش ہانڈی تے شعری ادب تخلیق تھیا۔ اصل تحریک دا آیرا سرائیکی لوکس دے حقوق دی بازیابی ہا۔ اس بنیاد تے بہاول مجبومی والے ملتان ڈو دی نظراں پھیر پھیر ڈیکھدے رہیے کہ پھراؤ۔! آد اتے ہاتھ پیلی تھیو۔!! مگر باقی سرائیکی علاقہ انھاں کوں آپ ڈو چھکیندہ رہ گیا کہ زبان دی بنیاد تے علیحدہ صوبہ دا مطالبہ کروں انھاں تاں اُون وقت تائیں کوئی دی سنجیدہ، موثر اتے اہم سیاسی تحریک شروع ای کوئے نہ تھی سہی۔ صرف چند ادیب اختر بلوچ۔ اسماعیل احمدائی۔ غلام حسن حیدرانی وغیرہ سرائیکی ثقافتی اکائی کوں علیحدہ انتظامی یونٹ کرن دے بارے تحریری کالھ کیندے ہن۔ لیکن او وی سرائیکی دیس والفظ تلم تے آئٹ کتوں

”میڈیا راسپنڈ!“ ایہ عہدِ باذیابی و ایمائے سرائیکی دی شمعِ یادوں داسوختہ جہاں۔! نالوں دی
 کیا لائے۔! کینکوں یاد رکھوں۔ کینکوں وساروں۔!؟ یادیں دی گودڑی راج سارے دانشور۔ ارباب
 شاعر۔ سنگتی۔ حلیف۔ حریف۔ ہل ٹنڈن (جنگو) وانگ مسلسل پئے ٹمکین آنتے چمکوں۔!
 (کچھ چُپ داوتف)۔! یار جانی۔! پر اہلم ایہ ہے۔۔۔۔۔ کرسیں اسماعیل احمدانی آپنی کتاب
 پیت دے پندھ ”راج کچھ متعلقہ زندہ ادیبیں“ دوستیں دا حسب موقع ذکر کیتا ہا۔ جہاں دا ذکر نہ تو کیا
 اوتاں کاوڑ کرن راج سچے ہن۔ مگر جہاں دا ذکر کتاب راج آیا ہا۔ انہاں کون وی آپنی قلمی تصویر
 پسند آئی۔“

غوث دے پاندھی مسنت ولدی ڈتی۔ ”سئیں ہوریں آپ ای سدائیں اکھدے ہوئین۔ ک۔

NO ONE CAN PLEASE EVERY ONE - AND

NO ONE SHOULD DISPLEASE EVERY ONE -!

سئیں ہوریں دی پک درگھی معصوم مرگ دے بعد ول کہانی کرہوں تظار تھی۔

”میڈیے سوہنے سچن۔! سپاہِ سرائیکی دی تندیر درگھی اے۔ جہاں دا مقام قدرے

اچرا اے۔ او آپ رنٹا بران۔ کہیں تعارف یا توصیف دے محتاج نہیں۔ البتہ اعترافِ حقیقت
 اتے احسانِ ششما سی دے طور تیرکا ڈوں ہستیں دا ذکر مزوری اے۔ کیوں جو او ڈو تہائیں اساڈے زبانیں
 اتے تلمیں دے خراج دے صحیح حقدار ان۔ او تہاں ڈو شکستہ مزاریں تے ڈوں ڈوں سنجھوان
 دے جیل (حقیقت دے) پنجاور کریندے جہوں۔ (باقی دی توفیق تاں جیٹاں تھوے) سلام ما
 برسانید ہر گجا بستند۔!

سئیں بشیر احمد ظامی

سرائیکی زبان و ادب دے احیاء اتے ارتقاء سانگے۔ پوری ادھ صدی تائیں آپنی رت اتے پگھر
 پسینہ کھوئے۔ اتے اپنا گھر ملیو تے ذاتی گھسکھ سکون پھٹاکے۔ سرائیکی زبان کا ارتقا۔ سرائیکی لغت۔

سرائیکی زبان دے قواعد۔ مثنوی سیف الملوک دی تدوین۔ اتے ایس معیار دیاں درجن کھن کتاباں لکھ
 لاپیں۔ جیرھلے او بے کسی۔ ناقدری۔ کسمپرسی۔ نا پڑساں حالی اتے بے وی دی بیچارگی دا کفن اوٹھ
 کے ملک شاہ قبرستان وچ مٹے تے اوٹھا مشن پورا تھیون دے کولہوں ہا اتے ساری سوہنی ڈھرتی تے
 سرائیکی دا غنڈہ ہا۔! ہو غنڈہ اتے ہنگامہ۔ ہن اوٹھا مرثیہ تے فوج نظر دے۔!

سئیں غلام حسن حیدرانی

سرائیکی دی پہلی منظوم مثنوی سہمی۔ پہلا ناول گھلو (چند قسطاں) اتے پہلے جدید افسانے
 دے خالق کون یار لوک سرائیکی دا پہلا شہید وی سڈین۔ او پنجا پکی دی بالادستی اتے رجعت پسند
 اہنیت دا ازلی دشمن ہا۔ سرائیکی وسیب دے ایس مشکل ترین دور راج چوٹکھی لڑائی لڑا۔ اوکل
 منہ جوتھے۔ ول شادن لند دے قبرستان راج مدفون تھے تے ادبی اصنافِ نثر دی اولیت والی
 نوبہ آجرک (بعد از مرگ ڈتی ہوئی) دے کفن راج ملفوف ہا۔ ولے ولے۔ ولے ولے۔!!!

رات دا پچھلا پہر با

بیل گلگن کنوں دھرتی نمائی تائیں۔ اندھارے اتے پالے دی آیتار و ہندی کھڑی ہئی۔ پاروں اتے اندروں۔ بجاہ دے سج دے چو پھیر یا دی بازیابی دے اسیر۔ سوختہ جیاں ہن۔ آپٹے مانی دے شہر زلی دے ادبی غوث دے پاندھی تھی گئے۔! شندرا یہ کمر۔! ڈانگ بدست۔! سارے دے سارے۔ توڑیں او جیلا دی ہن۔ صرف بک نہ آیا۔! اوندی تانگہ تھی۔ جیڑھا آتھیاں نہ پہناتا اتے اوزار انتظار بیا تھیندا ہا۔ اوندا ناں جوگی ہا۔ نساکوں ناں خیراے۔

سئیں! آکھیا ویدے۔ آں را کہ خیر شد۔ خیرش باز نیامد (جینکوں حقیقت دی خبر پئے گئی۔ اوندی آپٹی خیر خردی کوئی ولدی نہیں آندی۔ کیا جوگی کون وی۔۔۔۔۔!؟) رتجا ہارنا نہ تکتے صرف فنائی یا دل موئی میان کر سکدا ہا۔ سو کیتس۔

”ہوؤں سں۔۔۔۔۔“

اُبو۔ جینکوں غوث دا پاندھی آکھدے ہن۔ اگوں تے ودھیا اتے کہانی دے واقعات دی تئیر والے ڈگ دی ہمار جھل گھدس اتے وگ پیا۔

سئیں ہوریں مٹریکے۔ سر لوڈ۔ ہوں کر۔ کرہوں قطارن دی موکل ڈے چھوڑی۔

”دل ایس تھی پیا کہ سنہ ۱۹۷۰ وچ ”مشرق“۔ مغرب“ کنوں رُس پیا۔ سدائیں وانگر گنگا بننا ست دریاویں دی ساوی سرزمین۔ سندھ۔ چناب۔ بیج دریاویں دی دھنک رنگ دھرتی کنوں۔

فِزَاقِ بِنِیْنِیْ وَ بِنِیْنِکُور۔ دی لیکر چمک گھدی۔ بارود۔ گولی۔ بجاہ۔ رت۔ نیر۔ ایہ منزلاں لنگھ
 ہدائیں آپو اپنے پڑوچ ولا اٹھی کھڑے تھے۔ دل آپٹی ڈنلی آپٹاراگ۔! ایں دھرتی لوڈ وچ جتھ
 جذبات لہیے۔ اُتھ انکار وی لوڈا کھادا۔ سوچ دے توں واہ و ہیرے دیکھ نہکھتے۔ بے دس فرد کنوں
 مقدران اعلیٰ تائیں۔ سوچ۔ جمہوری مساوات دا ویس پاؤن لگی۔ چھتار۔ جنگل توڑیں گلشن دے
 پر تلموئی حُسن کون سُتھاٹن لگا۔ نظر۔ آپٹے وجود کنوں تک کراہیں اُفتخ دی وسعت کون سمجھ لگی۔
 پر کھن پر چوٹن لگی۔ وقت دی رتھ تے سوار راجہ اختار بہادر کون وارث شاہ۔ فرید۔ لطیف۔ مست
 ذلی اتے خوشحال خان دی یاد ستاؤن لگی۔ نذرا اسلام کون رساؤن دے بعد پٹھان کون منائی۔ پرجیاٹی۔
 زبانی۔ ریحائی رکھن سیاٹپ دی تقاضا تھی۔ تقافتی اکائیاں۔ وجود دا اٹوٹ بھانگیاں سونڈیرین۔
 ہر شے وچ جتھ رسدی بھانگے بھائیوال تھیندین۔!

سرائیکی ادبی بورڈ ملتان قائم تھیا۔ ماہنامہ سرائیکی ادب“ ملتان کون ڈیکلریشن ملیا۔ سرائیکی
 ادبی مجلس بہاول پور مستحکم تھی۔ سرائیکی دنیا دے کچھ وڈے ادبی و وہاندہ (شخل) وچ چُپ گئے۔
 سرائیکی ادبی بورڈ۔ بزم ثقافت ملتان۔! ماہنامہ سرائیکی ادب۔ سرائیکی ادبی مجلس۔ خال علا بھریا۔!!!
 ادبی ادارے اتے ادبی رسالے معمولی جہیں مالی سرپرستی اتے سماجی تحفظ دی پھتری بیٹھ۔ پچھڑے
 ٹکونے اتے سُنجے مکھ نما تھئے۔ اتے کاروان سرائیکی دھرتی مار دے کونے کونے اچ دکھ وکھ اگوں
 تے ودھن لگا۔! چشم بد دور“

ادافتی اتے بیکارے والا مرد درویش جینکوں فنائی آکھندے ہن ایں سرچ وچ پئے گیا کہ
 اُلاوڈی دھرتی لوڈ۔ جتھ انکار وی لہیہن۔ دانشوریں ادیبیں شاعریں کون کیوں متاثر کیتا ہوسی۔
 اوندی ایں گالھ کون ٹیلی بیسی دے ذریعہ ابلاغ وسیلے جان کے سئیں ہوریں۔ کہانی دی موہری ڈاچی
 دی ہمار دل جھتی۔ توڑیں جو انہاں دے اندروں اتے پاروں سارنگ ساربان دا۔
 بتیں دی اکھی منزل دے لوکو“ والا گیت پیا گونجا ہا۔ جیندے پڑاڈو دھرتی کنوں تیل گلگن تائیں

بیٹی ویندی سہی۔

”اے سوختہ جاں۔ سوہنے سہی۔ دانشوریں وغیرہ تے وی ساہگی اثر تھیا کہ ایسویں۔“
 اُوں وقت دی عمری سوچ سہی۔ آفاقی سچائی دا بھانڈن کھاں ہووَن دے ناٹھے نال۔! انھاں لوکاں دا
 چل پل تھی۔ جیڑے اگے ایں زلف دے اسی رہن۔ انھاں کوں ہک ودھیک بول ڈکڑے پئے گیا۔
 اتے جیڑے وحشی تھے پڑے پڑے دے بچھدے ہن۔ اووی رام تھیون لگے۔ ہم ہوسے
 ہوسے کہ میر ہوسے۔ سب اس کی زلف کے اسیر ہوسے۔ مُلک سبھوئی منصور۔!!
 ”سہی! ایویں محسوس تھیندے کہ سال ۱۹۷۱ء ایسے سرائیکی دی جدوجہد ساہگی
 بوسٹنگ (BOOSTING) دا سال اے۔“

پانڈھی کتلا تاں کھری کالہ کریندے۔ لیکن فٹائی کتوں اہاں اہو سوال پیا جواب طلب کریندے
 کہ ایں بوسٹنگ تے ذہانت دے دعویدار افراد نے کینھارہ عمل ڈکھایا۔ شہروز دے اندر اتے شہروز
 پاپر۔ مگر ایں دفعہ ایندے خیال دی ہر کوں کوئی نہ بھجپ سگھیا۔ اتے ادرج تے ہتھ پیریکیندا
 دیواریں تے بندے ہوسے متحرک پرچھائیں کوں ڈکھدا رہیا۔

”سہی! آکھیا ویندے کہ انھاں ڈتھاں ای روشن خیال اتے ترقی پسند حلقے ایں ساہگی
 اہیائی نثارے دی وجہ تے رسدی ٹھہر کوں آن رسلیا ہاتے۔“ عونت دے پانڈھی اہا کالہ شینت
 کہتے تھوڑا ساں دے پارکس وچ پٹھے ہوسے انسانی اخباریں۔ ریڈیوئیں کتوں سٹی ہوسی۔ جیڑی اُوں
 صین و عن آکھ ڈتی۔ توڑیں جو توڑیں سوچ دے پندھیر لُو اگے ای ایں کارروان نال ہن پئے!
 ”میٹا پانڈھی سیٹ! توں ڈسا گھدیں کہ ترقی پسندی دی سولی اتے جامع تعریف کیا ہے۔“
 عونت دا پانڈھی شہری نال آلاٹا۔ ”سہی! میکوں تاں شہری قلم دی تعریف وی نہیں آندی۔
 آکھیا ویندے کہ ایندی جامع تعریف دی صرف ساہ شگفتہ کون خبری۔ جیڑی اُوں ادب کوں آنکھیں دا
 تھوڑے کے آٹھا آنت آندیس۔“

”پانڈھی سہی! ساہ شگفتہ کوں یقیناً ایندی خبر پئے گئی ہوسی کہ ”اں راخرد خورش باز نیامد۔“
 ”اہ! سہی سہی۔!! بُت پرستی دے دور ارج و مدانیت دی کالہ کرن۔ اندھی تقلید دے زمانے
 منزل۔ شہنشاہیت آمریت دے عہد وچ جمہوریت۔ کلاسیکیت وچ جدیدیت۔ اتے جمود دی حالت
 وچ ارتقاء دی کالہ کرن ترقی پسندی اے۔ ادب وچ ہیئت و فارم دے نویں تجربے کرن جدیدیت سہی
 ویندی اے۔ مگر نویں سوچ۔ نویں افکار کوں آئن ترقی پسندی اے۔ سامراجیت۔ جاگیر داریت۔ سرمایہ
 پرستی اتے فکری جمود ساہگی ساری دھرتی مار دے جسم دا کوڑھ اِن۔ چھٹاں کوں ختم کراؤن ساہگی ہر
 مٹاں دانشوریکھاری کوں آپٹے قلم دی ساری توانائی صرف کر ڈیوٹی چا سیدی اے۔ تہاں آکھیا ویندے
 کہ مثبت ارتقاء پذیری آفاقی سچائی اے۔ اتے ایں عمل وچ ہاتھ ملی تھیون ترقی پسندی اے۔ انفرادی
 توڑیں اجماعی زندگی دے معروضی اتے موضوعی حالات و کیفیات دے سوہنے اتے فنی اظہار داناں ترقی
 پسندی اے۔ طبقاتی کشمکش دا فلسفہ وی سماجی اتے فکری ارتقاء دو شائد کریندے۔
 ایں فلسفہ دی معروضی صورت۔ انسانی تاریخ دا چیندا جا گیا
 عمل اے۔“

سہی۔! آنچاں سہی۔!! ایں تریکھے دور ۱۹۷۱ء کتوں ۸۰۔۱۹۷۹ء تاں دے ابتدائی سالیں
 وچ کچھ ودھیک روشن خیال اتے ترقی پسند سڈی و بچن ولے نوجوانیں دا لاڈا ایں پاسے تھیا۔ ایسے سرائیکی۔
 ہک ایچھا حقیقی روپ اختیار کر چکی سہی کہ کوئی وی دانشمند ایں کتوں بے نیاز نہ رہ سگھدا ہا۔ ایہ نوجوان تاں
 اُوڑیں ای ذہین۔ حساس اتے فکری طور سہاک ہونڈن۔ تہاں انھاں دھرتی مار دی سرائیکی خوشبودے
 حوالے نال آپٹے سن اندر دی کا بانائیں دی منڈ دے سازنگ ساربان دا تعریف سگھدا ہا۔ کہ او دی ویں
 ادبی عروج دے عمل شریک آن تھے۔ پاکستان ٹائمر اتے امروز دے لکھاری اتے قاری ایں پاسے متوجہ تھی
 گئے۔ سپاؤ سرائیکی وچ نواں خون پئے گیا۔ شہر ازل ملتان دے کچھ سیٹھیں کتوں علاوہ اسلم
 رسولپوری۔ احسن داگھا۔ م۔ سی قیصرانی۔ ابن قیصر۔ ارشاد قوسوی۔ سوہیل پروچل اتے رئیس عییم

نمایاں اتے نثر اُترہن۔ اتے اٹھاں وچوں اکثر و بیشتر دا بہتر واپسوں جلدی دڈا اتے مستزناں تھی گئے۔
 کتاب لڑیاں۔ سانجھ۔ سنیھا۔ سوچاں اٹھاں دے ای ندرت نگر۔ جذبہ کار اتے جوش نمو اصفاتی نال بارے
 غوث دے پاندھی دی نظر دلا سارے اتق دا احاطہ کرن پئے گئی اتے او ایس ترے کجھے دور ۱۹۶۰ء
 تا ۱۹۸۰ء دیاں نمایاں کالھیں گولن لگ پیا۔ جیس تے سیں بہرین شوخی نال آکھیا۔ "میڈیا سچوں پاندھی نال"

(۱) ددھیک روشن خیال لوکس دی آمد

(۲) رسائل دا جنم اتے فوٹو گری۔

(۳) تربیت بکھاریں دی تشریف آوری

(۴) اہم کتابیں دی اشاعت

(۵) دوستی دوستی۔ قصہ قصہ۔ شہر شہر سرائیکی تنظیمیں دا قیام اتے اجلاس

(۶) رولپور۔ میانوالی۔ تونسہ۔ مہروالہ۔ جھٹ واپس۔ لہ۔ الہ آباد۔ خان پور۔ مہراب والا دے

ادبی مرکز دی اُسار۔ ایس دور دیاں نہ صرف خصوصیات ان بلکہ ایس نیم روشن دگ دے

روشن تر چراغ دی ثابت تھیں۔ اتے وڈی اہم کالھ ایہ وی کہ

(۷) ایہ انسان ساز عہدہا۔ جیس اساکوں فعال اتے جواں فکر دانش مند باہمت بکھاری ڈتے۔

چٹھاں وچوں اسلم رولپوری اتے ممتاز حیدر ڈاہر تان آپے وجود ارج ادارہ ثابت تھیں۔

سرائیکی پبلیکیشنز رولپور اتے سو جھلا اکیڈمی جھٹ واپس اٹھاں دا ای صفاتی نال تھی گئے۔

"سُن سُن سچٹ۔! آچاں سُنڈا ٹپل۔!! لہذید بود حکایت دراز تر گفتم۔ ایہ دور مجموعی فونز

تے خود اعتمادی اتے محکمگی دا دور ہا۔! سرائیکی بکھاری "خوب مرگ" کنوں آزاد تھی چکا ہا۔ جیرٹھا جو

سارے ڈو جھے دور ارج چھایا رہ گیا ہا۔ ہُن یک رنگ خود آگہی ہئی اتے اُننگ ارتقا ہئی۔ جیرٹھی جو

ہر معقول اتے مستدل تحریر کنوں پدھری پئی تھیندی ہئی۔ سرائیکی زبان دی تداامت دے دعوے

جیرٹھے جو پدھرم سفان بود۔ جیس لگدے ہن اتے ماضی دی وڈائی دے تھے۔ جیرٹھے جو

اہم بھی دیکھیں کوئی ہم سالاؤ" دی مثال ہن۔ اہے حال دی فتومات (ACHIEVEMENTS) دی بنیاد
 تے حقیقت دی پختہ زمین تے تھرہام کر گئے ہن۔ اداریں دیاں مطبوعات توڑیں انفرادی طور چھپا یاں
 ہریاں کتب۔ علاقائی زبانیں نال نوڈھا زلائی آندیاں ہن۔ تراجم توڑیں تخلیقی تحقیقی تنقیدی ادب

دج پیش بہا پیش رفت تھی ہئی۔ ہر آڈن والا سال ہر قسم دی اصناف سخن وچ ودھارا آئیندا ہا۔

اتے ایندے نال نال ای خود اعتمادی دا گراف دی اُچا۔ تاں اُچا تھیندا گیا۔ البتہ ایہ ڈہا کاسالیں

دا۔ مخصوص حروف دے تعین سانگے آنتھک جدوجہد دے عشرے بے طور تاریخ وچ یاد رکھیا ویسی۔

جیندی مجل کالھ اگوں تے کر لیں۔!

سیں بہرین دی خوش گفتاری دی موج خوش خرام کچھ پرسکون تھی۔ مرگدے اتے آلاؤٹ نال

چلدے تھوڑ۔ صرف مرگ دی مہک بکھیرن لگے۔ تروں مرد ذہین و خوش بیان۔ جینکوں غوث پاندھی

آکدے ہن۔ کون وجھ ملیا۔ تر گویا تھیا۔

تجدیسیں؛ علم و ادب دا خزانہ کتاباں ہونڈین اتے کچھ دلربا دلاؤ کتاباں جان مغل ثابت

تھیندین۔ جیندی تاریخ دی شاہد اے۔ کیا اسان اہر جہیں کچھ کتابیں کوں ایس اپنی یازیاں یاداں

دی مغل وچ جاہ ڈیوں۔

"میڈیا سچٹ۔! کتاب تان روح دا ٹانگ اے۔ ولای داسکون اے۔ ذہن سانگے صحت

بخش غذا اے۔ کتاب دے ذکر کنوں سواہر کالھ آدھوری اتے ہر کہانی اُن پوری اے۔ اسٹیڈی مغل دا

منسوب دی علم و ادب دی اہائے شبینہ اے۔ جیندے پیالہ و ساغر اتے مراحمی مینا۔ جرأت اتے کتاباں ان

۔ اچوکی رات دے میخانہ دا ہک مشکا کتاباں ای تان ہن۔

"دل سیں۔! جیرٹھی مست کنئے شبینہ دے اچ مست موالی تھے بیٹھوں۔ ذرا اٹھاں دے

سافر و پیانہ۔ مینا و مراحمی اتے مشکا و پیالہ دی زیارت تان چاکراؤ ہا۔! مولائی اتے کھنڈری کوں

جیویں چکا لگا پیا سو دے۔!

پیارے سہن! اج رات نہ کتب شماری آتے نہ کیلاگ۔ کارڈ و فہرست سازی دی رات اسے۔
 البتہ اس دور سے مرتب تھے ہوئے گلدرتہ کتب وچوں کچھ مہلکار پچل چُن گمنوں۔ سوچنے سے پہلے!۔
 ڈاکٹر امبر عبدالحق صاحب و اچار زبانان (سرائیکی اردو۔ فارسی۔ عربی) وچ منتظم ترجمہ۔ قصیدہ بردہ شریف
 اس عہدی انمول سوغات اسے۔ انھاں دیاں پیاں یک آدھ درجن کتب وی بے حد اہم اہن۔ سرائیکی زبان
 دی تاریخ دی کھوجنا بابت سسین متیق نگری جسیں محقق مورخ دی العتیق و العتیق "بے مثال ڈر بے باس۔
 دیوان خواجہ غلام فرید (اردو) سسین صدیق طاہر جسیں مورخ۔ محقق اتنے نقاد نے مرتب کیئے۔ ایہ یقیناً
 مقدس تحفہ اسے۔ کتاب "خیر شاہ و اکلام" (بعد اچ چران اعوان دی بریر) دے مرتب اتے محقق سسین طاہر
 تونسوی اہن۔ جھاں سرائیکی ادب بارے تحقیق۔ ترتیب۔ تہذیب اتے تنقید کون اچا معیار مہیا کیئے۔
 سرائیکی شاعری دے اوزان تے توانی "دلنادر کلاچوی دی محنت و انتہا اسے۔ انھاں دی تحریر اچ کافی حد
 تاہیں سلاست تے ساڈگی اسے۔ اس جُہدی بزرگ لکھاری نے پیاں وی ڈھیر ساریاں کتاباں تخلیق۔ مرتب
 اتے ترجمہ کیتین۔ کتاب "دہندے نیر" و امرتب سسین ممتاز علی خان حیدر ڈاہرا۔ (بہ تعاون قیس فریدی۔
 فانی الہ آبادی) جیں ۱۹ سال دی عمر اچ پہلی وکھ اس دھائی۔ اتے انتخاب شائع کرن دی سوہٹی بریت
 شروع کیئی۔ اتے آچے مقلد پیدا کیتن۔ اچ او سرائیکی فکر و ادب دی حیاتی تحریک و ایک مہاندرا
 لکھاری اسے اتے ڈھیر سارے معاملیں اچ موہری وی۔ سرائیکی رسم الخط کی مختصر تاریخ "مرتب اسلم
 رسولپوری۔ عمر کمال خان۔ اس موضوع تے نوکلی اتے بھر پور کتاب اسے۔ اوں زمانے لکھی گئی جیڈاں حروف
 دے تعین دی تشبیہ جی جھڑوریں تے ہئی۔ تہوں ایڈے وچ بے ساختگی وی ہے۔ جذبات وی۔
 اتے سچ وی! سسین اسلم رسولپوری یک معتبر محقق اتے نقاد اسے۔ سرائیکی دے وادھو حروف
 دے تعین اچ اوندا مثبت کردار فیصلہ کن ثابت تھے۔

تازو (۱۹۷۱ء) سسین ظفر نشاری واپسلا ناول اسے۔ ایہ یک روایتی روکھی مشقیہ کہانی اسے۔
 اتے بسے سادے بیانیہ انداز اچ لکھی گئی اسے۔ اس کتاب کون پنجاب یونیورسٹی نے ایم اے پنجابی دے

نصاب اچ وی شامل کیٹا۔ حالانکہ ایہ خالصتاً سرائیکی زبان و ناول اسے۔ ساگی مصنف وادھو جانا دل
 پہاچ (دسمبر ۱۹۸۳ء) ہے جیڑھی یک روایتی معاشرتی کہانی اسے اتے عام بیانیہ انداز وچ وادھی خوبصورت
 زبان اچ لکھی گئی اسے۔ اس کتاب کون پنجابی ادبی بورڈ نے بصورت پنجابی کتاب چھاپیئے۔
 "سوٹا سہن۔!! اس حوالے نال اسان اوں زبان دے مہاندریاں دی اس چوری یا سینیہ زوری
 یا پہلا پھسلا پالیسی یا انسانی مجبوریوں کون نا جائز فائدہ چاؤن تے شدید احتجاج کریندوں۔ انھاں نے
 سرائیکی زبان دے پنھاں کتاباں نال وی اہو کچھ کیئے۔ لیکن اسان آچے انھاں ساریاں کتاباں کون دستبردار
 جیڈوں لیوں تیار کوئے نہ۔ ایہ سرائیکی زبان و اسراہیہ ان اتے ایندی جھولی وچ ای رہن۔!
 سسین ظفر نشاری۔ سرائیکی نکلشن رائٹرز وچوں یک معتبر ناں اسے۔ انھاں دی سوچ اتے اسلوب
 سرائیکی ادب و اسوٹھپ (مُحَن) اسے۔ اپنی رت جو پائی تھی (۱۹۷۲ء) سسین منیر احمد علوی وانا ناول
 اسے۔ عشق دے خرمیتیں اتے معاشرتی اقدار دی بھن ترور دی سادہ مختصر کہانی اسے۔ شعور دی آزاد رو والی
 جدید ٹیکنیک وچ لکھیئے ہوئے انسانیں و امجیہ "جاگدی اکھ دا خواب" سسین عامر نسیم دی نویں سوچ اتے
 اپر وچ دانتیجہ اسے۔ ایند تقریباً ہر افسانہ کہانی لکھن دے جدید اسلوب (اوں وقت دے۔ کیوں جو کالھ
 اگوں تے وڈھ وڈھ کے سہن ول کہیں جاہ تے تھرا مام کرن چاہندی اسے) دے تقاضے پورے کریندے
 ملے ناول اتے سفر نامے وغیرہ دے کتابیں دی اولیت (ترتیب زمانی) کون کچھ حلقیں وچ موضوع بحث
 بنایا گئے جیڑھی جو بکلا ویکالھ اسے۔ کتاباں موجود اہن۔ انھاں دی پرنٹ لائن تے سال اشاعت لکھیا ہویا اسے۔
 دل کالھ کون در گھیرن (سخن طرازی) واکیا جواز اسے۔ ایہ ان مُلک کالھ اسے کہ طبع زاد تخلیق اتے ترجمہ دیاں
 تہیراں علیحدہ ہوتن۔ مطبوعہ اتے غیر مطبوعہ کتب دی تندیروں علیحدہ بندی اسے۔ اتے کتاباں (ناول۔
 سفر نامہ۔ ڈراما یا نظمیں۔ غزلیں۔ افسانیں دے مجموعے) و اسال اشاعت کتابی صورت اچ طبع جیڈوں ویلھے
 کون لکھیا ویندے۔ ذکر پہلی تسطی یا پہلی نظم غزل۔ افسانہ دے کہیں رسالے اچ اشاعت کون۔۔۔۔۔
 چون نہ واندہ حقیقت رہ افسانہ زندہ (مصنف)

تجرباں اینکوں سوہنی پیشکش آکھ گدوں۔ توڑیں جو سیں دلنشاہ کلاچوی کوں اتھاں افسانیاں وچ نطق نقطہ دی بہتات پسند نہیں آئی (بحوالہ کتاب سرائیکی اور اس کی نشر) لیکن بیازے سمجھ!! عالمی ادیب مالدی وچ اسلوب اتے ٹیکنیک دے اکو تے ودھدے قدم اساڈی تانگھ اراج وچ ڈگ نہ ویسین۔ اساکوں ای وکھ ملاوٹی پوسی۔ مگر مثبت انداز اراج — اتے ہر صنفِ سخن وچ —!

اتھاں کنوں ملاوہ کتاب اوہے ہوتے ہوتے سرائیکی زبان دے آزاد نظماں دا پہلا نمونہ اے۔ سیں نھرا لہ خان نامردی تخلیق۔ اُچی دھرتی چمکا آسمان (مسترت کلاچوی) سوچھلا (نھیر سرد) اور اس (تیس فریدی) رنجبول (فدائے اظہر) اتے کتاباں بیدل سندھی و سچل سرمست (اسلم رولپوری) مہری شاہ دا کلام۔ سدھر۔ (نہر کاچھیلوی) ہوراں دیاں تخلیقی۔ تحقیقی کاوشاں ہن۔!

سیں نظامی بہاولپوری یک شتری جذبہ رکھن والا DEVOTED انسان ہا۔ جسیں این دور اراج دھرتی مار دے سرائیکی شعور کوں اکو تے ودھاؤن اراج وڈا کردار ادا کیتے۔ اتھاں دیاں ٹھوس اتے مدلل تحقیقی کتب لسانیات دے بارے سرائیکی ادب دا اتن لہجہ سراہا۔! سیں اقبال سوکڑی دے غزلیات دا مجموعہ کالے روہ چٹی برف سرائیکی شعری ادب کوں نویں چہت عطا کیتی اے۔ ایہ لافانی غزل وی

ہوتدی اے ع۔ دت کوئی منکر سے رب دی ذات دا

دت غزل کعبہ تے ٹنگٹی پئے گئی

جینگوں سن کے آپ بزداں رو پڑتے

یک دُعا! تجھی دی منگٹی پئے گئی

جیکر اقبال سوکڑی ایں غزل کنوں سو پایا کجھ وی نہ دیکھے ہاتھ وی سرائیکی شعری ادب وچ اوندناں آئے ہا۔!

ایں دور دے پے وی شری اتے انسانوی مجموعے سرائیکی ادب دی ارتقائی ٹور دی نشاندہی کرئین۔!

متفرقات وچوں جمشید احمد گتر (معروف شاعر) دی شری تالیف سرائیکی سمل آ پئے ثقافتی ورثہ کوں ہتھیا

کٹ دی ہک کامیاب کوشش اے —!

اساڈی ادبی گراڈی دا ڈوہجا چھیا۔ توڑیں جو چھوٹا اے مگر احیائی پندھ اراج آ پٹی ٹور۔ برابر اتے متوازن رکھی آندے۔ ایں دور اراج شیا سیال۔ پروین زبیر۔ بنت بلوچ۔ بتول رحمانی۔ رفیعہ واحد (عباسی)۔ اقبال بانو اتے مسرت کلاچوی۔ صنفِ نکتہ اتے نظم اراج نثار نثار ہن۔!

البتہ سرائیکی دے غیر منگلی محنیں وچوں ڈاکٹر کر سٹو فر شیکل دیاں خدمات سرائیکی لسانیات۔ لغت۔ گزارہ وغیرہ بارے۔ ایں ڈہاکے دوران وی۔ ناقابل فراموش ہن۔

رات دا پچھلا پیر وی آپنے انت دو کھسک چلیا ہا۔ لیکن اہاں کاڈ کڑھی نہ ہولی ہے۔ البتہ مالے دلے چیرتیں دے رومانی جوڑے دی وقفہ وقفہ پیر چوں چوں دی دھیمی دھیمی آواز آندی ہے۔ نکتہ اتھاں دی بندر پوری تھی گئی ہے۔ اتے کہیں کہیں ویلھے دستی دا کوئی اُپالھا ککڑا وی انفرادی ہانگ ڈے چھوڑیندا ہا۔ بجاہ دے شعلیں دی لپک شپک۔ دیوار تے متحرک اولوں اتے وجدان دیوی دی ہمارا سرسراہٹ پوری سوختہ سامانی نال موجود ہن۔

اہو۔ جیندی پوشاک انہی اتے سازیکتا رہا ہا۔ اتے جینگوں فنائی سڈیا ورنج رہیا ہا۔ ماحول دی بریت کوں محسوس کریندیں ہوتیں از خود ای ہل پیا۔

فنائی یکتارے تے۔ "اٹھی دھی آ۔ بنت جاگ سویلے توں سن دھی سیانی

رگھن چرنا پچھ کتن کیتے پہوں ہے رات و ہائی

اہو ویلھا تیرے ہتھ نہ آسی توں سن دھی ایائی

اتھ جمال سہاگن سوہے جو شہ دے سن بھائی

(ماخذ محمد جمال)

یادیں دی بازیابی دی مغل ساہی کڑھ چاہ پیتی تہ آشناک تھی ہے۔ جوگی کوں یاد کیتو تے مگر آس زبیر نے۔ اتے دل ادب دے عزت دے پاندھی تھی ہے۔ سچو ابر کمر۔ ڈانگہ بدست نمان والے

لے سرائیکی لوک گیت: مرتب ڈاکٹر مہر عبد اللہ

غوث دے پاندھی۔ کہانی کرہوں قطاردی مہار سنبھالی۔ دل کجھ سوچ کے سسین ہوریں دے موالے کیشیں۔
اتے مُلتی تھیا۔ جی نہ۔ ارداس کیشیں۔

"سوہٹا سسین! انسان دی شخصیت دی خوشبو۔ ہر جھک کنوں زیادہ دل آویز ہوندی اے۔ کیوں
تہ اسان دی ایس عمر وراں بڑھ نال آج رات اپنی محفل کون معطر معطر کریندے جُلوں۔ توڑیں جو کجھ لوک
تاؤں کنوں رہبک ہونڈن۔ لیکن نہ تاریخ ایس الرجی دی پروا کریندی اے، اتے نہ محفلاں کڈا ہوں ایس
بیان کنوں خالی رہنڈیں۔"

سسین ہوریں سرائیکی نکر وادب دے پڑاٹے پیر وادھی ہن۔ ایندی دکھ دکھ کنوں واقف ہن اتے
ایندی رمزوں سُنھانڈے ہن۔ تہ لے تہ لے آکھن لگے۔

"میڈے بیارے سہن۔! ناں وچ ہوں کجھ موجود ہوندے۔ مگر سیٹھیں دا آکھن دی اجاوا
نئیں کر۔ ناں وچ کیا لاتے۔ توڑیں جو کجھ شخصیتاں عہد ساز ہونڈیں۔ مگر او وی تاں مخصوص ماحول اتے
سازگار حالات دی پیداوار ہونڈیں۔ تاریخ سازی اچ انسانیاں دا اتے حالات دا برابر برابری اے۔
تہیں اسان اچوکی محفل باز بائی یاداں وچ انسان کتاب اتے ادارے۔ دانال نال بیان کیٹے۔
اساڈی تاریخ اتھان تیریاں تال عبارت اے۔"

قطردی :- "بے شک سسین۔ بے شک۔! ایس محفل اچ اساڈی دھرتی مار دے سرائیکی
وسیب دے سارے مہاشدیں وارے پھرے نال موجود آندے پئیں۔ ڈیکھن والی آکھ اتے محوس کرن
والی روح جو دے۔! آوت ماضی دے ٹائم ٹنل TIME TUNNEL وچ دل جُلوں۔ ہن تہ پاندھی
توں اچوں تھی۔"

سسین ہوریں کنوں اکھیں اکھیں اچ موکل گھن غوث دے پاندھی ٹائم ٹنل وچ ولا دھو
پلائی۔ اتے بے سارے اوندے پچھوں ہن۔۔۔۔۔
دے سوہٹے۔! اوڈیکھو۔! ایس دور وچ دی ایس وسیب وچ ڈاڈھی معرفیت دا

ماں اے۔ سچ کوئی خوش خوش ڈرک۔ سچ وچ لگا پئے۔ کوئی ناں ایس ملاتے دی ثقافتی اکائی دی
ہزانی مدد داتین کر۔ ایندا ناں پئے گولینڈین۔ سرائیکی دیس۔ پنجند۔ کانی لینڈ۔ فریڈنگری وغیرہ وغیرہ۔

اپنی پھری من بھادٹی سوہٹی دھرتی دا بھانگاں۔!!
اوڈیکھو۔! ہر پہلا لکھاری۔ افسانہ نگار۔ ہر ڈوجا موزوں طبع شخص نظم نگار تے غزل گو۔
ہر جیہا۔ ڈرامہ نویس (ریڈیو سائیک) ہر چوتھا نغاد۔ ہر پنجواں محقق (خصوصاً زبان دی قدامت اتے ناں
بات) ملتے باقی سارے دے سارے محض لکھاری ان۔ اتے ادب دے تاری دی ہن۔ سرائیکی ادب

دے ہول ٹائم اتے اردو انگریزی نکلشن ادب دے پارٹ ٹائم تاری۔!
تریت لکھاری۔ دھیرے دھیرے سرائیکی نکلشن ادب وچ قدم رکھئے مگر چھپاکے۔ تھر باکے۔

دل تنقید دے میدان وچ دی تشریف گھن آئیں۔ صرف گلگت دی حد تائیں۔ البتہ افسانہ۔ ڈرامہ (مختصر)
نظم اتاد۔ غزل وچ بھر پور حصہ گدے۔ سرائیکی تریت لکھاری۔ نکلشن ادب وچ تریت دی زندگی۔
آرہ۔ ماٹن۔ اتے مقام دے عدم تحفظ دی داٹھ کریندی نظر دی اے۔ توڑیں جو ایہ بُنیادی مسئلہ اے۔
لیکن موزوں اتے اسلوب دی یکسانیت جو ریت پیدا کر ڈتی تھی۔ مرد افسانہ نگاریں ہر موزوں تے ہر ٹیکنیک
اتے اسلوب نال تخلیقات پیش کیٹیں۔ سرائیکی دا افسانہ۔ آزاد نظم اتے غزل ایس دور وچ ای ہے
علاقائی ادب نال موٹھا حازرائی آندے۔ تخلیقی۔ تنقیدی اتے تحقیقی ادب بے پناہ لکھا گئے۔ مگر شائع
کتابی صورت وچ ہوں تھولا تھئے۔

پاندھی غوث دا۔ جیڑھا سائیں ڈانگ بدست۔ سندرا بکر۔ غوث ادب دے پندھ دا
پاندھی ہوندے۔ اچوکی رتھک دی رات۔ شعور سرائیکییت والی بجاہ دے سچ دے سیک تے کچھ دھیک
گرم تے چار با تھی پیا ہا۔ تہوں اوندی گرم گنتا ہی اتے گفتار دی تیز رفتاری کون بریک ڈے جھلیتے ہیں
مولائی سسین ہوریں کون مخاطب تھیا۔

سسین۔! ہر قہقہے تے پڑ قہقہے ہوندے اتے ہر قہقہے دچوں قصولی دی نکلدی اے۔ تہیاں

ترالف لیلا و لیلا اے داستانِ امیر حمزہ وجودِ اراجِ آندپن۔ اراج رات دی آنز کہانی وچوں وی تاں رسائل

اتے جرائد دی کہانڑی "پھٹی پئی اے۔ ذرا اوں دو وی نظر کرم ہووے۔"

میڈے پُرشوق سچن۔! آکھیا ویندے کہ سرائیکی حوالے نال رسائل و جرائد دی تعداد پنجابہ (۵۰)

تائیں پُجھی اے۔ (ہر جالو) اتے انھاں وچوں ہُن تائیں ہک باقاعدہ آتے ڈو ترائے بے قاعدہ میدان

ارج باقی آن بچین (وائے۔ وائے) لیکن ہر ہک نے سرائیکی وسیب دے نکری و ادبی ارتقار اراج آپو اپنا

وارا ڈاڈے سوہنے انداز اراج پورا کیتے۔ جھاں وچوں سچھ توں پہلا "چشمہ فیض" ملتان (۱۸۵۱) ہا۔

سچھ توں نشانہ "الغزیر" (۱۹۳۹) ہا۔ اتے مرحومین وچوں سچھ توں مقید (تحریکی حوالے نال) اختر (۱۹۶۳)

تائیت تھے۔ رسائل و جرائد دا فنکشن۔ ہر منصف دے ادب توڑیں خبر کوں نکھاری کونوں گھن قاری تائیں

پُجاؤن ہوندے۔ ایہیوں ادب آتے ادبی احوال ہتھیکے وی تھیندین آتے متہروی۔!

سین ہوریں کچھ ساہی کڈھ۔ کاشجا چھوڑ۔ ول چلیہ کوں پدھے تے۔ محفل مست موالیس کوں ہک

درگھی مرک اتے دلنواز نظر دا تحفہ ڈے۔ ول کہانی دا کرہوں ایس قطاریونے۔

میڈے ہم ذوق سچن! سد ماہی سرائیکی بہاول پور۔ ایس دور اراج وی جاری رہیے۔ ایہ سرائیکی دا

پہلا ڈیکریشن یافتہ مجلہ ہا۔ سرائیکی ادبی مجلس دے فنڈز اتے جھوک سرائیکی ولے مرد دُروش دی ہمت

نال و باعوض سرائیکی زبان و ادب دی پیش بہا خدمت کیتی اس۔ سئیں دلشاد کلا پنجوی۔ عزیز نشتر غوری اتے

نعر اللہ خان نامروی ایس تیادی کھیوں ہاری (ایڈیٹری) کیتی اے۔ آپنے ناشر دی صنعتی دے نال نال

۱۔ بحوالہ کتاب "سرائیکی زبان دی مختصر تاریخ" مصنف سجاد حیدر پرویز۔ ایس محنتی نوجوان نکھاری نے تھولے

جیسے اے اراج سرائیکی زبان و ادب دی جھولی اراج ہر نون اتے ہر معیار دیاں لکھتاں اپنے حصے کونوں وی زیادہ پا

دھین۔ کتاب "سرائیکی زبان دی مختصر تاریخ" وچ آلامواد کٹھا کر ڈتس کہ ایہ ہک حوالہ جاتی کتاب بن گئی اے

REFERENCE BOOK (توڑیں جو تاریخ" وچ حوالے مانگے مواد" کونوں علاوہ دی پیا پھوں کچھ ہوندے)

(مصنف)

ایر دی نیم بدہوشی دے درگھے اگھلا دے بعد اوندی وفات نال ڈیکریشن دی منوخی دے کرے خود وی مرحومین دی صفِ اچ شامل تھی گئے (۱۹۸۴ء)۔ ایندا میساکڈاں آسی۔ !؟ دے جھوک سرائیکی۔ وادی ہاکڑا اتے سرائیکی وسیب۔ این سوال دامنہ نساں ڈو ہے۔ !!!

ماہنامہ سرائیکی ادب ملتان دا ڈیکریشن ۱۹۷۱ء وچ مولانا کے محترم سئیں نور احمد خان فریدی دے ناں جاری تھیا اتے انھاں دے تجربہ اتے پروقتار شخصیت دے ڈڈھ اتے انھاں دے ذاتی کاوشاں نے ایندے اعتبار اتے تسلسل کون کافی عرصہ برقرار رکھیا۔ ول ۷۵-۶۱۹۷۴ وچ انھاں دی شفقت اتے ہدایات ہیٹھ

انھاں دے چہیتے فرزند عمر علی خان بلوچ ایندی ایڈیٹری سنبھالی۔ بلا خوف تردید آکھیا ونج سگدے کہ اگر ایہ جریدہ سہ ہند تہ اچیاں سرائیکی دا صحافتی اتے ادبی کم ادھورا اتے آن پورا رہ ویندا۔ سرائیکی زبان دی ہر صنف

سخت دیاں لکھتاں لکھاری کنوں گھن بلکہ لکھوا کے قاری تائیں پچاؤن ڈاکم ستارھاں سالان کنوں مسلسل تھیندا آندے جیڑھا جو بذات خود پک ریکارڈ اے۔ کتھائیں کتھائیں جیکر ارباب جریدہ دی پسند و ناپسند

دا اظہار تھئے تہ اینکوں وی نفسیاتی اتے تاریخی عمل دا ناگزیر بھانجکاں سمجھدیں ہوئیں این کنوں صرف نظر کیتا ونج سگدے۔ سرائیکی زبان دے این نوکلے جریدے دی گذشتہ تقریباً چوڑھاں سالہ صحافتی۔ ادبی۔

صحافتی اتے انتظامی خوبیاں ایندے نوجوان محنتی ایڈیٹریاں مرحومین منت ہن۔ مگر ڈیکریشن آچاں مولانا کے محترم دے تاں ہے۔ صحافت دے؛ جو الے نال ہر جریدے دے صنعتاں انسانی جسم دے خون دے تالیاں مثل

ہوندیں۔ سرائیکی زبان و ادب دے صحافتی وجود دا نظام دوران خون" دا بیشتر حصہ اچ کلھ ایں جریدے نال متعلق اے۔ تہوں ایندی شہ رگ (ڈیکریشن) ذی سلامتی اتے تسلسل۔ وقت دی تقاضا اتے سرائیکی

وسیب دی ضرورت تھی پیرن۔

"دے شب بیدارو۔! تسلسل دے معانی سمجھو۔!؟ ایں جریدے دا وجود۔ لکھاری۔ قاری

ایڈیٹر۔ دے صحافتی TRIO نال عبارت اے۔ پنھاں جریدیاں وانگ۔!؟

سئیں ہوریں کہانی قطار دی مہار غوث دے پانڈھی دے ہتھ پڑتی اتے اوسارنگ ساربان دی اقتدار

دوچ۔ دے لوکو۔ جتیں دی ا دکھی منزل۔۔ دے لوکو۔۔ جتیں دی۔۔ دے لوکو۔۔
 اکھ کراہیں وقت دی کاہانائیں دی ایس محفل والی من (کنارا) تے راہی تھی پیا۔

میڈا سوہٹا سیں اتے سچاک ساتھیو۔! رسائل و جرائد دی آرٹو پیدوار۔ کتاب لڑیاں اتے

اخباریں دے ادبی صفحات پونڈین۔ پاتے نہیں جب راہ تو چڑھ جاتے ہیں نالے۔ جیڑھیاں نکھان بڑھ
 وچ جاہ نہیں بنا سکھدیاں۔ او ا پٹا وجود آج نشار کریندین۔ جرات ہونو کی توفنا تنگ نہیں ہے۔

جوش نمودا اظہار لبورت کتاب لڑی "اساں کنے وی تھئے۔ جیتویں پھان زباناں ارج تھیندا ائے۔!
 شعور سرائیکیت دے پرجوش ہمدجہتی اظہار سانگے صحافت دامیڈیا (MEDIA) اس اڈی اہم ضرورت اتے

وقت دی تقاضا ہے۔ مگر ایہ سارے دروازے اساں تے بند پئے ہن۔ تباں ایس سیلاب اظہار نے ایس

بند یا دیوار وچوں از خود ای در۔ دریاں۔ گڑا کھے۔ جالے۔ روزن۔ کھپے۔ سوراخ۔ روتراں بنا گھدیاں

ہن جھان دا آپو آ پٹاناں ا اتے پکو مشترکہ مقصد ہا۔ سرائیکی سچاکی اتے حقوق دی کالھ کرن دے انسانی
 حق دا استعمال۔!

جیویں تہ انھاں کوں باقاعدہ ڈیکلریشن ملیا ہویا نہ ہا۔ تہوں ایہ عموماً رسالہ یا جریدہ ذمہ بندے ہن

بلکہ۔ کتاب لڑی۔ سیرنر یا تیتند وغیرہ آکھ کراہیں کوئی آپٹا پستیدہ ناں رکھ ڈتا ویندا ہا۔ سانجھ۔ سنیچا۔

سوچاں۔ سنجان۔ سوچلا۔ سچار۔ سدھنار۔ سنگت (انھاں ساریاں دے ناں دا پہلا حرف "س" ہر

ہے۔ سرائیکی والا۔ جینکوں پیار دا غیر شعوری اظہار وی آکھ سکھدوں) پرچول۔ وسیب۔ روہی رنگ عموماً سارے

دے سارے عنجے دی عمر وچ ہن کھلے مرجھا ویندے رہ گئے۔ مرتبین اتے قارئین کوں حسرت دے لذت کئی

آزار جیوں سانگے آپ موکلا گئے۔ مفارقت دے اسباب : (۱) مالی مشکلات (۲) آپت دی چپقلش (۳) معاصر

رسائل دی معاصرانہ رقابت (۴) پریس دے قوانین (۵) مرتبین کوں دارورسن دا خوف۔ کون ہوتا ہے حریف

سے مرد انگن عشق۔۔ ایس کنوں علاوہ اُردو اجبارات (روزنامہ۔ ہفت روزہ) شمس۔ آفتاب۔ "امروز"

ساحل۔ "بشارت۔ سیر و سفر۔ غزب۔" "ہسب۔ دستور" وغیرہ دے سرائیکی ادبی صفحات وی سرائیکی زبان د

ادب دے حوالے نال ادبی صحافتی ضروریات کوں پورا کیجئے۔ کتاب لڑیاں اتے اخبارات وغیرہ دے سرانگی
 صفات دا ایس جدوجہد اِج منفرد کردار اے۔ مثبت اتے ارتقائی۔!! انھاں دے مرتبین دے ناں
 جاتے سُنجاتے ان۔ تفصیل کنوں مخدرت۔! (ایہ ساری گالھ اچو کے دورتائیں دا احاطہ کریندی اے: مصنف)
 پاندھی دی گالھ آدھ وچوں کپیندے میں ہوئیں۔ فنائی نے یکتارے دی تند چولی اتے فرید ٹیس دا
 اوبھی نغہ۔ "نامِ عرشی نامِ فرشی۔ آئے وچ مکان کے ہو"۔ گانڈا رہیا۔ اتے مکان ولامکان دی ٹور
 جینویں تھم گئی ہووے۔ نہ جالے وچوں۔ چوں چوں۔ نہ کاہا نائیں کنوں مُدی خوانی۔ نہ ریل دی دھگ
 دی پڑاؤ۔ ہک بجاہ دے سچ دی لپک شپک سہی اتے ہنی فنائی دے یکتارے دی تند دی زوں۔ زوں۔
 زوں زوں۔

فنا معمول تے آئی تے سئیں ہوہیں آلاٹے۔

"میڈے من موہن سچن۔! ایہ ترے بھاؤور دامن نگر و ادب کوں رنگ برنگ پھٹیں نال بھر گئے۔
 بکھاری کوں اعتماد اتے حوصلہ ڈتس۔ قاری کوں تویں سوچ اتے جذبہ عطا کیتس۔ سارے سرانگی وسیب
 دے دھرتی داسیں کوں نوکیلے لسانی ثقافتی وجود دا یقین تھیا۔ ایہ ڈاڈھا کوئی بھاگ وند دور ہا۔
 بیس آون والے زمانے وچ اُسرٹ والی احيائی ماڑی کوں ہک منطقی سائنسی بُنیادیں تے پدھا ہویا
 اِرا تھیا کیتے۔"

"وے شب بیدارو۔! یاد پرستو۔!! وقتِ سحر قریب اے۔ جاگدے رہو۔ سہاک لوکو۔

رجگکا تکمیل دے کو لھوں اے۔"

کیا ایہ چولستان دے تھلاں اِج رُلدے ہوئے جوگی داسنیچھا ہا۔ جیڑھا پرہ پھنڈی دے

دھند لکے سوچھلے دے دوش تے سوار تھی آن محفل شریک تھیا ہا۔!!؟؟

کون ڈس سگدے۔؟؟!؟؟

وقت دی کاہا نائیں دی من دا سازنگ ساربان۔

پ - ج - ڈ - گ - ٹ

انہاں واڈھو حروف تے سرائیکی وسیب دے مہاند رے بکھار میں دا اجماع (تقریباً لمبوی

اتفاق) CONSENSUS تھی گئے۔!

ہرجالو۔ ہرجالو

عربی دے = 28 - فارسی دے واڈھو = 5 - اتے اُردو دے واڈھو = 3 - (دو لک)

اتے 7 (حوالے)۔

انہاں تے سرائیکی دے واڈھو پنج (5) حروف دا ودھا تھئے تے اساڈی حروف تہجی مکمل

تھی گئی اے۔!

مسئیں۔! بحیرا کت تے ہا۔!

واڈھو تے۔!

یعنی۔!

واڈھو ملاقات کتھاں اتے کیوں لگن۔!

نکیراں۔! (نقطے) (۱۰۔) دائرہ (۵) حرف (۶)

آنا تے تاں۔!

برگزد۔!

ڈل۔!

ڈل چڑھلے تہک اتے سہک پیوں تہ۔!

اساڈے بکھار میں دا اجماع تھی گئے۔!

ہو جالو۔! مس!

ننگر۔!

ننگر کیا۔!

۱۹۳۰ء (قاضی راضی) کنوں ۱۹۸۳ء (موجودہ مہاند ریس دا اتفاق) تاں ہاڈا سال گھٹ

یک مدی تاں جو کچھ تھیندا رہ گئے۔ او کیا ہا۔!

اڈنکوں کیا اکھیسوں۔!

ہنہو چھی۔!

جی۔!۔!

جی۔!۔! ہنہو چھی۔! ہنہو چھی۔! ہنہو چھی (پے ربط جو شیلی ٹھمر)

اچھا۔!۔! ٹھمر۔!۔! بے ربط۔! مگر بے سو دنہ۔!

میں ہن سمجھا۔! خیر۔!

ٹھمر تاں اساڈی قوی شناخت اے۔!

(اجتماعی مُرک)

غوث دے پاندھی اتے سبیں پوریں دا دلچسپ مکالمہ!!!!

پرہ بھنڈی پی ہستی۔

مغفل یاداں والی رات دی۔ اتے دھرتی ماری احمیائے والی جدوجہد دے اختی تے دی۔
اتے دل سہلے دے پہلے ڈیٹھ دی وی۔ !!

کسو سہٹی دھرتی دے مقدر اعلیٰ نے سرانگی زبان کون علاقائی زبان قبول کریندیں ہوئیں
پنجا نال رندی وی بہترین تخلیقی۔ تنقیدی۔ تحقیقی کتاب تے ہرسال ایوارڈ ڈیوٹ دا اعلان کیتا۔
اساڈے اثبات وجود بارے پہلا سرکاری کلمہ خیر۔ !!

اساں آپنے مقدس مشن دے سلیمان جبل دے قدمیں وچ آن کھڑے ہاسے۔ اتے ایہ
ہستی پہلی پوٹری تے پہلی وکھ۔ !!

افوہ۔! چوٹی تاں اجاں کیتلا اچھی۔ کیتلا پرے پئی ڈس دی ہئی۔ جتھہ وچنٹا اتے
پچنٹا وی ضرور اے۔ ضروری اے !!

پرجمات دے دھند لکے سوچھے دی غیر شعوری احساس۔ یارانِ محفل دے امید پرست
دیس اچ۔ جبل دی پارکون چوٹی تائیں وگ دے نشا برنشا بُر اہداف (TARGET) کون و دھیک
روشن کر ڈینا ہا۔ مادری زبان (سرائیکی) ذریعہ تعلیم تھیوے۔ ایتھوں دیں یونیورسٹیں اچ ایم اے
اتے ڈاکٹریٹ ایں زبان اچ تھیوے۔ سرائیکی زبان۔ ثقافت۔ کلچر وغیرہ دے تحفظ اتے دھار
سائے مستقل ادارے (سرکاری گرانٹ نال) وجود پذیر تھیون۔ آرٹ گیلریاں اتے

بکت ملی میوزک سٹرٹ قائم کیتے وچنٹے اتے اساڈی شناخت۔۔۔۔۔ نوکیلی سٹجان۔۔۔۔۔ نوکیلا۔۔۔۔۔
مہدی سج والی پرہ بھنڈی دے عمل کون موسوس کریندیں ہوئیں یارانِ محفل نعرہ زن تھئے۔
ذم۔ دم۔ پو۔ بہاؤ الحق۔ ا۔ دامد مست قلندر۔ جیوے جیوے پیر فرید۔۔۔۔۔ سو حق
ہون۔ ہون۔

خود سیں دی سرخوشی تھوڑیں دی مُرک کنوں پئی پھلکدی ہئی۔ ایں غوغائے درویشاں کنوں چھرک
نہ۔ رات دے سناٹے دی تھ۔ ودھیک تیکھائی نال پچا دھ دو دھدی۔ ڈرکدی گئی۔ !
۔ اتے آتشکدہ یارانِ محفل یاداں دے ایہ آتش پرست چ دے ودھیک کولھوں تھی گئے۔
اپہ آہنیاں۔ گودڑیاں رلیاں۔ انبیاء۔ حکمکاراں۔ کھتھیاں اتے کبلاں کون جوڑ بنا دل بدن تے ولھیٹ
گھونے۔

حوت دے پاندھی یادیں دے وگ دی مہار دل تھ پاتی اتے گویا تھیا۔
سیں۔! ایکوں چوتھا دور اکھوں۔ مٹھڑی۔ سوہنی مار پولی دے جدید احمیائی عمل اچرتھا دور!؟
ہاسچن۔! ایتھوں کے ای سرائیکیکیت دا شعور انگڑائی تھیں پھر کراتھی۔ سجاکی والے مستحکم وگ
تے تیکھی ٹور نال اگھوں تے ودھدا گئے۔! (ذرائع کے) غوث دے پاندھی وانگ۔ بہت دا سندرا

کرناں کس۔ جذبہ دی ڈانگ بدست۔۔۔۔۔!؟
اکیں دی گڑگاڈی اے۔ ہم چھڑاؤن چلی اے۔ بنگ ٹیڑوں ٹیڑوں۔! مولائی مویج دی
مناسبت ڈیکھ ڈاڈھی مترنم شعری لہجے نال بول پیا۔ احمیائے سرائیکی دا کاروان۔ اتے ایں محفل یاداں
وچ اوندے یادیں دی بازبانی دا مجلسی عمل۔ اگھوں تے ودھدا گیا۔ دل سیں سہریں دا ذوق بیان دی
ایں ساگی مناسبت نال ودھدا چلیا۔!

میڈے سوہنے سہن۔! سٹو۔!! ملان وچ بہاؤ الدین ذکریا یونیورسٹی اتے بہاول پور اچ
اسلامیہ یونیورسٹی دی بنیاد پئے کے مستحکم تھی چکی ہئی۔ منگروادی ہاکڑا۔ بہاول بھوی دل گو (دوڑ)

کھٹ گئی۔ اسلامیہ یونیورسٹی نے پہل کرینڈ میں ہوئیں۔ سرانیک کی کتابیں کون ایم اسے کلاس میں دے کر پڑھانے منظور کر رکھا۔ اتنے ہی سوچو پورا پورا پیرچہ سرانیک کی کتب مانگے رکھو ڈنا مینڈے مانگے میں تفریحی کتابوں پر دقتوں کا پتہ چلا۔ نعر اللہ خان نامی۔ پروفیسر مہدی مخدوم۔ مشتاق سیال۔ اقبال گھلو اتنے سرانیک کی کتابیں مجلس اسلامیہ یونیورسٹی دیاں کوششیں تاریخ ساز ثابت تھیں۔ جیسا نے ہرسال یوم فریڈ اتنے سرانیک دے والے نال ہیں ادبی ثقافتی تقریبات و اہتمام کرینڈ میں ہوئیں سرانیک کی کتابوں دے شور و گونج دی ارتقا و ترقی۔ جیسے جھوک سرانیک۔ !!

آج سُن سُن سُن! شہر ازلے ملان اچ ہائی کورٹ دی مستقل بیج قائم تھی۔ بہاول پور اچ اچے ای ہی پی۔ درہ غازی خان کون یک علیحدہ ڈویژن بنا ڈتا گیا۔ اتے ایسوی ای سرانیک ثقافتی انتظامی اکائی و انتھنس۔ قدم قدم تے متعین تھیندا۔ وکھ وکھ تے نشا تر اتے پھر تھیندا گیا۔ کوشی دوسی۔ قریہ قریہ۔ سرانیک لسانی۔ ثقافتی۔ انتظامی اکائی دے بھر پور شور دے ڈیوے دی لاٹ اُچی۔ تاں اُچی تھیندی گئی۔ کل پاکستان بنیاد تے جشن فریڈ۔ ادبی کانفرنساں اتے سرانیک میٹے منتقد تھیون بگ پئے۔! جو کجھ صدیوں کنوں من اندر ہا۔ اتے خیال دے وادیں اچ جا گوی رہیا ہا۔ اُہواد و ثقافت دی بھٹی وچوں گنڈ بٹ کے نکھتا۔ مگر۔ میا و پیویری دے پور پورے چالی سال۔ ۱۹۴۰ء تا۔ ۱۹۸۰ء۔ !!!

”واہ وا۔۔۔ سیں سوٹھے۔! واہ جو عجیب دل ویز تمثیل بیان کیسی وے۔ کینجا تاں الہامی قیاد اے۔ سبحان اللہ۔“ ای پوری مغل دی پر جوش واد تھی۔

مولائی۔ ول غوث دے پانڈھی کون موہری تھیون دی شانڈ ڈتی اتے او وگ پیا۔
”ایں دور دے پہلے سال دیاں ادبی سوغافاں۔ کشکول اچ سمندر (غزلیات۔ ممتاز حیدر پور) تھل کن دریا (احسن داگھا) سرانیک زبان اوندا رسم الخط تے آوازاں (لسانیات۔ اسلم پور) دھاپے دھوٹے (مجموعہ کلیم۔ حسن رضا گوردیزی) پیت دے پتدھ (سفر نامہ۔ محمد اسماعیل احمدی) اپنے

آپنے موضوع بارے اہم ثابت تھیاں اتے سرانیک نگر واد کون سالیں تا میں متاثر کریندیاں رہیاں۔“
ول مولائی سیں پوریں ڈو ڈٹھا۔
”سوہنے سہن!۔! ایں تاریخ ساز دور اچ۔ قرآن حکیم داسرانیک ترجمہ۔ سیرت دی کتاب کونین والی۔ سرانیک زبان دے قاعدے قانون۔ سیں ڈاکٹر مہر عبدالحق دی محنت و افران۔ سرانیک کتابیات۔ سیں سیٹھ عبید الرحمن دی حوالہ جاتی کتاب اے۔ شرح دیوان فریڈ۔ از مولانا نور احمد خان فریڈ۔ اتے لغات و نشاد۔ سرانیک اور اس کی تشریح۔ از پروفیسر دلشاد کلاچوی۔ آپو آپنے میدان اچ سنگ میل ثابت تھیں۔“
دھرتی ماہ دے علم واد دے تمھانے جاوید دے ایہ مینا و مراعی اتے جام و سبوان کھٹ دی ہن اتے شور و آگہی دے خمار و ترنگ اچ و دھارا دن کریندیں۔ تہوں۔ لذیذ بود حکایت دراز تر گفتم تے عمل تھیون بگ گیا۔ سیں پوریں دے مرز شانس غوث دے پانڈھی ٹیلی تھی ذریعے انھاں داعیہ جھپیا اتے جام گفتمار گردش اچ آگیا۔!

”میڈے سوہنے سیں اتے ساتھو! علم واد دے موتیں دیاں کھاناں۔ کتاباں۔۔۔ جیساں دا اگے پیچھے بیان میں تھی رہیا انھاں وچوں کجھ نشا تر نشا تر دی مولی حکایت گوش گزار اے، پورے (سیر نشاری) درقا و درقا زخمی (اقبال سوکڑی) منڈ دریا دی (عزیز شاہد) آرداساں (جہانیا جتوئی) دل تانگھ تانگھ (اقبال بانو) تانگھاں (نواز جاوید) ساہ دی پکل (حیدر گوردیزی) ٹوبھے تار تاراں (قاسم احمد پوری) سوچ سرانیک (مُربید حسین راز جتوئی) ساڈن چار ڈیہاڑے۔ مجموعہ منصف کانٹن (مرتب، سعید غاوم) لغاتی مرتبہ (مرتب۔) سرانیک ادب دی مختصر تاریخ (سجاد حیدر پرویز) سرانیک زبان تے ادب (دلشاد کلاچوی) قدیم اردو کی لغت اور سرانیک زبان (شوکت منٹل) سرانیک انتہائے (اسلم میتلا) دیندیں وگہیں۔ سفر نامہ (سجاد حیدر پرویز) پچی واس۔ سفر نامہ (ممتاز حیدر پور) S.S.B (سید زمان جعفری) پچال۔ ڈولے (نذیر مل شاہ) سہجلا اندھاری رات وا۔ سوچاں دے وپورے (سجاد حیدر پرویز) تیتیاں چھانواں (کفر نشاری) روہیل فطرت (علامہ منظم سعیدی) وچھڑیل ہیر (اہم نشاری) اکھاٹ (اعجاز دیروی) لوک قصے (اشرف بزرگ)

بھارتوں (حسین تیسرائی) ننگ ٹکور (ابن قیصر) دکھری زندگی / محل فداوی (ٹلاوڑے) (اسلم رسول پورہ)۔
اتے اتے قیدی تخت لہوردے "سین عاشق بزوردی ضبط شدہ کتاب۔"

"سرائیکی دی پہلی شہید کتاب کون سلام۔" مغل دا اجتماعی سلام۔

انھاں وچوں پیشتر کتاباں قومی توڑیں ملاقاتی زبانیں دے اعلیٰ میار دے

دی برابری کریندیں۔ ایں دور اراج تقریباً ترے سوکھن کتاباں دکھیاں گین۔ چیزیاں ہر منفی سخن دا معاملہ
کریندیں۔

شہور سرائیکی دے سچ تے اچلے سرائیکی ولے فنارے دی وچت دی پراڈو (بازیابی) کون
سائینٹ۔ سٹیمائٹ سانگے۔ جڑھے جھومریاں۔ گودیاں۔ دلیاں۔ کھتیاں۔ ٹکاراں۔ اجراں اراج ویرٹھ
وہیٹے وقت دی کاہانیاں دی مٹ دے بھریا سے آن رتھکا کیتا ہانے۔ انھاں وچوں پک جیس کالی الفی
پاتی ہوئی ہئی اتے بھتیس نکاراہس۔ اتے جینکوں او بارے۔ چار۔ پنج۔ چھی۔ چٹلاوی ہن۔
فتائی سیدندے ہن۔ اوں تے ٹردی کالہ کون اگپوں تے ٹوڑن سانگے ایں ٹوریا۔

"میٹے سوہنے سئیں! علم و ادب دے خزانہ جاوید۔ کتاباں دی تصنیف و تالیف دی کوئی
دلچسپ۔ دلگراز اتے دلستیز یا دلنواز کالہ تاں سٹواؤ ہا۔"

"ہا سچن! قاعدہ PRIMER درسی نصاب دی پہلی کتاب کون سڈیا ویندے جینکوں تدریس
علم و ادب دی پہلی پوڑی یا پہلی وکھ وی آکھ پگدوں۔ حالات دی ستم تار یعنی ایہ ہے کہ گذشتہ تقریباً پک

صدی وچ ۱۸۹۳ء (قاضی راضی) کنوں ۱۹۸۷ء (پروفیسر شوکت مغل) تائیں اس اڈے مہاندے لکھاویں نے
تکم کنوں کوئی ڈڈھ درتیں کھن قاعدے تخلیق یا مرتب کھیں اتے ڈو جھی وکھ چاواں (ڈو جھے۔ تریجھے درجے یا جماعت

دی درسی کتاب) تالیف و مرتب کرٹ دی نوبت نہیں آئی۔ کیوں جو سرکار والا تبارنے۔ نہ سرائیکی زبان کون
ذریعہ تعلیم طور منظور کیتے اتے نہ سرائیکی قاعدے کون اسکول دے نصاب اراج شامل کیتا گئے۔

ول ڈو جھی کتاب مرتب کرٹ دا قاعدہ۔ لیکن ایہ اعتراض بالکل بے جا اے کہ سو سال تائیں قاعدے ای

قاعدے ترتیب ڈیندے رہن دا قاعدہ۔!؟

"سوہنے سچن! آدھروڑ آدھروڑ سیواں۔ نیکی مول نہ تھیواں۔!"

سرائیکی شعور رکھن والے لوک جتھ وی ہن۔ آپنی ثقافتی شناخت کون اجاگر رکھدے آئیں۔

تاں جو سودی عرب وچ دی سئیں مجاہد جتوئی اتے ارشاد امین ایں حوالے نال تنظیماں بنایاں اتے مطالعاتی

مطلعے وچ وراج آندے۔ آکھیا ویندے کہ اتھ کتاب چھولیاں اتے ہاں کتب دا سبقاً سبقاً ورد کیتا ویندا

!۔" (بحوالہ سئیں مجاہد جتوئی)

سازنگ ساربان۔ پنجندریل اتے چیز میں دار ومانی جوڑا۔ شینت مسج دی آمد دے احترام اراج

ناموش تھی گئے ہن۔ پک پراسرار ستانادی کیفیت فضا اراج جاری دساری اتے طاری موس تھیندی ہائی۔!

ایں گہمیز اکوں دل سئیں پوریں ایں تر وڈیا۔ "سوہنے سچن! کتاباں۔ افراد۔ ادارے۔

ایہ تیادی عناصر ایں جیندے ڈڈھ نہ کھیں وی اچائی حرکت دا اُسا تھی بگدے۔ اتے اسان کتے

ایہ سبھ کچھ موجود اے۔ وے پاندھی ٹرا۔! ایں حوالے نال توں کچھ نثار نثار اتے اہم کالھیں ڈیندا

نہل۔ جیویں۔ اسان آپنی دھرتی مار دے ایں اچائی عمل دے موجودہ عہد دا بھر پور نظارہ کر سگدوں۔!

اکھ وکھی۔ پٹ مٹارا۔ اٹھی وے پاندھی را تیدا ای وارا۔! ایہ وت آ بھرنت تدری

بول کڑھیا۔!

آسان آپنا دارا نہاواں چنگی طرحاں چاندوں۔! توں لفظیں دی دھمال تھیندے۔ اتے سٹن

سوہٹا۔!۔ دل غوت دا پاندھی۔ سوچ سوچ کے۔ دیکھے دیکھے بیہ نال۔ سولے سولے لفظیں

اراج۔ چین زار سرائیکی دے۔ مہکار نثار۔ سوہنے اتے دلاور چھل چن چن ڈکھالٹ لگ پیا۔

ابن ترقی پسند مصنفین دے پنجاہ سالہ جشن کراچی وچ سرائیکی دانشوریں اتے ادیبیں کون علیحدہ

و ندی صورت دعوت ڈتی گئی اتے صدارتی پینل وچ ہلکا کے خطاب دا خصوصی موقع ڈتا گیا۔ سرائیکی لوک

ساختہ قائم تھی اے۔ شاخاں کھلپن۔ پروگرام۔ میلے مشفق کھنیں۔ اتے جریدہ (کتاب لڑی) سٹجان دا

اجرا تھے۔ سرائیکی صوبہ بھارت بنایا گئے۔ مقبول تھے۔ پروگرام۔ تقریبات اتے جیلے منعقد تھیں۔ جرنلہ وا
 اجرا تھے۔ مختلف سیاسی جماعتیں سرائیکی صوبہ دے مطالبے کول آپنے منشور دا حصہ بنائے۔ سرائیکی سنگت
 کراچی اتے سرائیکی اردو رائٹرز گلڈ کراچی دی کوشش نال کراچی وچ ہر سال جشن فرید اتے ہیاں تقریبات
 منایاں ویندیں۔ کونڈا ایچ فاروق آتش۔ پروفیسر شاہین وغیرہ نے سرائیکی ادبی سچ چھاپیا ہویا اے۔
 سرائیکی سنگت لاہور قائم تھی۔ کتب وغیرہ شائع تھیں اتے تقریبات منعقد تھیں۔ (ارشاد امین)۔
 میانوالی وچ روشن ملک۔ منصور آفاق۔ صفدر بلوچ نے پچول جاری کیے۔ تقریبات تھیں دیاں رہ ویندیں۔
 چارینے چھپیں دستیں وچوں تحریک سرائیکی داسوجیلا مستقل لاٹ دی صورت اُبھرا اُسردارہ ویندے
 (بھٹہ واہٹن۔ محراب والہ۔ مہرے والہ اتے رسولپور)۔ راجہ پور۔ فاضل پور وچ سیں عاشق بڑدار۔
 تاج گوبانگ۔ جیل دریشنگ۔ عبدالحمید ملک۔ سرائیکی سہاکی داکم جاری رکھیے۔ سرائیکی ادبی تحریک ملتان قائم
 تھی اے اتے اشاعتی و تقریباتی کم جاری رکھیں۔ سیں ظہور دھر کجی خان پور کنوں روہی رنگ جاری
 کیے۔ سرائیکی لائبریری بہاول پور دایام عمل ایچ آئے۔ اتے اشاعتی کم جاری اے۔ خان پور۔
 سیں مرید حسین راجپوتی اتے مجاہد جتوئی دے حملے نال تحریک سرائیکی دے مضبوط گڑھ دے طور نشا بڑ تھے۔
 سیں ملین غازی سچاڑ جاری کیے اتے سچاڑ پبلی کیشنز کراچی دے تحت اشاعتی کم کیے۔ جام پور
 وچ سیں فہم رسول ڈاڈا۔ آفتاب نور مستوی۔ محمد ہاشم چین تے اسلم عزیز ڈرانی دیاں ہمدجہتی کوششیاں۔
 شعور سرائیت دے ارتقائی عمل ایچ ہاتھ پیلے رہن دین۔ سرائیکی شاگردیں۔ استادیں اتے ملازمین آپنیاں
 علیحدہ تنظیمیں قائم کیتیں جیڑھیاں مقبول تھیں اتے ڈاڈھیاں کامیابیاں حاصل کیتے۔ یونیورسٹیں
 اتے کالیاں دے پروفیسر صاحبان نے سرائیکی تحریک وچ فکری اتے عملی طراناں ڈاڈھا موثر کردار ادا کیے
 (پروفیسر ڈاکٹر شاہر توپتوسی (پرنسپل) مہدی نمودم۔ حسن حیات اثر۔ شریف اشرف۔ رشید سوکڑی۔ عبداللہ خان۔
 اے بی اشرف۔ سلیم احسن۔ اشرف شاہین۔ محمد امین۔ اسلم انصاری۔ عامر نسیم۔ اسلم عزیز ڈرانی۔ شوکت منل وغیرہ)۔
 منعقد سرائیکی وچ ایچ آئی اے اتے ڈاڈھی مقبول تھی اے (عزیز شاہد) سرائیکی ہائیو لکھی گئی اے

(جیدر گردوی)۔ صنف انشائیہ دامنہ تھے۔ ترقی پاتی اس۔ کتاب لڑیاں جاری تھیں۔ صحافتی ادبی طور اپنا اپنا
 کردار بھر پور انداز ایچ ادا کر کے پیش کنوں کیہ گئیں۔ دل آؤن سانگے۔ سرائیکی ادبی بورڈ ملتان اتے
 بہم ثقافت ملتان اپنا اشاعتی پروگرام جاری رکھیے مگر سرائیکی ادبی مجلس درگے اگھلا ایچ کھد گئی اے۔
 سیں ارشد ملتانئی تحریک احیائے سرائیکی دے کم کول بطور مقدس مشن جاری رکھیے اتے ہمدجہتی طور مگر کم
 مل پھیں۔ تھیر لغاری۔ بطور سرائیکی سفیر دے نشا بڑ تھے۔ اردو۔ برہنہمی دانشوریں ادبیں کول مستاثرا
 کیے اتے اردو اخبارات و رسائل وچ سرائیکی کاز کول سوہنے انداز ایچ پیش کریندہ ویندے۔
 سیں مہر کاھیلوی جیل وچوں اتے دل ہا ہوں سرائیکی ادبی کم جاری رکھیے۔ (سرائیکی زبان و ادب دے
 ڈومینڈر دے دکھاریں دی دستی رسولپور وچ سرائیکی سنگت رسولپور اتے سرائیکی پبلی کیشنز رسولپور قائم تھیں۔
 رسالہ سچاں جاری تھے اتے سرائیکی دکھاریں دی پک تھیر نشا بڑ تھی اے۔ طلعت محمود مروج۔ محمد ہاشم چین۔
 اشیا فریدی۔ فاروق آتش۔ بشیر بلوچ۔ حشمت سعور۔ شفیق ماہر۔ احمد خان اسد۔ عزراں احمدی۔ طارق
 اسماعیل۔ بنت بلوچ۔ بنت احمدی۔ بیا بلوچ۔ صیحا احمدی۔ !! اشاعتی کم اتے تقریبات دا
 انعقاد مسلسل جاری رہندے)

مکدی گالہ۔ این کور ایچ تحریک احیائے سرائیکی آپنے جوہن تے ہے۔ چشم بد دور۔
 پاندھی دی گرم گفتاری پوری تھی تے مولائی سیں پوریں کنوں اس مثبت عمل دے متفق رہدے عمل
 بارے پچھ گھدا۔ تہ اُنھاں ڈسایا۔

میٹھے سوہنے سہن! ہر عمل دار دے عمل ہے مگر مخالفت تاں قوت مدافعت کول جنم ڈیندی اے۔
 اہر ساگی عمل اسان کئے دی تھے۔ اسڈے پوادھی (مشرقی) حرفیں سرائیکی کتب دے خلاف
 تنقیدی مہم چلاؤن۔ انھاں دی مضیلی BAN دا مطالبہ کراؤن۔ اتے سرائیکی کتابیں کول بچا پئی کتاباں شمار
 کراؤن دے ترے کیے مگر ایڈے وچ انھاں دا ناکام بھیتوئی دی پک اہم تاریخی عمل اے۔ اس کنوں علاوہ
 ڈوں ترے دکھاریں (سرائیکی اردو) دے طرفوں اسڈے کجھ دکھاریں دی مسلسل اجائی مخالفت کراؤن۔

مگر بے شرمی و بی تاریخی حقیقت بن چکے۔ بیگانے اتے بیگانے دے این مشترک منفی عمل سائنکے فطرت
دا یہ اٹل فارمولا ہے:-

$$\text{صفر} \times \text{صفر} = \text{صفر}$$

$$\text{نفی} \times \text{نفی} = \text{جمع}$$

یہاں ایسے سرائیکی دا تاریخی عمل ارتقائی طور و دھدا ہونے پرک تحریک اتے کاروان دی صورت
اختیار کر چکے۔ (این بارے حسب روایت کچھ غلیل وی استعمال تھیں) این لمبے موجود اراج سسٹیم
ہرین ہالہ و ایراز خود ای آپنے ہتھ گھن گھدا اتے فراوان لیکے۔ "پیارے سہن! اکیڑی اربابیت
پاکستان دے طرفوں خواہ فرید ایوارڈ ملن دی تا حال صورت حال ایہ ہے۔"

سال کتاب مصنف

۱-	۱۳۰۱ء	پیت دے پندھ (سفرنامہ)	محمد اسماعیل احمدانی
۲-	۱۳۰۲ء	کون فرید فقیر (تفقید)	دشاد کلاچوی
۳-	۱۳۰۳ء	چھولیاں (ناول)	محمد اسماعیل احمدانی
۴-	۱۳۰۳ء	بھکر جھولے (شاعری)	سلیم احسن

این کمون علاوہ سسٹیم ڈاکٹر مہر عبدالحق حکومت پاکستان کمون پرک اعلیٰ صدارتی ایوارڈ حاصل
کیتے۔ اتے سجاد حیدر پرویز کون سیرت دی کتاب مدنی منٹھارے ایوارڈ و انعام ملے (سرائیکی کتب و صحرائے نال)

سرائیکی ناول چھولیاں کون اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور نے ایم اے دے نصاب اراج شامل کرن دیوں
ہوسن ایندے بارے ایم اے دے ہک طالب علم کمون پرک مکمل تھیسس THESIS بکھواکے اوتنوں
ڈگری ڈتی ہے۔ اسلامیہ یونیورسٹی نے این کمون علاوہ وی بیان سرائیکی کتاباں شامل نصاب کیتین۔
مولائی کون پرک خیال تھماکے اتے بے خیالی اراج کچھ گھس۔ "سس! ایہ ایوارڈ تے انعام۔

واقعی اعلیٰ ترین تخلیقات کون ملین۔

مگر سس ہرین پوری سنجیدگی نال وضاحت کیتی۔ "سوہنا سچٹی۔! ایہ ضروری کوشش۔ جتھ انسانی
سوچ اتے فیصلے داخل دتل اے اتم انفرادی معیار دا اتے ذاتی رحمان دا اختلاف پرک فطری امر اے۔

اہل ادبکوں بہترین چند کتابیں وچوں ہک بہترین کتاب آکھ سکدوں۔ کیا ٹیگور دے بعد برصغیر دی کہیں ہی
زبان دی کوئی وی ادبی تخلیق نوبل پرائز دے معیار دی نہیں لکھی گئی۔! البتہ جیوری دے فیصلے اتے
نیت کون تقدس وادرجہ ڈیونا پوندے۔ ناتاں انسانی زندگی دے کہیں وی شعبے وچ قرار۔ استحکام اتے
جیتیت FINALITY نہیں آسکھدی اتے پورا ماشراہ انتشار و انشکار تھی ویندے۔! سہن! ایوارڈ
اتے انعام۔ تخلیقی عمل دا سبب CAUSE اے اتے مقصد OBJECT اے۔ ایہ تاں پرک انسانی
نئے اے۔ لیکن ایندی نفسیاتی اہمیت کمون انکار نہیں تھی سکھدا۔

جیوں ترات آپنے کالے لمبوسات و لھیت سلھیت و نچن دی تیاری اراج ہی اتے سحر دا سوچھلا
شرقی اُن کمون ججات۔ ججات آندا کریندا ہا۔ تہاں یارا بن مغل دے دھنک رنگ یا داں دی ٹوری تھی
تھی گئی ہی۔!

غوث دے پانڈھی کون اوندے ذوق تجسس ایہ سوال تھمایا۔ "سس! کیا سرائیکی وسیب دے
آسان دی آکھ ایہ لقاہ وی ڈٹھے۔ جتھ تحریک ا حیا تے سرائیکی دے تقریباً سارے موہری انسان کھٹے آن
تھے ہویں۔!!

سس جیوں این سوال دا آپ ایہ تا لکھی ہا۔ "سنت آکھیوس۔ پیارے سہن! سس عاشق
بزدار دامتقد کیتا ہوا سرائیکی لوک سانجھ دے تعاون نال ۱۹۸۶ء دا تاریخی سرائیکی ادبی میلہ ہرے والہ۔
ایندی ہک منفرد اتے انوکھی مثال اے جتھ سبھ مہاندے بکھاری، سماجی۔ سیاسی رہتا اتے کارکن
موجودین (الإمامتاء اللہ) کی زشتاں تھیاں۔ اول آخر نفاہے تے نوتاں وچیاں۔ جھرتازی لگی۔
مقالات۔ نلاں۔ سرائیکو۔ انسانے۔ خاکے پڑھئے گئے۔ ایسٹ ڈرامے ڈکھلایے گئے۔ اتے کھیڈیاں تھیاں۔
دل اجرکاں تقسیم تھیاں۔ اپو جہیں نئے وڈے میلے مجلساں آگے وی جیتدے اے ہن دی جیتدے
پنیں۔ مگر ایندے وچ جتلا معتبرین و مہاندے کھٹے تھے اد اپنی مثال آپ اے۔!

انھاں وچوں بیشتر مہاندے سس اسماعیل احمدانی دی دعوت تے ڈھچھا ڈیتھ رسول پور اراج

گزاریا۔ ایلم رسولپوری دی دساخ اِج ابتدائی نشست جمی۔ ڈو جھی طویل ادبی کچھری لائبریری دے صمن اِج
 ہگی۔ ترجمی درگھی متفرق نشست پروفیسر حق نواز (پیت دے پندھ والا) دے بنگلے دے ڈرائنگ روم اِج
 منعقد تھی۔ جتھ سرائیکی سنگت رسول پور دے طرفوں پرتکلف لُج دا اہتمام کیٹا گیا ہا۔ اُ
 ”اُج تاں اساڈی گراگاڈی ہکے پھیتے تے پی ٹر دی اے۔ کتھائیں لوڈا آؤنچس۔ ذرا ڈو جھی
 پھیتے (ترمت) دا ادبی حال احوال دی سُندے چلوں۔ اُ ایہ وت مولائی ہا جیتوں ہمیشہ ہر گالھ بروقت
 سجدی ہئی۔

ایں حوالے نال غوث دے پاندھی دی کتھا۔ ”سرائیکی ترمیت لکھاری ۱۹۶۰ء والے ڈہاکے
 اِج میدان اِج ائی۔ ۱۹۷۰ء دے ڈہاکے وچ نشا بڑ تھی۔ اتے موجودہ ڈہاکے والے دور اِج تاں
 ایندیاں تخلیقات جو بن تے ہن۔ ایہ تقریباً ہر صنف اِج اِجیائی عمل دی ہاتھ پئی رہی اے۔ اتے
 واقعی ڈو جھا پھیٹا ثابت تھی ڈکھا لیس۔ ایندا خصوصی میدان افسانہ اتے جدید نظم اے۔ ڈرامے اتے ناول
 ڈووی توجہ کیتی اس۔ تنقید۔ سفر نامہ اتے انشائیہ دامیدان اِج اِجیائیاں تانگھی اے۔ سرائیکی وسیب دے
 ترمیت لکھاریں وچوں کچھ نمایاں ایہ ہن۔ شیماسیال۔ پروین عزیز۔ بنت بلوچ۔ بتول رحمانی۔ فرحت نواز۔
 بنت احمدائی۔ اقبال بانو (مصنفہ دل تانگھ تانگھ) رفیعہ عباسی۔ سعیدہ افضل۔ بیابلوچ۔ اتے ڈوں
 افسانے دے مجموعے دی مُصنّفہ۔ سَین مَسرت کلاچوی۔ !! البتہ ایہ ڈو جھا پھیٹا تاں ادبی
 طور چھوٹا لگدے۔ !!؟؟“

..... ”وے پاندھیٹا۔! جیڑھے وسیکل VEHICLE نال زمین کوں کاشت دے قابل
 پیندے۔ اوندے پھیتے چھوٹے وڈے ہونڈن۔ آساں آجاں اُون منزل تے ہوؤں۔ جیڑھے سواری
 دا وقت آسی وسیکل دے سارے پھیتے برابر تھی ولین۔۔۔“ ایہ قلندری دی حکیمانہ گالھ ہئی۔
 مغل دے موڈ کوں گمبھیر اتے کچھ ودھیک سنجیدہ ڈیکھ کراہیں۔ قلندری آہنی دھمالی لے وچ نوبت
 دھائی۔ قبلہ سیں۔! اُون ۱۹۷۰ء دے ڈہاکے والی ”سانجہ سنیہا پارٹی“ دا کیا تھیہا۔!؟“

ساریں دے تھوڑیں تے مُرک مگر اکھیں اِچ تجسّس بُدیکھدیں ہوئیں سئیں ہوئیں دھیمے دھیمے

لیج اُلا یا۔

’میدے سوہنے سچن! او۔ عقلیت پسند RATIONALIST روشن خیال۔ نیشنلزم + مارکسزم دا پکچر۔

آپنا پنا انا دے اسیر۔ سرائیکی کا اِچ متحد۔ تحریک اِچیاں سرائیکی دے کیرم بورڈ دے راندگیر۔!؟

ایہ لوک کلمہ بطور ANGRY YOUNGMEN دے پڑوچ داخل تھین۔ تحریک کون فکری اتے ادبی

میدان اِچ بنیادی طرحاں متاثر کیتے تے۔ اتے اِچ وی اد اِگلی صف دے آپنے آپنے انفرادی توڑیں

جامعی مورچے اِچ ساگی جذبہ اتے قوت نال ڈٹے ہوئے ان۔ انھاں دی فکری نہج۔ جذبہ نمو اتے

زوت کاردا اظہار مسلسل تصنیفی اتے تنظیمی کماں دی صورت تھیندا رہ ویندے۔ ایہ قلم اتے زبان دی

منہنق کون مسلسل سنگ باری نال۔ ہمیشہ سرائیکی دشمنان کون ہر اسماں رکھدین۔ اتے کڈا ہوں کڈا ہوں

ہک پے کون وی پریشان کر گھنڈین۔ انھاں وچوں جتھاں سرکاری ملازمت کنوں فراغت حاصل کر گھدی اے

او مصلمت دیاں گودڑیاں چھنڈک سرائیکی کا سانگے ودھیک دلیر اتے نثار تھی گئیں۔ تحریک سرائیکی انھاں

دے وجود نال توانا اتے گلنگ انے۔

انھاں کون سنجاندوتاں۔!!؟ سئیں فدا حسین گاڈی (سوجھل بروچل)۔ آسن دا گھا۔ اسلم

روپوری۔ م۔ ی۔ قیصرانی۔ ابن قیصر۔ ارشاد تونسوی۔ اتے انھاں دا فکری ساتھی رئیس عدیم۔ این

تقار اِچ آن رلٹن والے نذیر لغاری۔ اقبال سوکرن۔ فاروق آتش۔ اعجاز دیروی۔ سلیم حیدرانی اتے

منظہ عارف وغیرہ۔ انھاں دے معتبر اتے منفرد نکلے و ادبی تاریخ جغرافیہ کنوں کون واقف نہیں۔ کلمہ

دی ایہ سانجھ سنیھا پارٹی“ اچوکی تحریک سرائیکی دی کثیر جہتی (MULTI-DIMENSION) اچھی آواز

اے۔ جینڈی ہک مسلسل پڑاڈو وی ہے۔ اتے سرائیکی زبان و ادب وچ شینت ہک مکتب فکری۔!!؟؟؟

غوث دے پاندھی کون وجھ بلیات پول پیا۔

’سئیں۔! سرائیکی زبان و ادب وچ دکھرے دکھرے مکتب فکری تاں قدرتی طرحاں جڑا ائے ہوسن۔؟!‘

ہا۔ سہن۔ !! انسان دی ذاتی فکری پنج۔ انفرادی مزاج۔ علاقائی اثرات اتے بیرونی عوامل

دے کرے ایں فیڈ ایچ دی مختلف گروپ بن ویندن۔ اتے وقت گذرٹ دے نال غیر ارادی طور بلکہ غیر شعوری طور وکھرے وکھرے مکاتب فکر (SCHOOLS OF THOUGHT) دی صورت اختیار کر گھندن۔

ایں وقت تائیں سرائیکی زبان و ادب ایچ تڑے مکتب فکر نشا بر نشا بر ہن۔

۱۔ بہاولپور اسکول:۔ جیندی خصوصیت روایت دی شدت نال پابندی اے۔ ادب وچ فکری اتے ہستی تبدیلی کون قبول نہیں کیتا ویندا۔ اتے پرائی ڈگر کون سلامتی دی راہ سمجھیا ویندے۔ ایندے وچ شیت پڑانے ریاستی ماحول دا اثر دی تھی سکھدے۔!

۲۔ ملتان اسکول:۔ ایندی خصوصیت اعتدال اتے توازن اے۔ روایت کون ترک نہ کریں ہئیں جدید سوچ اتے ہیت کون قابل عمل حد تائیں قبول کر گھدا ویندے۔ شیت ایں واسطے کہ ملتان گوناگون افکار دی شاہراہ تے کھڑے۔

۳۔ دیرہ اسکول (تونس۔ دیرہ۔ رسولپور)۔ ایندا وکھرپ نویس سوچ کون قبول کرن اتے نویں ہستی تجربات کریندا رہن اے۔ جامد اتے بے معرف فکری و ادبی روایات کون تروٹن ایچ انھان کون لطف آندے۔! شیت جزائی حالات دے پیدا کردہ محروم دے خلاف بغاوت ایندے سبب ہوی۔! البتہ استی ہر جاہ موجود ان۔ مگر کالہ غالب اکثریت دی بنیاد تے تھیندی اے۔ جیویں ممتاز محمد (جھٹ واپن۔ ریاست) دا تعلق ملتان اسکول نال اے۔ تیز لغاری (کراچی) دا دیرہ اسکول نال اتے نسیم لیتہ (لیتہ) دا بہاولپور اسکول نال۔ ایہ تریئے اسکول اساڈے فکری و ادبی ارتقائی عمل کون وی پدھر کریندن۔!

دل فنائی وچ چڑھاں سوریاں۔ بھاہ دیاں زباناں اچیاں تھیندیاں گیاں۔ مولائی پاہ دی پک بکٹی پالی سرو (SERVE) کیتی۔ اتنے اوس مرد خود آگاہ جینکوں عوٹ دا پانڈھی اکھدے ہن۔ ستیں ہویں کنوں شعور سرائیکی دی ٹور وچ ہانہ ہلی پھونڈ والے ودھیک عناصر بارے پچھ گھدا۔

اتے دل انہاں دی من موہن مُرک دی مٹھاس ملی کالھ ایس ٹرپی —

میڈے مٹھڑے سچن —! تساں تاں جانڈو کہ اجوکی دنیا راج ریڈیو اتے ٹیلی وژن بے حد طاقتور
 ذرائع ابلاغ (MEDIAS) ان-آپنی کالھ — ڈھیر کنوں ڈھیر لوکس تائیں بچاؤن سانگے —!! بہاؤ پور
 اتے ملتان دے ریڈیو اسٹیشن توں انہاں دے سرائیکی سُتھان پر وڈیوسرز وغیرہ دی بہتاں نال جیرھے
 سرائیکی ڈرامے-افسانے-انسٹریوز-کافی-ڈورھے-گیت گانے-مشاعرے اتے متفرق پروگرام پیش تھین۔
 انہاں ایس حوالے نال لوکاں کوں ڈاڈھا سُچاک کیتے۔۔۔۔۔ ایس کنوں علاوہ گیت گانے وغیرہ دے
 جیرھے کیسٹ پدھرے تھین۔ عطاء اللہ نیازی-پھانے خان-منصور ملنگی-سلیم گردیزی-متانہ پروانہ-
 ثریا ملتانیکر-ثریا خانم-گل بہار بانو-حسینہ ممتاز-آسیمن وغیرہ دے۔ انہاں دی غیر شعوری تاثیرت
 دا اپنا مقام اے۔۔۔۔۔ ٹیلی وژن تے بک ڈرامہ نشر تھیا ہا۔ دریا سیں اصغر ندیم سید دا۔
 اوں تے آپنی محدودات دے باوجود چنگا خاصا اثر چھوڑیے۔۔۔۔۔ اتے سرائیکی دے معروف لکھاری سیں
 غضنفر مہدی (شعبہ اطلاعات) مرکز وچ ہووٹن دے ناطے آپنے منصبی حدود دے اندر رہندیں ہوئیں سرائیکی
 سُچاکي دا حوالے بیٹھے رہ ویندن۔! سیں مرید حسین راز جتوئی۔ کتابچے اتے پمفلٹ دی مستقل اشاعت
 دے حوالے نال بک ادارے کنوں وی وڈھیک کم کیتے۔!

سرائیکی میلے اساڈی بک مستحکم روایت تھی گئیں۔ ایس قسم دے میل دی شروعات نثارے دی نوبت
 اتے انتہا بک اجتماعی جھرنال تھیندی اے۔ مقامی کھیڈاں-گپسی (نئی) پکڑن پھڑاؤن۔ پنجری پتھر چاؤن
 وغیرہ دے مقابلے تھیندن۔ وسیب دے نائنگ ڈرامے پیش تھیندن۔ اتے سرائیکی سُچاکي دی علامت بجاہ
 دا وچ دی ضرور ہونڈے۔ ہر جہتی ادبی نشستیں فکری بحث مباحثے اتے مال احوال دیاں مجلساں لگدیں۔
 سرائیکی دے اجتماعی شعور دے اظہار دا ایہ بک ڈاڈھا سوہٹا اتے موثر اظہار اے۔ جیرھا وڈی تھائی
 نال کھنڈر دا ویندے۔! لے

لے ایہ سچ کجھ سرائیکی لوک آپنے وسائل نال پئے کریندن۔ سرکار اچاں تائیں خاموش تماشائی اے۔ جیکر ایہ تماشا
 ہاتھ پورا تھیا۔ لیکن ایہ تماشا ہرگز نہ ہا حقیقت سہی۔ ہٹن ایس واشگاف حقیقت کوں تسلیم کرن دا وقت آگئے
 — اساڈی ہر جہتی نوکیلی شناخت۔ فکری-ادبی-ثقافتی-سماجی۔۔۔۔۔! (مصنف)

"بہنیک ڈاڈھی اہم کالہ ایہ وی ڈساواں کہ ۱۹۳۷ء والی مہاجرت (EXODUS) دے توالے نال
 اتھ آون والے ڈاڈھی تیزی نال ایہ زبان سکھین اتے ثقافت اپناون دے تر لے کیتے نے۔ اتے وڈی کالہ ایہ
 وی کہ تحریک سرائیکی وچ بھر پور حصہ آندے گھنڈن (إِلَٰهَ مَا شَاءَ اللَّهُ) جیندی ہک سوہنی مثال سیں زیر رانا
 اے جیڑھا جو سرائیکی زبان دا مہانڈرا بکھاری اے۔ کمپیر اے۔ مختلف محفلیں مجلسیں دا منتظم اتے طالب علم
 تنظیمیں دا آرگنائیزر وی ہے۔ ایہ سرائیکی ثقافت دے رنگ اچ تہیج گئے۔ پوری طرحاں
 ڈو جھائیں رئیس عدیم اے۔ جیڑھا سانجھ سنیہا پارٹنر دانگری ساتھی اے۔ صحافتی طور تحریک سرائیکی دا پانڈ
 پئی اے۔ سیں اقبال سوکڑی دی کتاب "ورقا و قاز خمی" اتے سیں اعجاز دیروی دی کتاب "اکھان" دا
 ناشر اہو اے۔ سرائیکی تحریک اتے وسیب دے مہانڈرے سیں پروفیسر محسن حیات اثر دا شعری مجموعہ
 "ہیں صحرائے راس آیا" (اردو) دی نشر و اشاعت وی این کیتی اے۔ ایٹویں پے وی ہوں سارے مہاجر
 انصار تھی گئیں اتے سرائیکی ہون اچ فخر محسوس کریندن۔ توڑیں جو فرید دی ڈورھے کافی والی
 حجت بھری سرزمین سرائیکی وسیب اچ اے تفریق شروع کنوں ای تاپیدا اے۔"

(کچھ دیر ساہی کڈھن دا وقفہ)

"میڈے سوہنے سچن۔! وڈی خوشی دی کالہ ایہ وی ہے کہ اساڈے علماء کرام وچوں کچھ حضرات
 سرائیکی جدوجہد دے ہاتھ پئی ثابت تھین۔ جیویں جو علامہ محمد اعظم سعیدی صاحب۔ ہک سندھیا تہ عالم با
 عمل ہن۔ انھاں دے ڈوں درجن کھن کتابیں وچوں وادی پنچند اچ صحافت اپنے موضوع اتے خطبات
 شریفیہ اپنے انداز وچ منفرد این۔ علامہ موصوف سرائیکی تحریر۔ تقریر۔ تنظیم وچ وی موہری حیثیت
 رکھین۔ انھاں دانگر انگریز مقالہ "میں کون آن" اتے ہیا تحریراں علمی (مذہبی) میدان اچ اساڈی دُعا
 نامت تھین۔ اتے این تحریک کون مذہب نال متصادم ہون دے ہر اعتراض دا مسکت جواب ہیا
 کیتے نے۔"

"سیں۔! آوتہ ہن علم کنوں ادب ڈو چلاں۔" ایہ ول پانڈھی ہا۔

”سوہنے سچن۔“ قسم اے میکوں تاریخ دی۔! انسانی فکر دی ارتقا اتے جدوجہد آزادی اچ ادب

ہینے وڈا کردار ادا کیتے۔ خصوصاً تخلیقی ادب۔ شعرا تے فکشن۔ این موجودہ چوتھے احيائی دور دے

ابتدائی سال دیاں ادبی سوغاتاں (کتاب) دا بیان تھی چکے۔ ہن این پنڈھ داکرٹھا راہی۔ اساڈی تحریک

دے حوالے نال۔ سراہیکی وسیب دے جدید ترین شعری ادب دی گالھ کر لسی۔ چلو۔! ہک ہک ڈو ڈو شعر

دارے نال سٹویندے چلو۔ جیویں تہ قومی شعور دی۔ شاعر دی وجدانی حس وچوں عکاسی تھیندی ڈیکھدے

پانڈھی۔ پانڈھی۔! توں موہری تھی۔!!“

پانڈھی — میں ترسا — میڈی دھرتی ترستی

ترستی روہی چائی

میکوں آکھ تہ پنج دریائی — (اسلم جاوید)

مولائی — فن کون توڑ چڑھاوٹن کیتے۔ جان داصدقہ ڈیساں

روح آزاد کرن توں پہلے۔ ہوشٹھ آزاد کریاں — (حسن رضا گریزی)

گلندری — پل پل دی خیرات ہے جیوٹ۔ پل پل عین عذابی

ہر کرسی تے کھورا چہرہ۔ ہر چہرہ پنچابی — (عزیز شاہد)

فتائی — آخر کیوں بٹن پیٹھیں توں ساڈی دھرتی دا پردھان

تیڈی ساڈی جنگ و ہن تاں فیصلہ ہتھ میدان — (حسین گوہر)

مولائی — نہ ڈورے رسم و رواج رہین

نہ سچاں انڈھیاں محتاج رہین

نہ چپ گڑاپ دی کوہیڑ راہی

نہ گھپ انڈھاریاں دے راج رہین

— اپرات آپ اپنی موت ترستی —

خود سونے دا سچا اہری — (عزیز شاہد)

سار میں دل کے سین ہو رہیں دو سوالی نظریں نال ڈٹھے —

سین ہو رہیں — اساڈیاں اکھیں اندھارا ماٹن توں

صاف انکار کر ڈاتا ہے

چلو کہیں رجمہ دی گول دے وچ

گھر میں توں نکلوں

ہساڈیاں اکھیں توڑیں نہ کوہن

اساڈے بعد آؤن والیاں نساں تاں

سوچھلے دی اریس پتین — (ممتاز حیدر ڈاہر)

دل سین ہو رہیں مولائی کون متفرقات وچوں کچھ سناؤن دی فرمائش کیتی — تہ اوں نے حیدر گڑھی

دی ہانیکو — عزیز شاہد اتے حسین گوہر دی سرائیکو اتے حبیب فائق و نصیر اللہ نامر دی جدید آزادونظم دے

چوٹوں ٹکڑے سٹوائے تہ آپ ہو رہیں دے مکھڑے تے لطف و مسرت دی شفق کھنڈر گئی — دل انھان

عنوت دے پاندھی کون کہیں نوجوان اُبھر دے شاعر دی شعری کاوش پیش کرن دا آکھیا تہ جویں مستقبل

دے امکانات اچ جھات پاتی ورتے — تہ اوں نے رفعت عباس دے ایہ شعر سٹوائے —

کیوں ساکوں یاد نہ رہی اوندے گھر دارستہ

ڈون تاں سارے جنگل آریں۔ ترے تاں سارے دریا

ساڈا تاں بس کمء رفعت ٹوکرے وڈے و سچناں

کیڑھے کنڈے امب تلیں۔ کیڑھے کنڈے کھیاں

نچن والا جیکر رفعت ابو سوچی رکھدا

میڈے دم نال پھبیا آندے اچ ایہ سارا میلہ

”سین! ہن ایہ ڈوں گھیر ملے سٹو۔ اتے ڈساؤ کر کیا کرے۔“

میرٹ تے ہن دا خٹل ساڈے۔ نوکری دیاں گھٹ سیٹیاں
 ساڈے بی اے۔ ایم اے رلین۔ غیر کریٹرن ٹوک
 منظوم سرائیکی لوک۔ (پسین میروانی)

ساجن —!

تیڈی قربت دے

ادسوٹھے لحظے

گھندیاں ہویاں

محبتاں دے مزے

ویلہ ایس گزر دے

جیویں

بند مٹھی وچوں

ریت سرک گئی ہو دے — (اقبال بانو)

پک وقفہ چپ دا — دل

مہدی حسن دی آواز — فیض دی غزل — دھیرج دھیرج لے

~~~~~

جو کوئے یار سے نکلے تو سوئے دار چلے

~~~~~

سوئے دار چلے

جو کوئے یار سے نکلے تو سوئے دار چلے

سوئے دار چلے

~~~~~

کہ ساری رات امر کہانی دا وگ پھیڑی ودا رہ گئیں۔ سحر دے ویلے واک چھوڑ ڈتی۔!؛ مگر سئیں ہوریں
اکھ دے اشارے نال اُونکوں چپ کرا کے آپ گویا تھئے۔

”میڈے شب بیدار سچن۔! اس اڈی امر کہانی دے حساس لمحات دے ساتھی۔!!

اچکی رات دا آنت آونٹ والا اے (مگر امر کہانی تاں امر اے۔ ایہ ابد تائیں تُردی چلی)۔

صبح اچھو تھی کہ تھی۔ سرائیکیت دا شعور اکھ کھول پوری طرح سچاک اے۔ ادبی جدوجہد

سچل تھی اے۔ تاں ڈیکھ گھدے کہ اسان سماجی اتے سیاسی پُر وچ داخل تھی گیوں۔!۔

”سرائیکی صوبہ محاذ یک نشا بُر منزل متعین کر کے اس اڈے بے سمت وگ کوں اُجاہت اتے اُہو

وگ ڈکھائیے۔ بلکہ اوندے اُتے ٹرن دی اُمنگ اتے سلیقہ ڈتے۔ جیڑھا اساکوں لاریب سوچدے

سلیمان جیل دی چوٹی تے چھسی۔!۔ ایہ غوث دے پاندھی دی ذاتی رائے تھی۔

”صدیوں دے ہم جہتی ارتقائی عمل دی یک سوہنی۔ نشا بُر اتے مثبت جہت۔ پدھری پدھری

صرف یک جہت۔!۔“ سئیں ہوریں دے بھر پور ہم جہتی وژن PANORAMIC VISION

دی اتھاہ کون لہجہ سگدے مگر قلندری دا تاریخ شناس وژن اچاں بیا کچھ بیا سوچیندا ہا۔

”مگر ایں دور کوں زمانہ حال آکھ سگدوں۔ تہاں ایندی کالھ صبا حیں (مستقبل وچ) تھی۔

اتلا آکھئے کوں کافی سمجھو اتے اگوں تے ٹرو۔!!!

کالھ۔ توڑیں جوڈو ٹوک تھی۔ مگر سئیں ہوریں ہک بیا اہم گوشہ واکرن ضروری سمجھا۔

میڈے پیارے سچن۔! ایں دور اچھ اس اڈے پوادھی (مشرقی سمت والے) ادبی تے فکری حریفیں

دی آپنی صلاحیتیں دا بھر پور اظہار کریندیں ہوئیں سچھے ای میسر AVAILABLE منفی ہتھیار

استعمال کرن لگ پئے ہن۔ اس اڈی نوکیلی شناخت انھاں دی اکھ دا کٹر۔ سردا درد اتے روح دی

خلش تھی بیا ہا۔! مگر انھاں دا اصلی حریف اتے اس اڈا واحد اتے نوکیلا حلیف۔ وقت ہا۔ وقت۔!!

TIME — THE ONLY DECIDING FACTOR

غوث دا پاندھی۔ ”دھرتی سے اُجھرتے ہوئے سورج کو ذرا دیکھ!“

”طلوعِ صبح —؟؟؟“ قلندری دا تحیر

”سئیں۔! ہُن مُکدی کالھ کروں۔ کار کڑ کھچی پولی اے۔ صبح قریب ہوسی۔!؟“ ایں لمے

مولائی پک معصوم جیہاں سوال کیتا۔! کیا پک اے صبح جھسی۔!؟!!“

ایں سوال دی معصومیت تے ساریں کوں کھل آگئی۔ مگر ایندے وچ لکھی ہوئی طنز دی کارٹ

کوں ساریں محسوس کیتا۔ ول پاندھی غوث آلا تا۔

”میڈے سوہنے او۔! لمحہ موجود تائیں اساڈے آپٹے ادبی وعتہ دا وڈا بھانجکاں بازیاں

تھی چکئے۔ ہمہ جہتی احمیائی تحریک۔ ارتقائی عمل دی صورت اگوں تے ودھدی ویندی اے۔ اتے

ودھدی جھسی۔!“

”پیارے سچن۔! ایہ دگ کڈا ہوں کڈا ہوں دار و رسن تائیں پچھندے۔ اتے سنگ وگل

دی برکھاوی تھیندی اے۔“ ایہ وت سئیں دا تجربہ پیا آ لیندا ہا۔

غوث دا پاندھی مُر کیا اتے دل دھیرج نال آکھدا آ لیندا جلیا۔

”سئیں۔ سوہنا سئیں۔! طفلانِ مکتب دے پتھریں دا و سکارا برس وچشم۔ انھاں کوں

جکاؤن سانگے تاں ایہ سوانگ بھریئے گئیں۔ ایہ ترلے کیتے گئیں۔ اتے شیلیان شہر دے پھل

دی چم اکھیں رکھیوں۔ مگر فقہیان دیاں مشرقی۔ حسبِ عادت پتھر مارن کنوں اگے سوچ سمجھ

گھنن کہ ایہ شاہ و سلاطین دے بغداد و دلی نئیں۔ ایہ شہر ازلی ملتان۔ وادی ہاکڑا۔ اباسین دریا۔

سیمان جیل اتے پنجند دی سوہنی دھرتی اے۔ پُرسوز کافی، ڈورھے دی رمانائی۔ چھک نوائی۔ اتے

گڈاز دل رکھن والییں دی۔ مگر سُچاک۔ پُرجوش۔ باہمت اتے خود شناس لوکیں دی جھوک اے۔

”سنگ اٹھایا تھا کہ سر یاد آیا۔۔۔“

”میڈے شب بیدار سچن۔!۔ او سٹو۔!“

نغارا صبح دی وَجہت وَجاؤن لکے

سحر و یلھے دی کُکڑ بانگ دُتی اے

مسجد دے مینار کنوں اذان بلند تھئی اے

”..... مَن صُبح ضرور تھئیسی —“ مولائی دا ایقان سلیمان جیل جیہاں ہا —!

مُج دے شعلے — اُچے — تاں اُچے — تاں اُچے — تھیندے ویندے ہن — !!

وقت دی کاہانائیں دی مَن (کنارے) کنوں سازنگ ساربان دا الوہی گیت —

~~~~~ دے لوکو ~~~~~

~~~~~ جتیں دی اوکھی منزل ~~~~~

میں تھوڑا سا

سیئیں رمضان راہی دا۔ جیئیں این کتاب دی طباعت وغیرہ دے سارے مراحل دی ذاتی طرحاں نگرانی کر کے آئیے زیر انتظام تکمیل تائیں پجائے۔ سیئیں رمضان راہی (ماہنامہ) دی ماء پولی سرائیکی اے اتے اد آپ سندھی دا معروف شاعر۔ ادیب اتے صحافی اے۔ سیئیں یسین فخری دا۔ جیئیں سکھر شہر وچ جولائی مہینے دی ناقابل برداشت گرمی دوران این کتاب دی خوبصورت کتابت ہک مہینے دی ریکارڈ مدت اندر مکمل کیتی اے۔ لسین ڈاکٹر غزالہ ربت احمدانی، دا۔ جیئیں این کتاب دے ٹائٹل دا تخیل پڑتے اتے رف اسکیج بنائے۔ جینکوں دل سیئیں پوری طرحاں ڈیزائن کیتے۔!

اتے

انہماں سارے مضمین۔ مولفین۔ ادیبین اتے شاعریں دا۔ جہاں دی تخلیقات وغیرہ کنوں کوئی دی حوالہ گھدا گئے۔

ط
احمدانی

زندگی کیوں گزاری اے

تخلیقات دے معیار اتے سو بھدی کتھ

تحریرک اچیانے سرائیکی اچ حصہ

انسانیت دے فکری ارتقار اچ بھانگاں

(اِتھ صیغہ واحد متکلم کلیتاً عاجز)

فیصلہ — تاریخ (مورخ نہ) دے ہتھ اے